

Joanna Adamik*, Marcin Burghardt**, Wojciech Rajpold***

Materiały kultury trzcinieckiej i tarnobrzesckiej kultury łużyckiej ze stanowiska Wierzawice 4, pow. leżajski w świetle analiz archeologicznych¹

Materials of the Trzciniec culture and Tarnobrzeg Lusatian culture coming from the site Wierzawice 4 in the light of archaeological analyses

The subject of the present article is to describe the materials of the Trzciniec culture (KT) and the Tarnobrzeg Lusatian culture (TKŁ) coming from the studies conducted by K. Moskwa in 1978 and K. Ormian in 2001 at the site Wierzawice 4. KT materials, coming from this site, are represented by settlement features and sherds of pottery which can be dated to the classical phase of this culture. While TKŁ materials are represented by 23 burial complexes (21 urn cremation burials, single urnless cremation and inhumation burials) dated to I phase and the beginning of II phase of this culture, whereas the younger settlement materials came from III phase.

KEY WORDS: Bronze Age, Trzciniec culture, Tarnobrzeg Lusatian culture, settlement archeology, funerary archeology

Submission: 21.04.2016; acceptance: 21.10.2016

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Stanowisko nr 4 w Wierzawicach położone jest na dwóch niewielkich, lecz wyraźnie wyeksponowanych wzniesieniach piaszczystych położonych po obu stronach rzeczki Przyryw (ryc. 1). Zostało ono odkryte przez Antoniego Jodłowskiego i Antoniego Talara w roku 1961. Znalaziono wówczas fragmenty ceramiki, które określono jako należące do kultury łużyckiej (K. Moskwa 1976, s. 322). W 1978 roku podjęte zostały badania ratownicze pod kierownictwem Kazimierza Moskwy. Objęły one północno-wschodni kraniec stanowiska (ryc. 2). Przebadano wówczas obszar o powierzchni 1,5 ara (ryc. 3) odkrywając relikty osady (10 dołków posłupowych oraz stosunkowo liczne fragmenty naczyń) kultury trzcinieckiej (dalej KT) oraz cmentarzysko (21 grobów ciałopalnych i towarzyszące im luźne fragmenty ceramiki) I fazy rozwojowej tarnobrzesckiej kultury łużyckiej (dalej TKŁ). Materiały z tych badań zostały częściowo opublikowane (K. Moskwa 1984).

Kolejne prace wykopaliskowe podjęte zostały w 2001 roku pod kierownictwem Krzysztofa Ormiana. Miały one charakter badań przedinwestycyjnych. Luki w dokumentacji (brak dokumentacji rysunkowej, która zaginęła) niestety uniemożliwiają określenie obszaru, jaki wówczas przekopano. Wiadomo tylko, że odsłonięto 9 jednostek eksploracyjnych o nieokreślonej powierzchni, które nazwano „odcinkami” (ryc. 4). Badania poszczególnych odcinków prowadzono warstwami mechanicznymi

o różnej miąższości. Brak dokumentacji rysunkowej utrudnia również określenie układu stratygraficznego panującego w analizowanej części stanowiska. Na podstawie zapisów z metryczek odnoszących się do poszczególnych odcinków można tylko stwierdzić, że występowały tu trzy warstwy mechaniczne:

- I. warstwa orna zalegająca na głębokości 0–30 cm²;
- II. warstwa kulturowa zalegająca na głębokości od 30–40 do ok. 60 cm, a miejscami nawet 80–90 cm;
- III. calej.

Dużym mankamentem utrudniającym prawidłowe wnioskowanie na temat układu stanowiska jest także brak danych odnośnie do usytuowania wykopów z 2001 roku względem starszych związanych z badaniami K. Moskwy w 1978 roku. Brak dokumentacji rysunkowej rzutuje również na sposób opracowania materiałów. Dysponujemy jedynie schematycznym planem wykopów z zaznaczoną numeracją odcinków, do której odnoszą się zapisy na metryczkach z materiałami zabytkowymi. Właśnie z nich zaczerpnięto wszystkie wykorzystane w opracowaniu informacje.

¹ Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC- 2013/11/N/HS3/04697.

² Na odcinku 9 jej miąższość była nieco większa i wynosiła 45 cm.

* Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

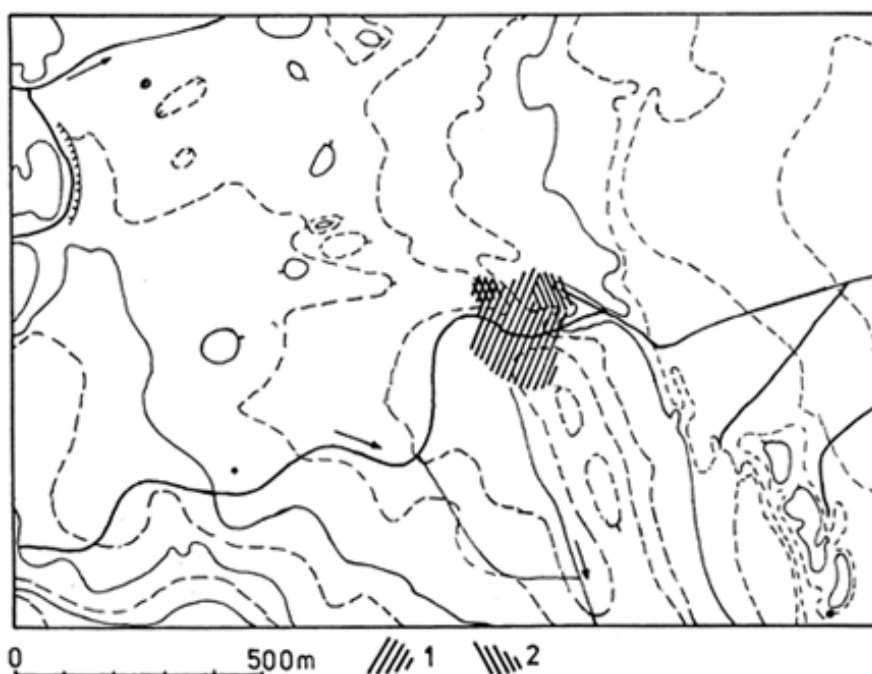
** Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

*** Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

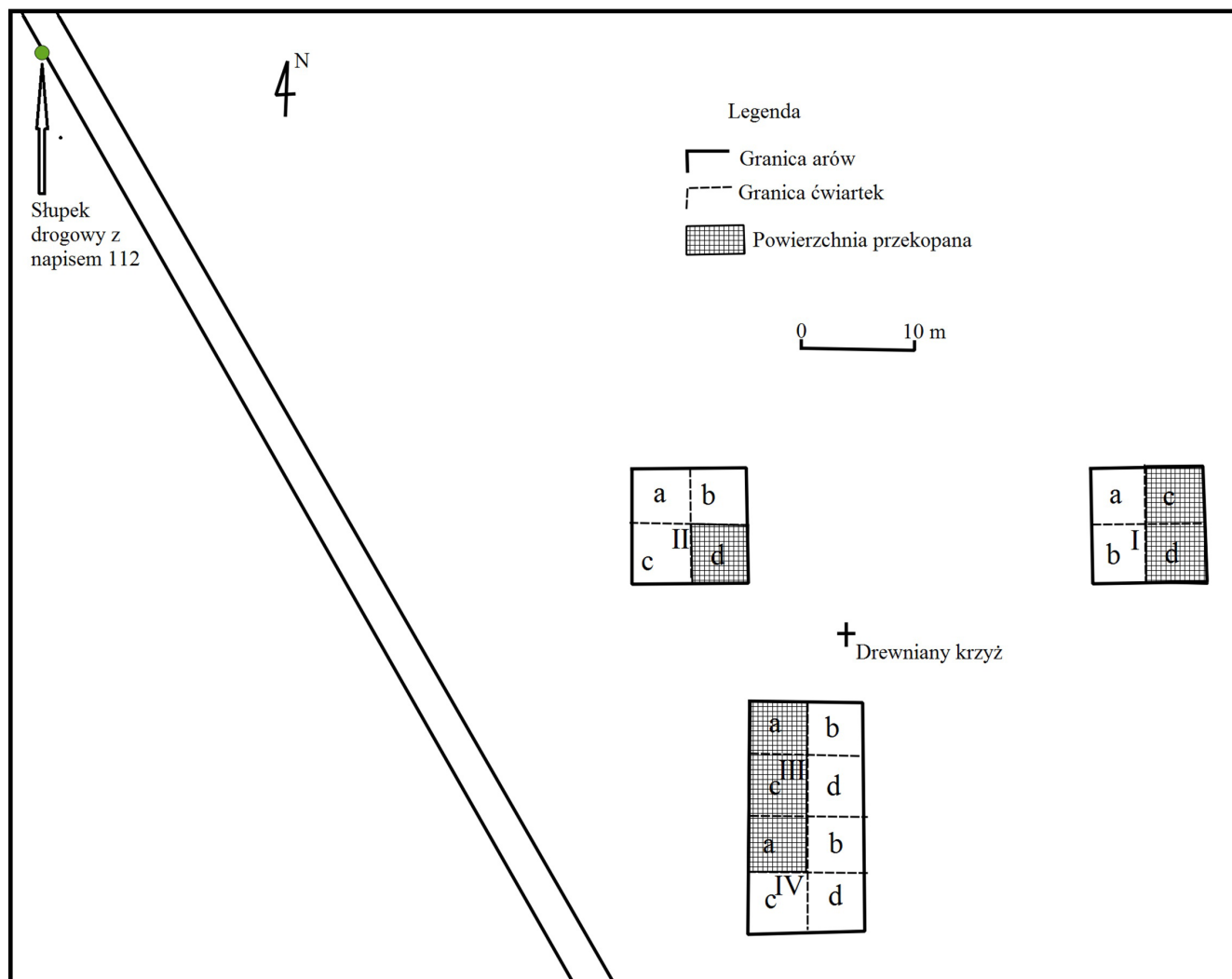
Ryc. 1. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Lokalizacja stanowiska

Abb. 1. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Lage der Fundstelle

Ryc. 2. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Schematyczny plan zbadanej części stanowiska. Oznaczenia: 1 – rozrzut ceramiki tarnobrzeskiej kultury łużyckiej zarejestrowany na powierzchni, 2 – rozrzut ceramiki kultury trzcinieckiej (północno-wschodni kraniec stanowiska – osada badana przez K. Moskwę) (wg S. Czopek 1996)

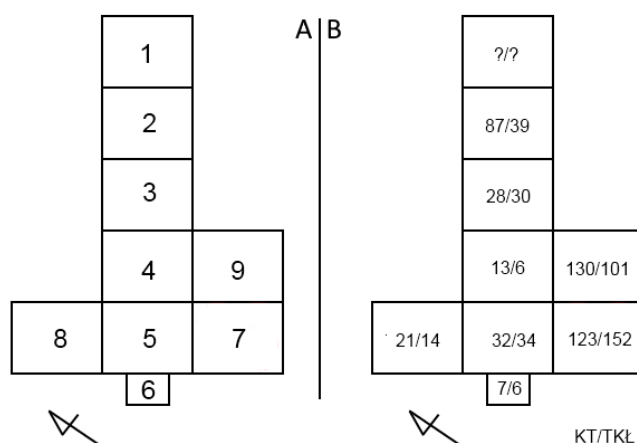
Abb. 2. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Schematischer Plan des erforschten Fundstellenteils. Bezeichnungen: 1 – auf der Oberfläche registrierte Verteilung der Keramik der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur, 2 – Verteilung der Keramik der Trzciniec Kultur (nordöstlicher Rand der Fundstelle – die von K. Moskwa erforschte Siedlung) (nach S. Czopek 1996)

Ryc. 3. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Plan wykopalisk Kazimierza Moskwy (wg K. Moskwa 1984)

Abb. 3. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Plan der Ausgrabungen von Kazimierz Moskwa (nach K. Moskwa 1984)

W trakcie opisywanych badań odkryto bliżej nieokreśloną liczbę obiektów. Ustalenie liczby ujawnionych wówczas obiektów jest jednak również niemożliwe ze względu na wyżej wzmiankowane trudności w postaci braku dokumentacji rysunkowej. Na podstawie zapisów z metryczek można jedynie stwierdzić, że ich liczba wynosiła co najmniej 55³, przy czym tylko w 16 przypadkach można pokusić się o próbę określenia ich chronologii w oparciu o zalegający w nich materiał zabytkowy. Ponadto, z analizy zapisów na metryczkach wynika, że w ramach opisywanych badań na stanowisku 4 w Wierzawicach odkryto co najmniej dwa zespoły grobowe TKŁ (groby 23 i 25). W tym miejscu należy zaznaczyć, że jeden z odkrytych wówczas grobów ze względu na swój charakter (grób skie-

Ryc. 4. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Schematyczny plan badań K. Ormiana. A – numeracja odcinków; B – zestawienie ilości odkrytej ceramiki na poszczególnych odcinkach; KT – kultura trzciniecka, TKŁ – tarnobrzegska kultura łużycka

Abb. 4. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Schematischer plan der Ausgrabungen von K. Ormian. A – Nummerierung der Abschnitte; B – Keramikmengen aus den einzelnen Abschnitten, KT – Trzciniec Kultur, TKŁ – Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

³ Niewykluczone, że liczba odkrytych w trakcie opisywanych w niniejszej publikacji badań w rzeczywistości była mniejsza. Brak jest bowiem w dokumentacji informacji, czy stosowana numeracja odkrywanych obiektów nawiązywała do starszych wykopalisk, czy też była ona nadawana na nowo. Jeżeli jednak miała miejsce ta pierwsza sytuacja to należałoby liczbę ujawnionych w 2001 roku obiektów zmniejszyć do 45 obiektów osadowych.

Tabela 1

Wierzawice, st. 4, pow. leżajski. Występowanie niecharakterystycznych fragmentów ceramiki KT i polep znalezionych w „warstwie” (poza obiektami) na poszczególnych „odcinkach” (badania K. Ormiana) i arach (badania K. Moskwy)

Tabelle 1

Wierzawice, Fst. 4, Kr. Leżajsk. Die Anwesenheit der nicht charakteristischen Keramikfragmente der Trzciniec- Kultur und der Hüttenlehmfragmente, die in „der Schicht“ (außerhalb der Befunde) in den einzelnen „Abschnitten“ (Forschungen von K. Ormian) und Aren (Forschungen von K. Moskwa) gefunden wurden

Cecha lokalizacja	Charakter powierzchni ścianek naczyń					Przełam (struktura)			Grubość ścianek (w mm)											Domieszka (rodzaj, granulacja)				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22		
Ar I/a	3	2	-	-	-	1	2	-	-	-	1	2	-	-	-	2	5	-	-	-	3	2		
Ar I/b (0-20)	15	2	-	-	-	8	9	-	1	1	-	-	4	-	-	11	13	4	-	2	12	3		
Ar I/d (0-20)	22	4	8	-	1	23	9	2	2	7	8	6	2	2	1	5	32	2	1	13	17	5		
Ar I/d (20-40)	11	9	3	-	-	18	5	-	2	3	10	5	-	1	1	-	15	6	2	4	16	3		
Ar I/d (40-60)	2	3	-	-	-	5	-	-	-	3	1	-	-	1	-	-	4	1	-	3	1	1		
2 (50-60)	13	5	1	-	-	13	3	-	1	3	4	2	2	3	1	1	18	-	1	7	9	3		
3 (40-55)	4	1	-	-	-	2	3	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2	-		
4 (40)	5	-	1	-	-	6	-	-	-	3	1	1	1	-	-	-	6	-	-	4	2	-		
5 (40-50)	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	3	-	-	-	4	-	-	-	1	3		
5 (50-65)	8	1	2	-	-	9	2	-	1	3	3	1	3	-	-	-	7	1	3	2	9	-		
6 (25-30)	-	-	2	-	1	3	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	3	-	-	3	-	-		
7 (0-30)	6	-	-	-	-	4	2	-	-	2	1	-	2	1	-	-	6	-	-	4	2	-		
7 (30-50)	9	1	-	-	-	10	-	-	-	2	3	1	3	1	-	-	10	-	-	5	5	-		
7 i 9 (0-35)	-	1	-	1	-	2	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2	-	-	1	1	-		
8 (10-35)	3	-	-	-	-	3	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	3	-	-	1	2	-		
8 (30-50)	4	3	1	-	1	6	3	-	2	2	1	2	1	1	-	-	7	2	-	4	3	2		
9 (0-35)	10	-	7	-	-	17	-	-	-	2	2	7	3	3	-	-	17	-	-	7	9	1		
warstwa orna	6	3	2	-	-	7	4	-	1	1	2	3	1	1	1	1	7	3	1	1	7	3		
hałda	13	3	-	-	-	15	1	-	3	3	3	4	1	1	-	1	15	2	-	10	4	2		

Objaśnienie. Charakter powierzchni ścianek naczyń: 1 – ceramika grupy IA, 2 – ceramika grupy IB, 3 – ceramika grupy II, 4 – ceramika grupy III, 4 – ceramika grupy IV; przełam (struktura): 6 – jednolity, 7 – blaszkowaty, 8 – guzelkowaty; grubość ścianek naczyń: 9-5 mm, 10-6 mm, 11-7 mm, 12-8 mm, 13-9 mm, 14-10 mm, 15-11 mm, 16->11 mm; domieszka – rodzaj: 17 – tłuczeń biały, 18 – tłuczeń różowy, 19 – tłuczeń różnobarwny; granulacja: 20 – drobna (do 2 mm), 21 – średnia (2-4 mm), 22 – gruba (powyżej 4 mm).

Bezeichnungen. Charakter der Gefäßwandung: 1 – Keramik der Gruppe IA, 2 – Keramik der Gruppe IB, 3 – Keramik der Gruppe II, – Keramik der Gruppe III, 4 – Keramik der Gruppe IV; Bruch (Struktur): 6 – homogen, 7 – blättchenartig 8 – körnig; Mächtigkeit der Gefäßwände: 9-5 mm, 10-6 mm, 11-7 mm, 12-8 mm, 13-9 mm, 14-10 mm, 15-11 mm, 16->11 mm; Magerung – Art: 17 – weißer Grus, 18 – rosafarbener Grus, 19 – vielfarbiger Grus; Granulation: 20 – fein (bis 2 mm), 21 – mittel (2-4 mm), 22 – grob (über 4 mm).

letowy) był kilkakrotnie wymieniany w literaturze naukowej (S. Czopek, K. Ormian, K. Trybała 2005; S. Czopek, K. Trybała 2005; K. Ormian, J. Wróbel 2007, s. 555). Ponadto, zespół ten miał być przedmiotem osobnego artykułu, który ostatecznie nie został jednak opublikowany⁴. W trakcie badań K. Ormiana odkryto również 154 fragmenty ceramiki KT, 883 skorupy TKŁ oraz kilkanaście fragmentów naczyń datowanych ogólnie na epokę brązu, a także pojedyncze skorupy z okresu wpływów rzymskich, wczesnego (?) średniowiecza oraz okresu nowożytnego.

KULTURA TRZCINIECKA

MATERIAŁY

Materiały KT z wykopalisk Kazimierza Moskwy

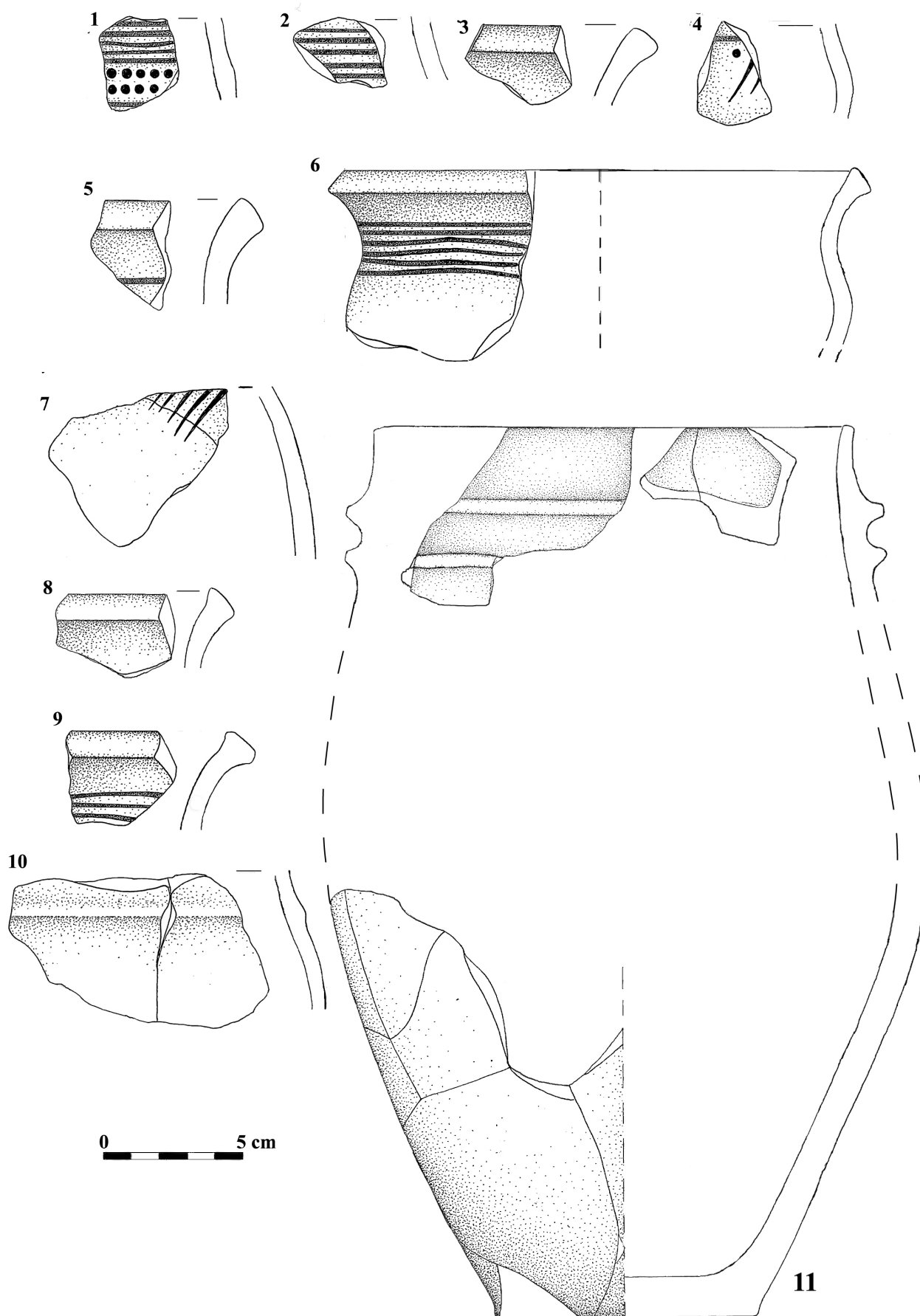
Ar I/d

Na głębokości 0–20 cm odnaleziono 101 fragmentów ceramiki KT, w tym: 1. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną (tabl. II, 1), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 9 mm. 2. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 4), pow. czarne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 5 mm. 3. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. III, 3), pow. zewn. brunatna, wewn. czarna, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 7 mm. 4. Fragmenty brzuśca zdobionego ornamentem krótkich, ukośnych kreseczek (tabl. I, 7), pow. zewn. brunatne, wewn. czarne; w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 5. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. I, 5), pod wylewem widoczny ornament poziomych żłobków, pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 9 mm. 6. Fragment brzegu obustronnie pogrubionego ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pod wylewem widoczny ornament poziomych żłobków (tabl. I, 9), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 7. Fragment naczynia (najprawdopodobniej garnka esowatego) zdobionego w górnej części brzuśca dwiema poziomymi listwami (tabl. I, 10), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 8. Fragment brzuśca naczynia zdobionego poziomymi żłobkami, pod którymi znajdują się ukośne kreseczki rozdzielone okrągłymi dołkami (tabl. I, 4), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 9. Fragment wazy łagodnie profilowanej o łukowatej szyi i pogrubionym brzegu ze skośnie ściętą krawędzią, naczynie było zdobione na szyjce poziomymi, równoległymi żłobkami (tabl. I, 6), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 10. Fragment naczynia zdobionego dwiema grupami poziomymi żłobków rozdzielonych poziomą listwą plastyczną, na której znajdowały się dwa rzędy równoległych okrągłych odcisków (tabl. I, 1), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 5 mm. 11. Fragment brzegu obustronnie pogrubionego ze skośnie ściętą krawędzią wylewu; pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 8 mm. 12. Fragment naczynia (najprawdopodobniej garnka esowatego) zdobionego w górnej części brzuśca poziomą listwą (tabl. II, 9), pow. brunatne, w domieszcze

Celem niniejszego artykułu jest publikacja źródeł KT i TKŁ ze stanowiska nr 4 w Wierzawicach, pochodzących zarówno z badań K. Moskwy, jak również z wykopalisk K. Ormiana. W tym miejscu należy zaznaczyć, że choć materiały pochodzące z prac K. Moskwy zostały częściowo opublikowane we wspomnianym wcześniej artykule, niemniej jednak wymagają one ponownego opracowania, które uwzględniłoby aktualny stan badań.

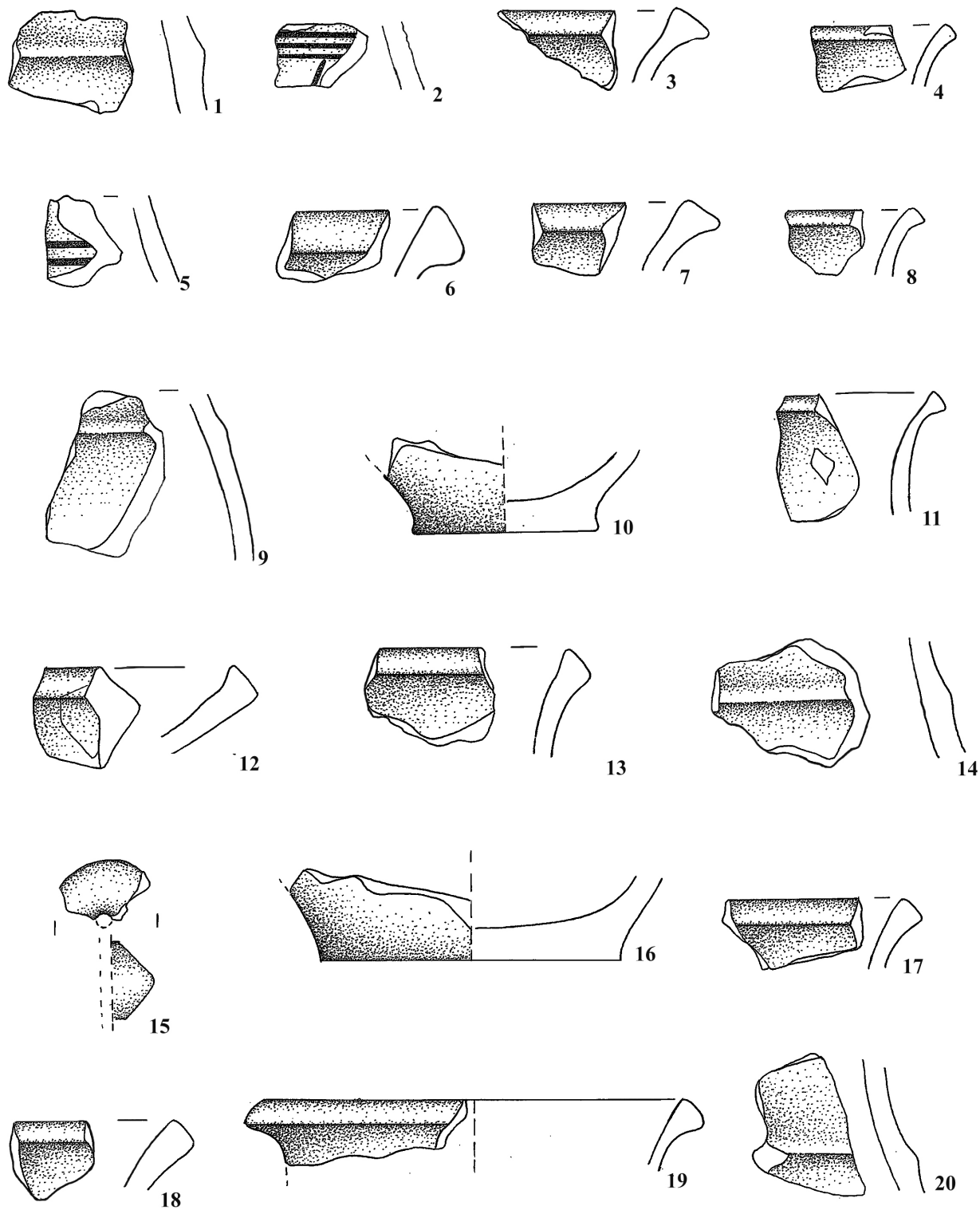
średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 13. Drobny fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 14. Zniszczony fragment wyodrębnionego dna, pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 15. Fragment naczynia zdobionego poziomymi żłobkami (tabl. II, 5), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 16. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 7), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 8 mm. 17. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 8), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 18. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 3), pow. szarobrunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 19. Fragment naczynia zdobionego poziomymi żłobkami (tabl. I, 2), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 20. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 6), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej. 21. Fragment brzegu obustronnie pogrubionego o skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 11), pow. zewn. brunatna, wewn. czarna, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 22. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. brunatne; w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej. 23. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 9 mm. 24. Fragment brzegu pogrubionego do wewnątrz o skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 12), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 25. Fragment niewyodrębnionego dna o średnicy 7 cm, pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej. 26. Fragment wyodrębnionego dna o średnicy 6 cm (tabl. II, 10), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 27. Fragment brzegu obustronnie pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 13), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 28. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną (tabl. II, 14), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 29. Fragment naczynia zdobionego poziomymi żłobkami, pod którymi znajdowały się krótkie, ukośne kreseczki (tabl. II, 2), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 30. Częściowo zrekonstruowany (R1 – ok. 30 cm; R3 – 11,5 cm) garnek beczułkowaty (ok. 75 fragmentów) z cylindryczną szyją, z brzegiem z poziomą ściętą krawędzią wylewu, naczynie było zdobione poziomą, wydatną listwą plastyczną o trapezowatym przekroju (tabl. I, 11), pow. brunatne, w domieszcze gruboziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 12–15 mm. 31. Dwustożkowaty przęślik (tabl. II, 15), pow. szarobrunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej.

⁴ Chodzi tutaj o artykuł K. Ormiana pt. *Groby szkieletowe z cmentarzysk w Wierzawicach*, który miał się ukazać w XXVI tomie „Materiałów i Sprawozdań Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego” (por. S. Czopek, K. Ormian, K. Trybała 2005, s. 80; S. Czopek, K. Trybała 2005, s. 150 – wykazy cytowanej literatury).

Tabl. I. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika kultury trzcinieckiej z badań K. Moskwy

Taf. I. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik der Trzciniec Kultur aus den Forschungen von K. Moskwa

0 5 cm

Tabl. II. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika kultury trzcinieckiej z badań K. Moskwy

Taf. II. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik der Trzciniec Kultur aus den Forschungen von K. Moskwa

Na głębokości 20–40 cm odnaleziono 29 fragmentów ceramiki KT, w tym: 1. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 8 mm. 2. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 17), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń różnobarwny, gr. ścianek 7 mm. 3. 2 fragmenty brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm. 4. Fragment brzegu nieznacznie pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 18), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 8 mm. 5. Fragment górnej części naczynia (R1 – 14 cm) o pogrubionym na zewnątrz brzegu ze skośnie ściętą krawędzią wylewu (tabl. II, 19), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm. 6. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną (tabl. II, 20), pow. brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm.

Na głębokości 40–60 cm odnaleziono sześć fragmentów ceramiki KT, w tym: 1. Fragment wyodrębnionego dna o średnicy 7 cm (tabl. II, 16), pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej.

Materiały KT z wykopalisk Krzysztofa Ormiana

Materiały ze złożeń wtórnego

Obiekt 18

Inwentarz: 1. Fragment ceramiki o powierzchniach gładkich, brunatnych, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 5 mm. 2. Fragment ceramiki o powierzchniach gładkich, brunatnych, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 8 mm.

Obiekt 55 (odcinek 9)

Inwentarz: 1. Fragment naczynia o powierzchniach gładkich, brunatnych, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm.

Odcinek 2

W warstwie kulturowej zalegającej na głębokości 50–60 cm odnaleziono 20 fragmentów ceramiki KT, w tym: 1. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 8 mm (tabl. III, 3).

Odcinek 7

W warstwie ornej zalegającej na głębokości 0–30 cm odnaleziono 11 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Drobny fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy różowej. 2. Fragment wyodrębnionego dna naczynia o powierzchniach gładkich, zewnętrznej brunatnej, wewnętrznej czarnej, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej (tabl. III, 5). 3. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną; powierzchnie gładkie, brunatne, w domieszcze gruboziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 10 mm (tabl. III, 6). 4. Fragment brzegu obustronnie pogrubionego o skośnie ściętą krawędzią wylewu, naczynie było zdobione w górnej części ornamentem poziomych linii rytych, powierzchnie gładkie, brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm (tabl. III, 7). 5. Fragment dna naczynia z pierścieniowato uformowaną stopką, powierzchnie brunatne, gładkie, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń różnobarwny; średnica dna 7 cm (tabl. III, 8).

W warstwie kulturowej zalegającej na głębokości 30–50 cm odnaleziono 13 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Drobny fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej. 2. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. gładkie, zewn. brunatna, wewn. czarna, w domieszcze drobnoziar-

nisty tłuczeń barwy różowej. 3. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. szarobrunatne, w domieszcze gruboziarnisty tłuczeń barwy białej.

W warstwie kulturowej zalegającej na głębokości 50–80 cm odnaleziono cztery fragmenty ceramiki, w tym: 1. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. szarobrunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej. 2. Fragment naczynia zdobionego ornamentem poziomych linii rytych (zachowane dwie) i współśrodkowych łuczków oraz znajdującą się pomiędzy nimi listwą plastyczną, pow. gładkie, brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 9). 3. Fragment naczynia z dwoma listwami plastycznymi, pow. zewn. brunatna, gładka, wewn. zniszczona, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy różowej. 4. Zniszczony fragment wyodrębnionego dna naczynia o pow. gładkich szarobrunatnych, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 9 mm (tabl. III, 10).

Odcinki 7 i 9

W warstwie ornej zalegającej na głębokości 0–35 cm odnaleziono cztery fragmenty ceramiki, w tym: 1. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej. 2. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 4).

Odcinek 9

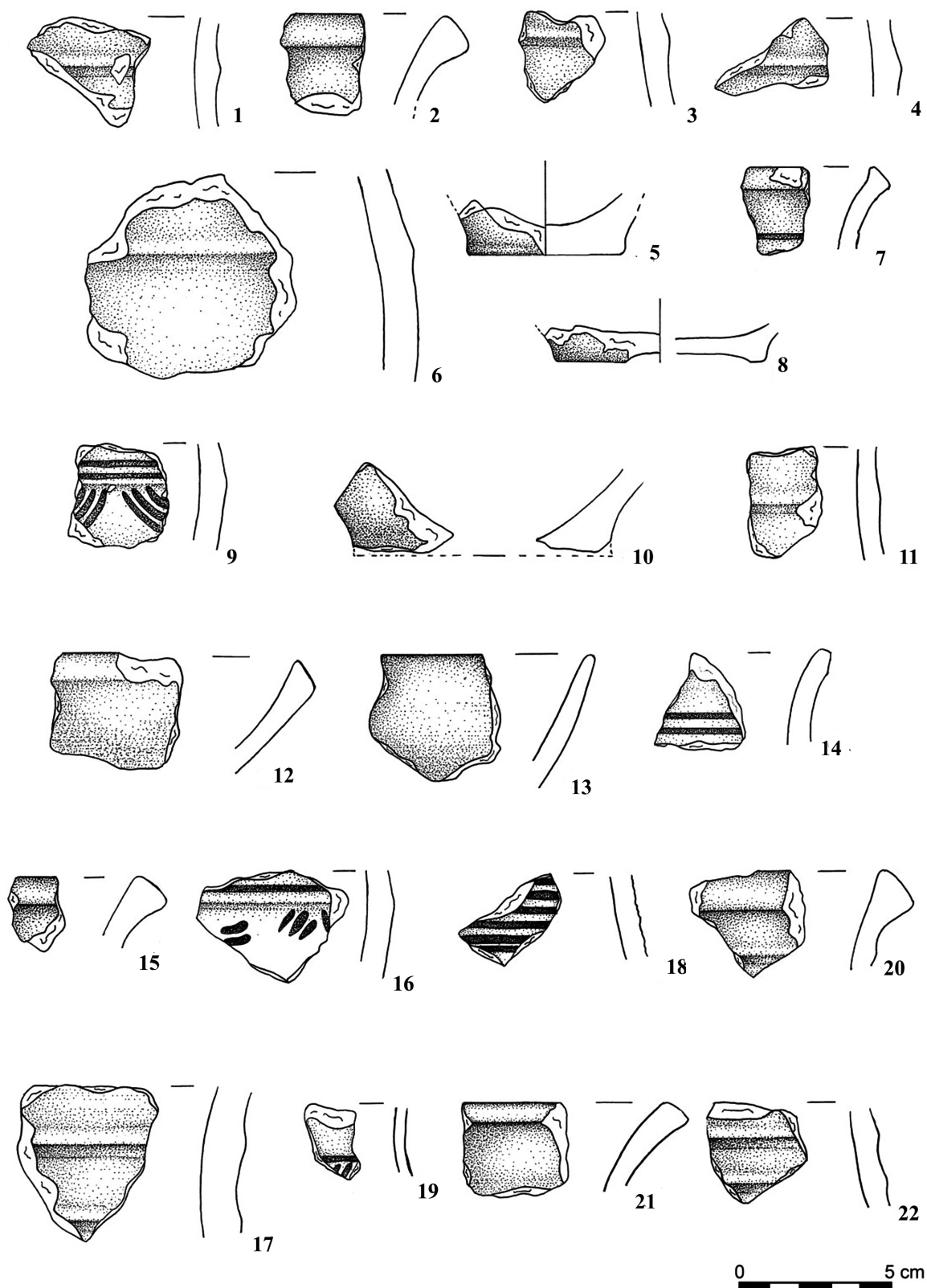
W warstwie ornej zalegającej na głębokości 0–35 cm odnaleziono 19 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Zniszczony fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. gładkie, brunatne; w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej. 2. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. gładkie, zewn. szarobrunatna, wewn. brunatna, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 11).

Materiały z warstwy ornej

W obrębie warstwy ornej, bez podanej dokładnej lokalizacji w obrębie odcinków, ujawniono 15 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Drobny fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. gładkie, brunatne, w domieszcze gruboziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 8 mm. 2. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. szarobrunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej. 3. Fragment naczynia zdobionego poziomą listwą plastyczną, pow. gładkie, zewn. brunatna, wewn. szarobrunatna, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 1). 4. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz ze skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. gładkie brunatne, w domieszcze gruboziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 2).

Materiały luźne

Wśród 11 fragmentów ceramiki o nieznanej lokalizacji znaleziono: 1. Fragment misy stożkowej z pogrubionym do wewnątrz brzegiem i skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. gładkie, brunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 12). 2. Fragment misy stożkowej o zaokrąglonej krawędzi, pow. gładkie, brunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 13). 3. Fragment naczynia zdobionego ornamentem poziomych linii rytych (zachowane dwie), pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszcze drobnoziarnisty tłuczeń różnobarwny, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 14). 4. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz o skośnie ściętą krawędzią wylewu, pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 8 mm (tabl. III, 15). 5. Fragment naczynia zdobionego ornamentem poziomych linii rytych i soczewkowatych dołków oraz znajdującej się pomiędzy nimi listwy plastycznej, pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszcze średnioziarnisty tłuczeń barwy białej,

Tabl. III. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika kultury trzcinieckiej z badań K. Ormiana: 1-2 warstwa orna; 3 - odcinek 2, warstwa kulturowa; 4 - odcinek 7, 9, warstwa orna; 5-8 - odcinek 7, warstwa orna; 9-10 - odcinek 7, warstwa kulturowa; 11 - odcinek 9, warstwa kulturowa; 12-22 - luźne

Taf. III. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik der Trzciniec Kultur aus den Forschungen von K. Ormian: 1-2 - Ackerschicht; 3 - Abschnitt 2, Kulturschicht; 4 - Abschnitt 7, 9, Ackerschicht; 5-8 - Abschnitt 7, Ackerschicht; 9-10 - Abschnitt 7, Kulturschicht; 11 - Abschnitt 9, Kulturschicht; 12-22 - Streufunde

gr. ścianek 8 mm (tabl. III, 16). 6. Fragment naczynia zdobionego dwiema listwami plastycznymi, pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszce gruboziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 11 mm (tabl. III, 17). 7. Fragment naczynia zdobionego ornamentem poziomych linii rytych (sześć zachowanych), pow. gładkie, brunatne, w domieszce drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 6 mm (tabl. III, 18). 8. Fragment naczynia zdobionego ornamentem poziomej linii rytnej i znajdujących się poniżej ukośnych żłobków (?), pow. gładkie, brunatne; w domieszce drobnoziarnisty tłuczeń barwy białej,

gr. ścianek 5 mm (tabl. III, 19). 9. Fragment brzegu pogrubionego na zewnątrz o skośnie ściętej krawędzi wylewu, pow. gładkie, szarobrunatne, w domieszce drobnoziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 6 mm (tabl. III, 21). 10. Fragment brzegu obustronnie pogrubionego o skośnie ściętej krawędzi, pow. gładkie brunatne, w domieszce średnioziarnisty tłuczeń barwy białej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 20). 11. Fragment naczynia zdobionego dwiema poziomymi listwami plastycznymi, pow. brunatne, w domieszce średnioziarnisty tłuczeń barwy różowej, gr. ścianek 7 mm (tabl. III, 22).

ANALIZA MATERIAŁÓW

CERAMIKA

Technologia

Najliczniejszą, a w zasadzie jedyną grupę wśród zabytków ruchomych przypisanych KT, stanowi ceramika. Cały zbiór liczy 352 fragmenty naczyń lepionych. Pochodzą one z warstwy kulturowej (349 fragmentów) oraz z obiektów o młodszej chronologii (3 fragmenty). Podstawowy podział technologiczny (por. S. Czopek 2007, s. 58), jaki można zastosować dla jego opisan

- IA – ceramika o gładkich, brunatnych powierzchniach;
- IB – ceramika o gładkich, szarobrunatnych powierzchniach;
- II – ceramika o powierzchniach gładkich, zewnętrznych brunatnych (szarobrunatnych), wewnętrznych czarnych (szaroczarnych);
- III – ceramika o powierzchniach gładkich, zewnętrznych czarnych (szaroczarnych), wewnętrznych brunatnych (szarobrunatnych);
- IV – ceramika o powierzchniach gładkich, czarnych (szaroczarnych).

W obydwu wydzielonych zbiorach (ceramika z badań K. Moskwy i ceramika z badań K. Ormiana, tabele 2–3) widoczny jest podobny rozkład wyróżnionych grup technologicznych. Wśród nich zdecydowaną przewagę wykazują naczynia o powierzchniach sklasyfikowanych w ramach grupy IA i IB – ich łączny udział wynosi około 85%. Ceramika grupy II oscyluje w granicach 12%. Natomiast najmniejszą frekwencję wykazują naczynia grup III i IV (odpowiednio 1 i 2%). Pod tym względem prezentowana ceramika nie odbiega od naczyń znanych z Trzebownika, Grodziska Dolnego, Rzeszowa i Jarosławia – jak wynika z zamieszczonego wykresu (ryc. 5) fre-

kwencja poszczególnych grup jest porównywalna. We wszystkich zbiorach dominują skorupy należące do grupy I. Drugie miejsce zajmuje ceramika o powierzchniach zewnętrznej brunatnej i wewnętrznej czarnej (grupa II). Ceramika grupy III i IV posiada natomiast marginalne znaczenie.

Wszystkie znalezione w Wierzawicach, stan. 4 naczynia lub ich fragmenty posiadają starannie opracowane obie powierzchnie. Rzadko występuje tak typowa dla KT siateczka spękań. W badanym zbiorze zdecydowanie przeważa ceramika średniościenna (grubość ścianek 7–9 mm – 55%). Wysoką frekwencję wykazują również pojemniki sklasyfikowane jako cienkościennie (grubość ścianek 5–6 mm – 27%). Znacznie rzadziej występują natomiast naczynia o grubości ścianek większej niż 9 mm (18%).

W zakresie czynności związanych z przygotowaniem masy ceramicznej należy odnotować wyłączną obecność domieszki mineralnej, na ogół skały w rodzaju granitu. Najczęściej do gliny dodawano białą, ostrokrawędzisty tłuczeń kamien

ny (85%). Obecność różowego granitu rejestrowano znacznie rzadziej (11%). Sporadycznie stwierdzano występowanie skorup wykonanych z gliny schudzonej tłuczniem wielobarwnym (4%). Granulometria domieszki wskazuje na obecność tłucznia drobno- i średnioziarnistego (odpowiednio 39 i 49%). Domieszki gruboziarnistej (12%) używano głównie do wyrobu naczyń zasobowych oraz garnków esowatych zdobionych listwami plastycznymi.

Biorąc pod uwagę charakter uwarstwienia przełamu naczyń na stanowisku w Wierzawicach, wnioskować należy, że do ich produkcji używano masy ceramicznej dobrze wymieszanej. Najczęściej rejestrowano przełamy jednolite (80%). Znacznie rzadziej blaszkowate (19%), a zupełnie wyjątkowo guzłkowate (1%).

Tabela 2

Wierzawice, stan. 4. Technologia ceramiki KT pochodzącej z wykopalisk K. Moskwy

Tabelle 2

Wierzawice, Fst. 4. Technologie der Keramik der Trzciniec Kultur aus den Ausgrabungen von K. Moskwa

	IA	IB	II	III	IV	Razem
N	85	22	14	-	2	123
%	69	18	11	-	2	100

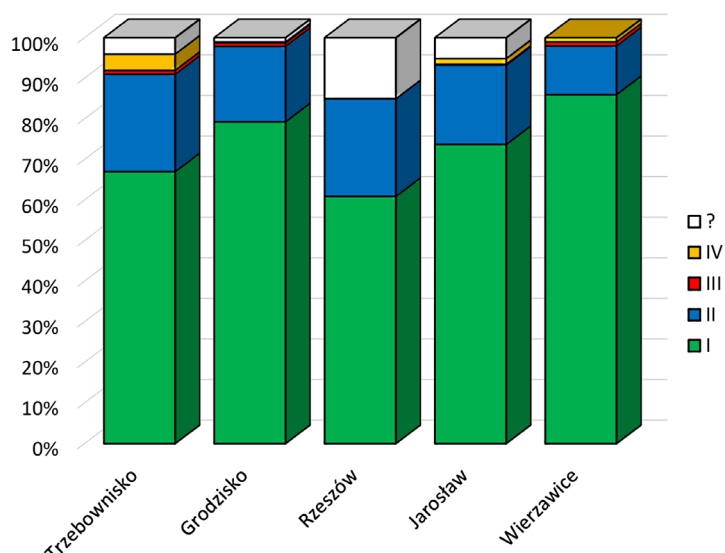
Tabela 3

Wierzawice, stan. 4. Technologia ceramiki KT pochodzącej z wykopalisk K. Ormiana

Tabelle 3

Wierzawice, Fst. 4. Technologie der Keramik der Trzciniec Kultur aus den Ausgrabungen von K. Ormian

	IA	IB	II	III	IV	Razem
N	104	29	18	1	2	154
%	67	19	12	1	1	100

Ryc. 5. Wykres frekwencji poszczególnych grup technologicznych na stanowiskach KT

Abb. 5. Frequenzdiagramm der einzelnen technologischen Gruppen an den Fundstellen der Trzciniec Kultur

Stylistyka

Zbiór ceramiki naczyniowej KT ze stanowiska 4 w Wierzawicach przedstawia się bardzo skromnie. Określenie form naczyń było możliwe głównie w przypadku lepiej zachowanych egzemplarzy, które można z dużym prawdopodobieństwem przyporządkować do konkretnych klas. W analizowanej grupie materiałów zidentyfikowano w sposób pewny jedynie siedem naczyń.

Zdecydowanie najliczniejszą grupę pojemników stanowią garnki. Wśród nich przeważają typowe dla KT okazy łagodnie profilowane z „klasycznymi” cechami mikromorfologicznymi oraz zdobniczymi w układach horyzontalnych. W grupie tej można wskazać na naczynia zdobione plastycznymi listwami (tabl. I, 10; II, 9; III, 6) oraz ornamentowane w górnej partii poziomymi żłobkami, a poniżej innymi formami zdobnictwa rytego (tabl. I, 7). Stanowią one klasyczne przykłady typowego dla KT garnka łagodnie profilowanego o wydętym brzuścu i lejkowatej szyjce z różnie ukształtowaną krawędzią (H. Taras 1995, s. 63; J. Dąbrowski 2004, s. 48). W klasyfikacji J. Górskiego (2007, s. 19, ryc. 11), przeprowadzonej dla materiałów zachodniomałopolskich, analogiczne naczynia zaliczane są do typu G111, który jest charakterystyczny dla zespołów fazy klasycznej (A1–A2). Analogiczne elementy posiadają również inne fragmenty górnych części naczyń, z których przynajmniej część można zapewne łączyć z tym samym typem garnka.

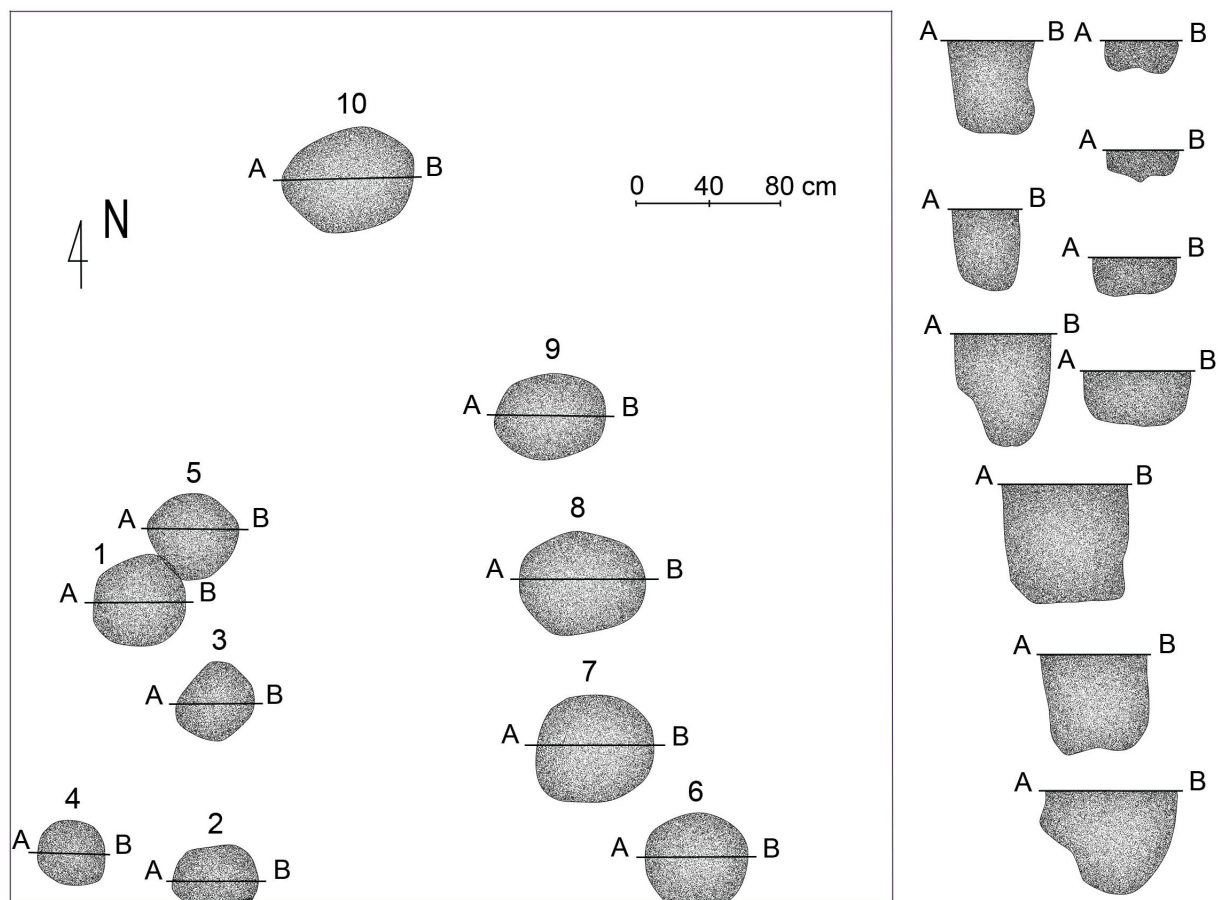
Do form pewnych, z racji zachowania się charakterystycznej, wydatnej listwy plastycznej o trapezowatym przekroju, można zaliczyć również tzw. garnek beczułkowaty (tabl. I, 11). Analogie do niego spotykane są głównie w strefie zachodniomałopolskiej (A. Gardawski 1959, tabl. XXIII, 14; J. Górski 1994, tabl. I, 21), na Lubelszczyźnie (H. Taras 1995, tabl. XV, 1) oraz na Nizinie Mazowieckiej (J. Górski, P. Makarowicz, A. Wawrusiewicz 2011, tabl. LVI, 361; CVII, 1713).

Ponadto, w zbiorze ceramicznym z Wierzawic zarejestrowano również obecność fragmentarycznie zachowanej wazy z łukowato ukształtowaną szyją, którą pokrywa ornament zwielokrotnionych linii rytych (tabl. I, 6). Proporcje tego naczynia (średnica wylewu większa niż średnica brzuśca) pozwalają na zaklasyfikowanie go do wazy typu W21 (J. Górski 2007, s. 19,

ryc. 16). Podobnie jak opisane wyżej garnki typu G111, również i ona reprezentuje klasyczny etap „Trzcińca”. Identyczne pod względem formy, jednak bogato ornamentowane okazy, na których poniżej załomu brzuśca widnieje z reguły dodatkowy ornament, znane są z wielu stanowisk KT (np. H. Taras 1995, tabl. XXXII, 10; XXXIX, 1; XLIII, 1). Z uwagi na brak ornamentyki w strefie brzuśca można wnosić, że analizowany egzemplarz posiada nieco młodszą metrykę w obrębie fazy klasycznej.

Wykaz form zarejestrowanych na stanowisku 4 w Wierzawicach zamykają dwa pojemniki odkryte w trakcie badań wykopaliskowych w 2001 roku. Mowa tutaj o misach, które należą do naczyń stosunkowo łatwych w identyfikacji. W analizowanym materiale pojemniki te reprezentowane są przez okazy jednoczęściowe. Pierwszy z nich to misa o łukowatym profilu ścianek i zaokrąglonym brzegu (tabl. III, 13), drugi natomiast posiada bardziej zaznaczoną, pogrubioną do wewnątrz i skośnie ściętą krawędź (tabl. III, 12). Naczynia te nie są zdobione. Misy nie należą do często spotykanych pojemników na stanowiskach KT. Liczne egzemplarze występują jedynie na obszarach podkrakowskich, gdzie należały one do naczyń powszechnie używanych w każdej fazie chronologicznej (A. Gardawski 1959, tabl. XXVI, 11; J. Górski 2007, tabl. 27, f; 33, e; 60, c; 63A, i; 68, b; 82A, f, g). Oba zarejestrowane w Wierzawicach okazy posiadają swoje wierne odpowiedniki na innych obszarach objętych osadnictwem trzcinieckiego kręgu kulturowego. I tak, przykładowo, dla misy stożkowej z brzegiem pogrubionym do wewnątrz można wskazać analogiczny egzemplarz z Iwanowic, stan. „Góra Klin” (J. Górski 2007, tabl. 5A: s). Z kolei misa półkulista znajduje analogie w Nowej Hucie Mogile (J. Górski 2007, tabl. 19A, g) oraz na wielu dalszych stanowiskach (*ibidem*, tabl. 25, d; 26A, g) zaliczanych do tradycyjnie wydzielanej grupy opatowskiej. Naczynia te nie wnoszą wiele do ustaleń chronologicznych.

Ceramika zarejestrowana na analizowanym stanowisku jest raczej słabo ornamentowana. W analizowanym zbiorze wyróżniono 33 zdobione naczynia i ich fragmenty. W szacunkowym wyliczeniu ornamentowane skorupy stanowiły 9% ogółu naczyń odkrytych w trakcie obydwóch sezonów badawczych. Generalnie rzecz ujmując, na stanowisku nr 4 w Wierzawicach

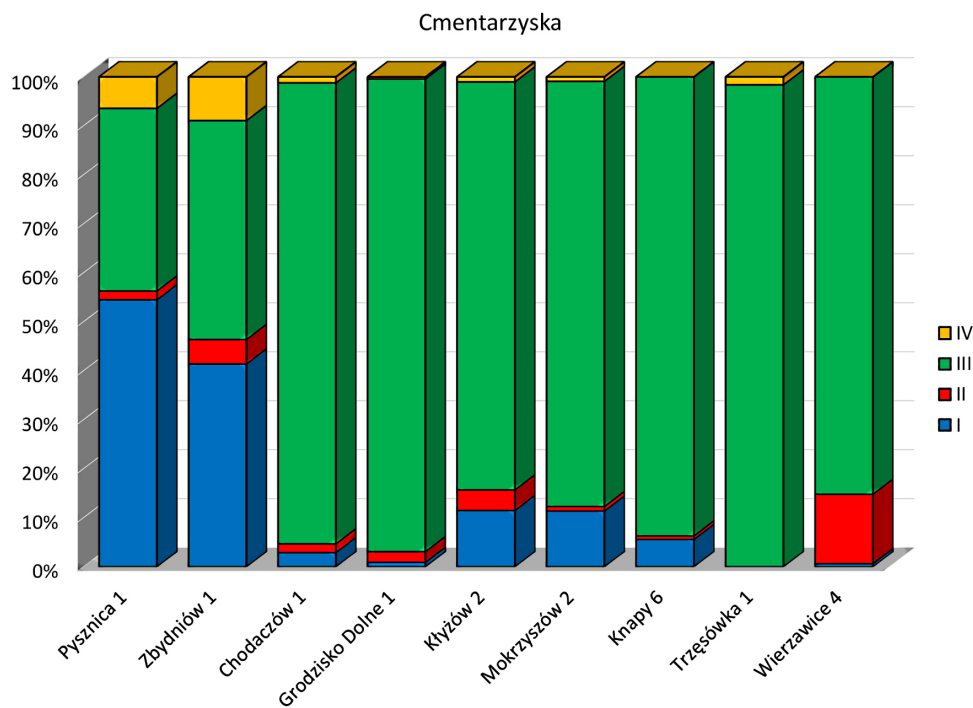
Ryc. 6. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Plan obiektów osadowych kultury trzcinieckiej odkrytych podczas wykopalisk Kazimierza Moskwy (wg K. Moskwa 1984)

Abb. 6. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Plan der von K. Moskwa feigelegten Siedlungsbefunde der Trzciniec Kultur (nach K. Moskwa 1984)

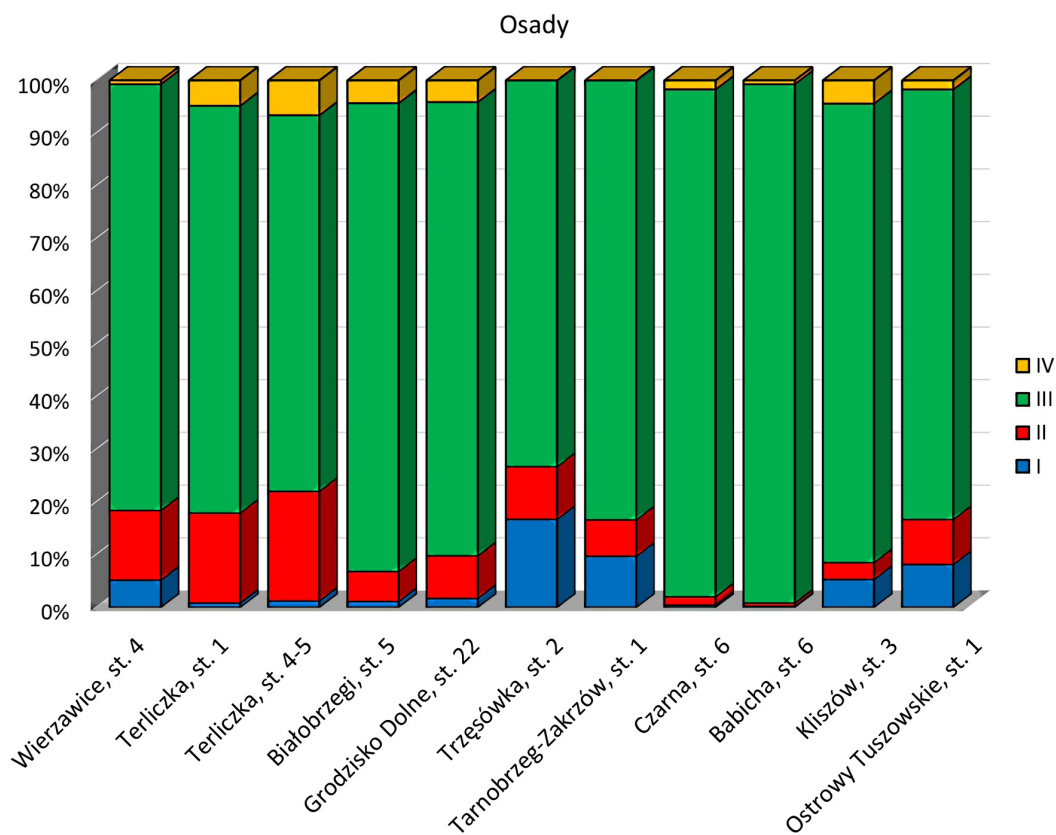
można wyróżnić motywy plastyczne, ryte oraz mieszane, stanowiące ich połączenie. Wątki stylistyczne, które zarejestrowano w materiale ceramicznym z omawianego stanowiska, zostaną omówione w ramach podziału typologicznego, wypracowanego dla obszarów podkrakowskich (J. Górski, 2007, s. 19).

Najpowszechniej spotykanym sposobem zdobienia naczyń odnotowanym dla analizowanego zbioru ceramiki są poziome listwy plastyczne (I grupa zdobnicza). Ich obecność odnotowano na nieco ponad połowie (58%) zdobionych fragmentów. Tylko w nielicznych przypadkach udało się określić formę naczynia, na której wystąpiła tego rodzaju ornamentyka – z reguły znajdowała się ona powyżej brzuśców naczyń, stanowiących najprawdopodobniej fragmenty garnków (tabl. I, 10, 11; II, 9; III, 6). Warto również podkreślić, że ornament ten, poza fragmentarycznie zachowanym naczyniem beczułkowatym (tabl. III, 20), występował zawsze na naczyniach z pogrubionymi brzegami różnych typów. Same listwy plastyczne były niezbyt wydatne, w przekroju trójkątne z ostrym lub lekko zaokrąglonym wierzchołkiem (tabl. I, 10; III, 1, 3–4, 6, 11, 20, 17, 22). Wyróżniającą się grupą są masywne listwy o płaskiej grani (przekrój listwy jest trapezowaty lub prostokątny). Są one swojego rodzaju wyznacznikiem naczyń w typie garnków beczułkowatych (tabl. I, 11). Ponad połowa ornamentowanych pojemników to fragmenty zdobione pojedynczą listwą plastyczną (tabl. I, 10; II, 1, 9, 14, 20; III, 1, 3–4, 6, 11, 20). Tylko w kilku przypadkach na fragmentach naczyń odnotowano obecność dwóch listew (tabl. I, 11; III, 17, 22).

Drugą grupę pod względem liczebności stanowią skorupy, dla których nadrzędnym elementem zdobniczym są poziome żłobki (XV grupa zdobnicza) występujące w wielu różnych układach – na stanowisku w Wierzawicach wyróżniono następujące warianty tej grupy zdobniczej: a) żłobki poziome (tabl. I, 2, 5, 6, 9; II, 5; III, 7, 14, 18); b) żłobki poziome, poniżej których występuje listwa i współśrodkowe łuczki (tabl. III, 9); c) żłobki poziome w połączeniu z ukośnymi (tabl. I, 4, 7; II, 2; III, 16); d) żłobki poziome w połączeniu z listwą i motywem odciskanych dołków (tabl. I, 1). Ornament poziomych żłobków występuje dość powszechnie we wszystkich strefach omawianej kultury i uznawany jest za najbardziej typowy element „trzcinieckiej” konwencji zdobniczej. Horyzontalne, zwielokrotnione linie ryte pojawiają się we wczesnych i klasycznych fazach rozwoju tego ugrupowania kulturowego (J. Górski et al. 2011, s. 73). Również połączenie poziomych żłobków i współśrodkowych łuczków jest motywem często powtarzającym się w materiałach tej kultury (np. A. Gardawski 1959, tabl. XXII: 15, 19; XXIV: 1; H. Taras 1995, tabl. XVII: 1; XLIII: 1–2). Bardzo charakterystycznym motywem zdobniczym, zwłaszcza dla materiałów „lubelskiego wariantu KT” oraz jednostek pokrewnych (kultura komarowska i wschodniotrzciniecka) jest kombinacja żłobków poziomych z łukowatymi, krótkimi kreseczkami, (np. J. Dąbrowski 1972, tabl. X: 3, XIII: 14, XIX: 3). Ciekawy przykład stanowi również fragment naczynia zdobiony dwiema grupami poziomych żłobków, pomiędzy którymi znajdują się dwa rzędy okrągłych dołków. Ten sposób zdobienia naczyń

Ryc. 7. Wykres frekwencji poszczególnych grup technologicznych na cmentarzyskach TKŁ
 Abb. 7. Frequenzdiagramm der einzelnen technologischen Gruppen auf den Gräberfeldern der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

Ryc. 8. Wykres frekwencji poszczególnych grup technologicznych na osadach TKŁ
 Abb. 8. Frequenzdiagramm der einzelnen technologischen Gruppen in den Siedlungen der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

posiada analogie głównie w strefie niżowej (np. P. Makarowicz 1998, tabl. 45: 2; 47: 14–15; 56: 4).

Omawiane wątki zdobnicze grupowały się zazwyczaj na naczyniu albo bezpośrednio poniżej załomu brzuśca, albo w górnej części naczynia, na przejściu brzuśca w szyjkę lub na szyjce. W dwóch przypadkach skorelowano tą ornamentykę z brzegami pogrubionymi skośnie ściętymi (tabl. I, 9; III, 7). Ze względu na fragmentaryczny stan zachowania materiału ze stanowiska nr 4 w Wierzawicach niemożliwe jest, poza jednym przypadkiem, określenie form naczyń, na których wystąpiły omawiane warianty XV grupy zdobniczej.

Wśród cech mikromorfologicznych zwraca uwagę przewaga brzegów pogrubionych. Poza najliczniej występującymi fragmentami wylewów naczyń o brzegach pogrubionych na zewnątrz, w analizowanym zbiorze odnotowano również obecność skorup o brzegu pogrubionym obustronnie (tabl. I, 8–9; II, 11, 13; III, 7) oraz dwa przykłady brzegów pogrubionych do wewnątrz, które pochodziły z mis stożkowatych (tabl. II, 12; III, 12). Krawędzie brzegów były we wszystkich wymienionych przypadkach skośnie ścięte. W pojedynczych przypadkach odnotowano również obecność brzegów prostych (niepogrubionych) zaokrąglonych (tabl. III, 13) lub poziomo ściętych (tabl. I, 11).

Dna w naczyniach zbioru ceramiki z Wierzawic (7 egzemplarzy) były zawsze wyodrębnione. Zazwyczaj były one proste, a jedno z nich było uformowane pierścieniowo (tabl. III, 8). Szyje naczyń w zdecydowanej większości były lejkowato rozchylone. Jedynie w przypadku naczynia beczułkowatego była to szyjka prosta.

Silny stopień rozdrobnienia materiału nie pozwala na daleko idące ustalenia typologiczno-chronologiczne ceramiki z omawianego stanowiska. W materiale z Wierzawic najliczniej występują fragmenty naczyń o typowo „klasycznych” cechach, tj. z pogrubionymi i skośnie ściętymi krawędziami wylewów. Towarzyszy im ornamentacja w postaci poziomych żłobków i linii rytych oraz stosunkowo często występujące poziome listwy plastyczne. Opierając się na tych przesłankach omawiany zbiór ceramiki można zakwalifikować do zespołów typu A1 i A2 w zachodniej Małopolsce i datować ramowo na fazę klasyczną KT.

ŹRÓDŁA NIERUCHOME

Jak już wcześniej zaznaczano, w trakcie badań przeprowadzonych w roku 1976 odkryto i zaliczono do KT dziesięć dołków posłupowych⁵. Ich relikty zarejestrowano w obrębie ćwiartki d ara I na głębokości 60 cm (K. Moskwa 1976, s. 42). Wspomniane struktury sugerują obecność budowli słupowej o prostokątnym lub trapezowatym kształcie przyziemia. Pełna rekonstrukcja tego założenia jest niemożliwa, gdyż wykracza ono poza teren objęty badaniami. Warto jednak odnotować, iż w skali całego kręgu kulturowego nie jest to zjawisko odosobnione. Wśród stanowisk, na których odnotowano naziemne konstrukcje słupowe należy wymienić, m.in. osady w Piotrowinie i Żurawcach, stan. 1 na Wyżynie Lubelskiej, Rybinach, stan. 14 na Pojezierzu Kujawskim oraz Rzeszowie-Baranówce, stan. 88–89 nad Wisłokiem (P. Makarowicz 2010, s. 122 – tam dalsza literatura).

TARNOBRZESKA KULTURA ŁUŻYCKA

MATERIAŁY

Materiały TKŁ z wykopalisk Kazimierza Moskwy

Materiały TKŁ z Wierzawic, stan. 4 ujawnione w trakcie badań K. Moskwy można podzielić na dwie grupy. Pierwsza to materiały funeralne ujawnione w obrębie ćwiartek IIIa, c i IVa (ryc. 9), przy czym ich główna koncentracja znajdowała się w obrębie tej ostatniej. Druga grupa to materiały określone jako luźne (89 fragmentów ceramiki) pochodzące z ćwiartki Ia. Materiały te były wymieszane z zabrytkami KT. Niestety brak jest dokładniejszych informacji na temat tego na jakiej głębokości pierwotnie one zalegały oraz jaka była ich relacja względem artefaktów związanych z KT.

Grób 1 (popielnicowy)

Na głębokości 24 cm odkryto popielnicę (1) przykrytą misą (2). Wewnątrz, wśród kości ludzkich (4), znajdowała się brązowa bransoleta (3).

Inwentarz: 1. Garnek tulipanowaty o smukłym brzuścu; gt II A-1; średnica dna 7,3 cm, brzuśca 15 cm, wylewu 13,5 cm, wysokość 21,5 cm (tabl. IV, 1). 2. Płaska misa esowata z rozchylonym wylewem; gt III A-3; średnica dna 8,3 cm, brzuśca 22 cm, wylewu 24,5 cm, wysokość 6 cm (tabl. IV, 2). 3. Brązowa bransoleta z płasko-wypukłej taśmy z końcami zachodzącymi na siebie, średnica 3,8 cm, grubość taśmy 0,2 cm (tabl. IV, 8). 4. Przepalone kości (328,6 g) dziecka w wieku *infans* I (ok. 4 lata?)⁶.

⁶ Oznaczenia antropologiczne dr Joanny Rogóż (por. s. 125–142 w bieżącym tomie Materiałów i Sprawozdań Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego).

W materiale przypisanym do grobu 1 znajdowały się ponadto trzy fragmenty naczyń gt II B-1 (nieuwzględnione w polowej księdze wpływów oraz w późniejszym artykule K. Moskwy).

Grób 2 (popielnicowy)

Na głębokości 25 cm odkryto przydenną część popielnicy (1) z fragmentami misy (2). Wewnątrz popielnicy znajdowały się kości ludzkie (3).

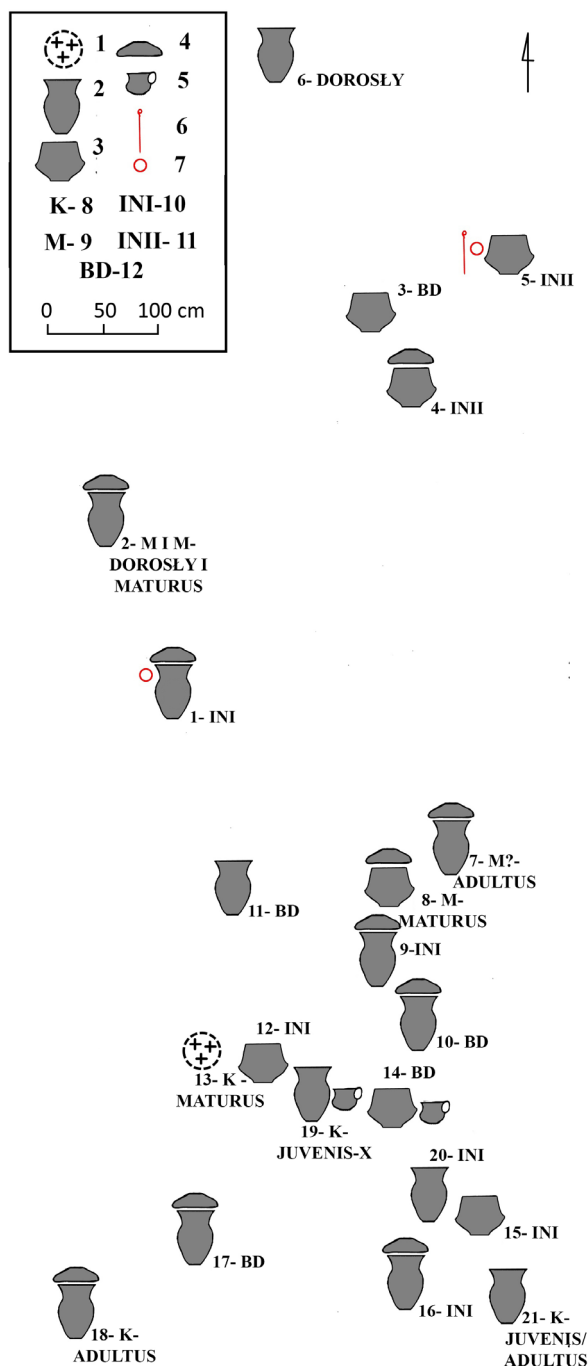
Inwentarz: 1. Część brzuśca i dna garnka o chropowaconym brzuścu; gt III B-1; średnica dna 10,5 cm, brzuśca 19,5 cm, zachowana wysokość 20 cm (tabl. IV, 3). 2. Profilowana misa o esowatym wylewie, średnica wylewu 20 cm, brzuśca 18 cm, zachowana wysokość 6 cm (K. Moskwa 1984 tabl. I, 4); naczynie zaginęło. 3. Przepalone kości (2133,4 g) należące do dwóch mężczyzn, z których jeden jest w wieku *maturus*, a drugi w wieku 20–x.

Grób 3 (popielnicowy)

Na głębokości 22 cm odkryto przydenną część popielnicy (1), wewnątrz której znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

Inwentarz: 1. Część brzuśca i dna garnka o chropowaconym brzuścu; gt III B-1; średnica dna 9,5 cm, brzuśca 14,5 cm, zachowana wysokość 8 cm (tabl. IV, 4). 2. Szczątki kostne zaginęły.

⁵ K. Moskwa zaliczył te obiekty do KT na podstawie obecności w tej strefie ceramiki tego ugrupowania kulturowego. Należy jednak zaznaczyć, że w żadnym obiekcie nie odkryto ceramiki „trzcienieckiej”, dlatego też nie można wykluczyć, że obiekty te mają inną chronologię niż KT.

Ryc. 9. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Plan cmentarzyska TKŁ odkrytego w trakcie wykopalisk Kazimierza Moskwy, legenda: 1 – grób jamowy; 2 – garnek tulipanowaty; 3 – waza; 4 – misa nakrywająca popielnicę; 5 – przystawka ceramiczna; 6 – brązowa szpila z główką zwiniętą i sklepaną w uszko; 7 – brązowa bransoleta z taśmą płasko-wypukłej z końcami zachodzącymi na siebie; 8 – kobieta; 9 – mężczyzna; 10 – *infans* I; 11 – *infans* II; 12 – brak danych antropologicznych (wg K. Moskwa 1984)

Abb. 9. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Plan des von K. Moskwa freigelegten Gräberfeldes der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur, Bezeichnungen: 1 – Grubengrab; 2 – tulpenförmiger Topf; 3 – Vase; 4 – Schüssel als Urnendeckel; 5 – Keramikbeigabe; 6 – bronzene Rollenkopfnadel; 7 – Bronzearmband mit D-förmigem Querschnitt und übereinandergreifenden Enden; 8 – Frau; 9 – Mann; 10 – *infans* I; 11 – *infans* II; 12 – keine anthropologischen Angaben (nach K. Moskwa 1984)

Grób 4 (popielnicowy)

Na głębokości 30 cm odkryto fragmenty popielnicy (1) oraz ułamek misy (2). Wśród odłamków ceramiki znajdowały się przepalone kości ludzkie (3).

Inwentarz: 1. Dziewięć fragmentów naczynia bez możliwości rekonstrukcji; gt IIIA1. 2. Fragment wylewu esowatej misy; gt IIIA1 (tabl. IV, 7). 3. Przepalone kości (76,9 g) dziecka w wieku *infans* II.

Grób 5 (popielnicowy)

Na głębokości 25 cm odkryto popielnicę (1). W jej wnętrzu znajdowały się: brązowa szpila (2) i bransoleta (3) oraz przepalone kości ludzkie (4).

Inwentarz: 1. Waza o dwustożkowatym brzuścu i wysokiej cylindrycznej szyjce, na brzuścu niewielkie stożkowate guzki; gt III A-1; średnica dna 10,5 cm, brzuśca 17,5 cm, wylewu 16,5 cm, wysokość 31 cm (tabl. IV, 5). 2. Szpila z główką sklepaną i zwiniętą w uszko, wykonana z okrągłego drutu; długość 7,7 cm, średnica drutu 0,3 cm, (tabl. IV, 9). 3. Bransoleta z płasko-wypukłej taśmy o końcach zachodzących na siebie; średnica 5,8 cm, grubość taśmy 0,2 cm (tabl. IV, 10). 4. Przepalone kości (603,6 g) dziecka w wieku *infans* II (12 lat).

W materiale przypisanym do grobu 5 dodatkowo znajdował się fragment wylewu misy gt II A-1 (nieuwzględnione w polowej księdze wpływów oraz w późniejszym artykule K. Moskwy) (tabl. IV, 6).

Grób 6 (popielnicowy)

Na głębokości 25 cm odkryto przydenna fragmenty popielnicy (1), wewnątrz której znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

Inwentarz: 1. Przydenna część garnka o chropowaconym brzuścu; gt III B-1; średnica dna 9,8 cm, zachowana wysokość 12,5 cm (tabl. V, 1). 2. Przepalone kości (841,3 g) osoby dorosłej.

Grób 7 (popielnicowy)

Na głębokości 45 cm odkryto popielnicę (1) nakrytą misą (2). Wewnątrz popielnicy i obok niej znajdowały się przepalone kości ludzkie (3).

Inwentarz: 1. Tulipanowaty garnek o smukłym brzuścu; gt III B-1; średnica dna 10 cm, brzuśca 17,5 cm, wylewu 16,5 cm, wysokość 31 cm (tabl. V, 2). 2. Fragmentarycznie zachowana misa esowata; gt III A-1; wysokość ok. 10 cm (tabl. V, 3). 3. Przepalone kości (970,3 g) mężczyzny (?) w wieku *adultus*.

Grób 8 (popielnicowy)

Na głębokości 45 cm odkryto popielnicę (1) nakrytą misą (2). Wewnątrz popielnicy i obok niej znajdowały się przepalone kości ludzkie (3).

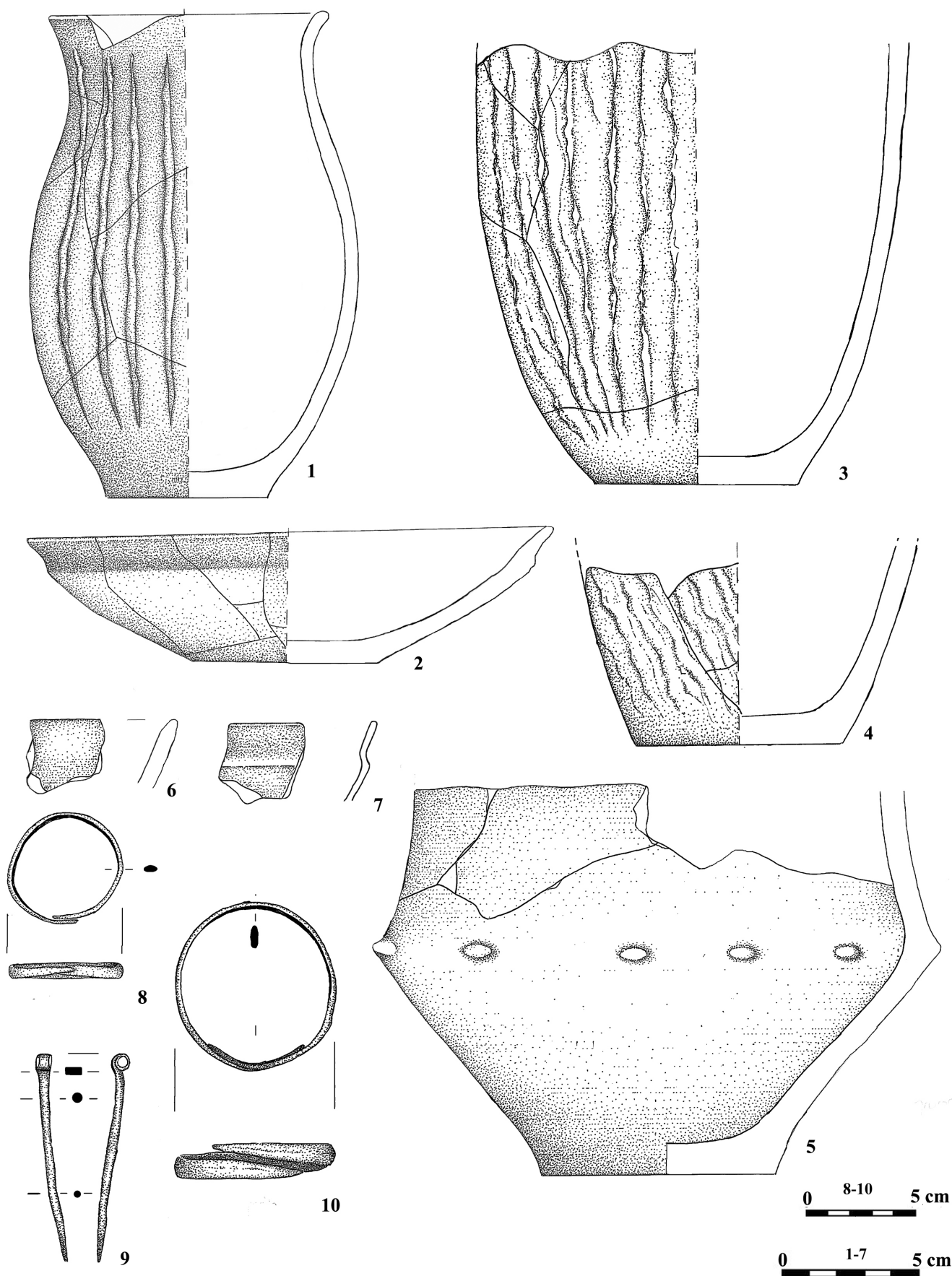
Inwentarz: 1. Waza o wysokiej cylindrycznej szyjce i asymetrycznym dwustożkowatym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 12 cm, brzuśca 33 cm, wylewu 27 cm, wysokość 37,5 cm (tabl. VI, 2). 2. Profilowana misa o esowatym wylewie i dwustożkowatym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 8 cm, brzuśca 28 cm, wylewu 30 cm, wysokość 9 cm (tabl. VI, 1). 3. Przepalone kości (1625,9 g) mężczyzny w wieku *maturus*.

Grób 9 (popielnicowy)

Na głębokości 40 cm odkryto popielnicę (1) nakrytą misą (2). Obok urny znajdowała się odwrócona do góry dnem przystawka (3). Wewnątrz popielnicy znajdowały się przepalone kości ludzkie (4).

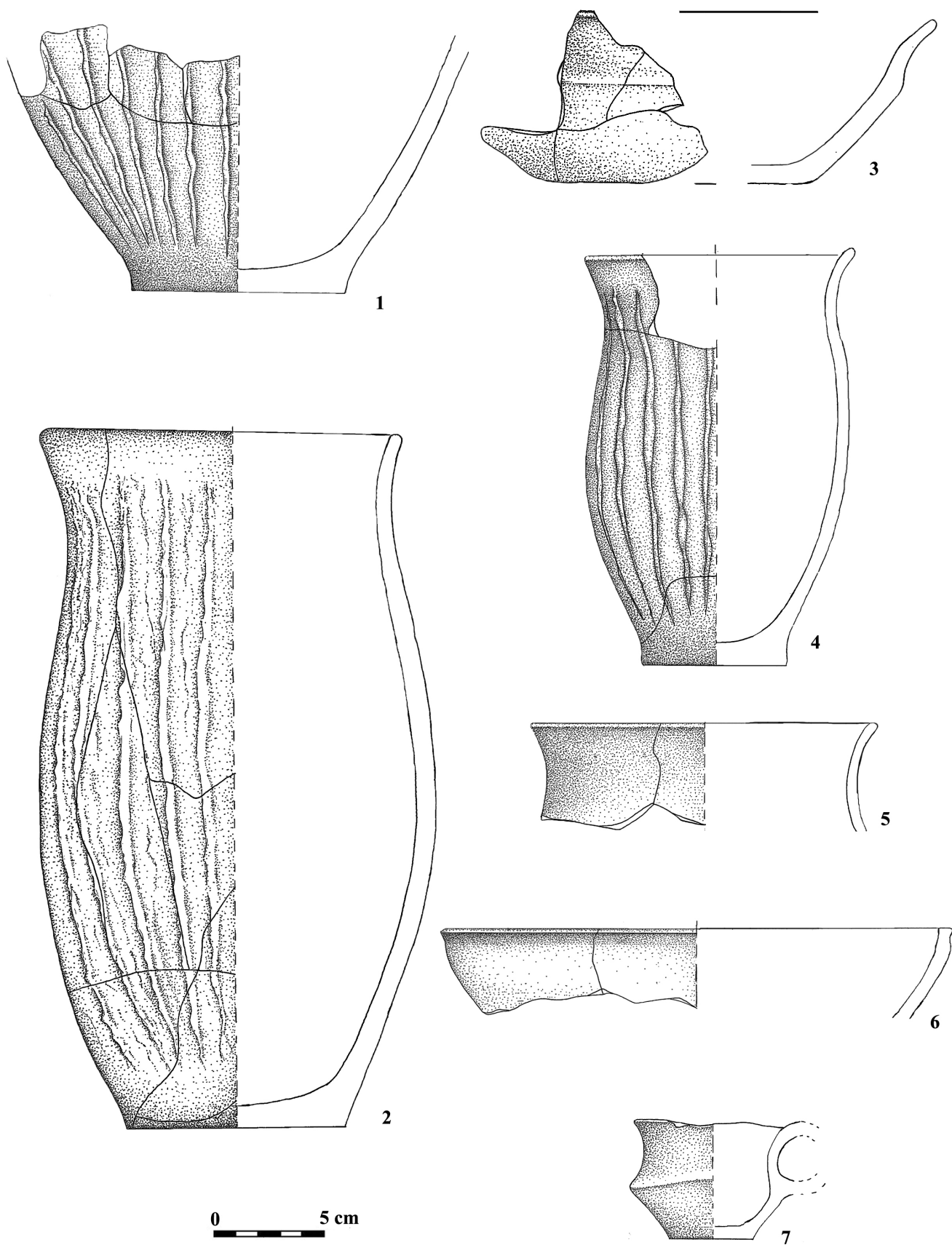
Inwentarz: 1. Tulipanowaty lekko asymetryczny garnek; gt III B-1; średnica dna 6,5 cm, brzuśca 11,5 cm, wylewu 13,5 cm, wysokość 18,5 cm (tabl. V, 4). 2. Dwa fragmenty wylewu profilowanej misy gt III A-1; średnica wylewu 21,5 cm (tabl. V, 6). 3. Profilowany czerpak z dwustożkowatym brzuścem i łukowatą szyjką; gt III A-1; średnica dna 3,8 cm, brzuśca 6 cm, wylewu 6,5 cm, wysokość 5 cm (tabl. V, 7). 4. Przepalone kości (77,9 g) dziecka w wieku *infans* I (ok. 5 lat).

W materiale przypisanym do grobu 9 znajdował się także wylew garnka tulipanowatego; gt III A-1; średnica wylewu 15 cm (tabl.

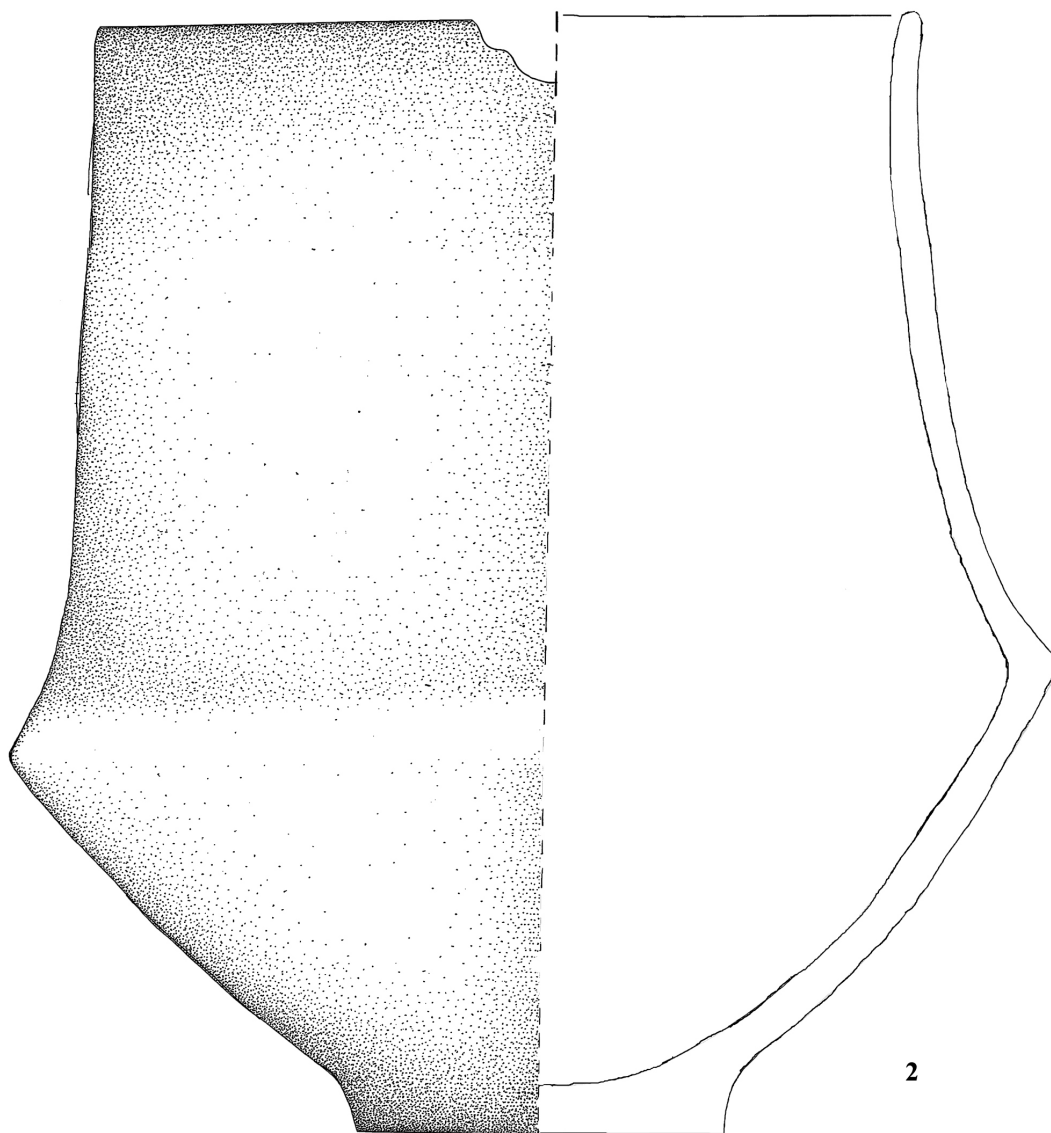
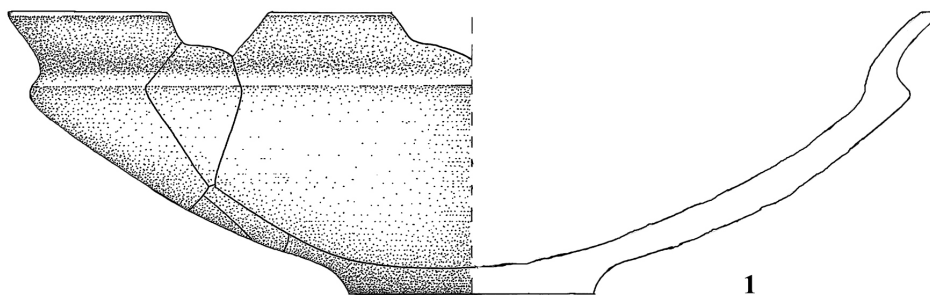

Tabl. IV. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika i przedmioty z brązu z grobów: 1 (1, 2, 8), 2 (3), 3 (4), 4 (7), 5 (5, 6, 9, 10)

Taf. IV. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik und Bronzefunde aus den Gräbern: 1 (1, 2, 8), 2 (3), 3 (4), 4 (7), 5 (5, 6, 9, 10)

Tabl. V. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika z grobów: 6 (1), 7 (2, 3), 9 (4-7)
Taf. V. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik aus den Gräbern: 6 (1), 7 (2, 3), 9 (4-7)

0 5 cm

Tabl. VI. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika z grobu 8 (1, 2)
 Taf. VI. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik aus dem Grab 8 (1, 2)

V, 5). Naczynia tego nie uwzględniono w polowej księdze wpływów oraz w późniejszym artykule K. Moskwy.

Grób 10 (popielnicowy)

Na głębokości 45 cm odkryto popielnicę (1) nakrytą fragmentami misy (2). Wewnątrz popielnicy znajdowały się przepalone kości ludzkie (3).

Inwentarz: 1. Dno i brzusiec garnka o smukłym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 8 cm, brzuśca 18 cm, zachowana wysokość 20 cm (tabl. VII, 1). 2. Asymetryczna profilowana misa o esowatym wylewie i wysokim lekko podciętym dwustożkowatym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 5 cm, brzuśca 20 cm, wylewu 21 cm, wysokość 8 cm (tabl. VII, 2). 3. Przepalone kości zaginęły.

Grób 11 (popielnicowy)

Na głębokości 45 cm odkryto popielnicę (1) ułożoną na boku otworem w kierunku południowo-wschodnim. W popielnicy znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

Inwentarz: 1. Mocno wydęty garnek tulipanowaty o zaokrąglonym brzuścu; gt II A-1; średnica dna 4 cm, brzuśca 9,5 cm, wylewu 9,5 cm, wysokość 9,5 cm (tabl. VII, 6). 2. Przepalone kości ludzkie (0,3 g) należące do osoby (?) o nieokreślonej płci i wieku.

Grób 12 (popielnicowy)

Na głębokości 40 cm odkryto popielnicę (1), wewnątrz której znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

Inwentarz: 1. Asymetryczna waza o dwustożkowatym brzuścu i wysokiej cylindrycznej szyjce; gt III A-1; średnica dna 10 cm, brzuśca 22,5 cm, wylewu 17 cm, wysokość 18 cm (tabl. VII, 3). 2. Przepalone kości (113,7 g) dziecka w wieku *infans* I (ok. 3 lata).

Grób 13 (jamowy)

Na głębokości 25 cm znajdowało się skupisko kości ludzkich (1).

Inwentarz: 1. Przepalone kości (370,6 g) kobiety w wieku *maturus*.

Grób 14 (popielnicowy)

Na głębokości 50 cm odkryto popielnicę (1), obok której znajdowała się przystawka (2). Wewnątrz popielnicy znajdowały się przepalone kości ludzkie (3).

Inwentarz: 1. Miniaturowa asymetryczna waza z wysoką łukowatą szyjką, wylewem wychylnym na zewnątrz i nisko umieszczonym załomem dwustożkowatego brzuśca, na którym znajdują się niewielkie guzki; gt III A-1; średnica dna 4 cm, brzuśca 7 cm, wylewu 6,5 cm, wysokość 7 cm (tabl. VII, 5). 2. Miniaturowe naczynie na czterech nóżkach o dwustożkowatym brzuścu, wąskiej cylindrycznej szyjce i prostym wylewie; naczynie zdobione ornamentem rytym w postaci umieszczonych na wylewie trzech dookołnych, równoległych żłobków oraz znajdujących się na brzuścu grup ukośnych kresek układających się niekiedy w motyw jodełki; gt III A-1; średnica dna 4 cm, brzuśca 7,7 cm, wylewu 3 cm, wysokość 8 cm (tabl. VII, 7). 3. Szczątki kostne zaginęły.

Grób 15 (popielnicowy)

Na głębokości 65 cm odkryto fragmenty popielnicy (1). Wewnątrz popielnicy i dookoła niej znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

Inwentarz: 1. Dolna część garnka o smukłym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 6,5 cm, brzuśca 17 cm, zachowana wysokość 19 cm (tabl. VII, 4). 2. Przepalone kości (41,7 g) dziecka w wieku *infans* I (ok. 3 lata).

Grób 16 (popielnicowy)

Na głębokości 55 cm odkryto przydenną część popielnicy (1), wewnątrz której znajdowały się fragmenty misy (2) oraz przepalone kości ludzkie (3).

Inwentarz: 1. Dolna część garnka o chropowaconym brzuścu; gt III B-1; średnica dna 10,5 cm, brzuśca 19 cm, zachowana wysokość 18 cm (tabl. VIII, 1). 2. Fragment brzegu misy o esowatym wy-

lewie; gt III A-1 (tabl. VIII, 3). 3. Przepalone kości (266,6 g) dziecka w wieku *infans* I (ok. 4 lata).

Grób 17 (popielnicowy)

Na głębokości 40 cm odkryto popielnicę (1) nakrytą fragmentami misy (2). Wewnątrz popielnicy znajdowały się przepalone kości ludzkie (3).

Inwentarz: materiał zabytkowy związany z tym zespołem grobowym zaginął i nie udało się go odnaleźć. Niemniej jednak, na podstawie danych zawartych w artykule K. Moskwy z grobem tym łączyć można: 1. Chropowacony garnek o esowatym profilu i lekko zaokrąglonym brzuścu; średnica dna 10 cm, brzuśca 25 cm, wylewu 24 cm, wysokość 35 cm (K. Moskwa 1984, tabl. III, 17). 2. Fragmenty misy bez możliwości rekonstrukcji. 3. Kości zaginęły.

Grób 18 (popielnicowy)

Na głębokości 32 cm odkryto popielnicę (1), na której znajdowała się misa (2). Wewnątrz popielnicy umieszczone były kości ludzkie (3).

Inwentarz: 1. Tulipanowaty lekko asymetryczny garnek o lekko zaokrąglonym brzuścu; gt III B-1; średnica dna 9 cm, brzuśca 20 cm, wylewu 17,5 cm, wysokość 31 cm (tabl. VIII, 2). 2. Duża profilowana misa o esowatym wylewie, dwustożkowatym wysoko umieszczonym brzuścu; naczynie zdobione umieszczonymi na wylewie podłużnymi krótkimi listwami plastycznymi; gt III A-1; średnica dna 8 cm, brzuśca 30 cm, wylewu 32 cm, wysokość 11 cm (tabl. VIII, 6). 3. Przepalone kości (1539,7 g) kobiety w wieku *adultus*.

Grób 19 (popielnicowy)

Na głębokości 50 cm odkryto skupisko fragmentów popielnicy (1), wśród ułamków której znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

Inwentarz: 1. 25 fragmentów garnka bez możliwości rekonstrukcji; gt III B-1. 2. Przepalone kości (139,6 g) kobiety w wieku *iuvēnis-x*.

Grób 20 (popielnicowy)

Na głębokości 70 cm odkryto drobne fragmenty co najmniej sześciu⁷ naczyń (1–6) wraz z przepalonymi kośćmi ludzkimi (7).

Inwentarz: 1. 30 fragmentów garnka o chropowaconym brzuścu bez możliwości rekonstrukcji; gt III B-1. 2. Trzy fragmenty dna garnka gt III A-1 (tabl. VIII, 5). 3. Jeden fragment wylewu misy gt III A-1 (tabl. VIII, 4). 4. Fragment dna (?) naczynia; powierzchnia z jednej strony brunatnoszara gładka, z drugiej zniszczona. 5. Cztery fragmenty naczynia gt II A-1. 6. Fragment naczynia gt III A-1. 7. Przepalone kości (548,4g) dziecka w wieku *infans* II (ok. 10–11 lat).

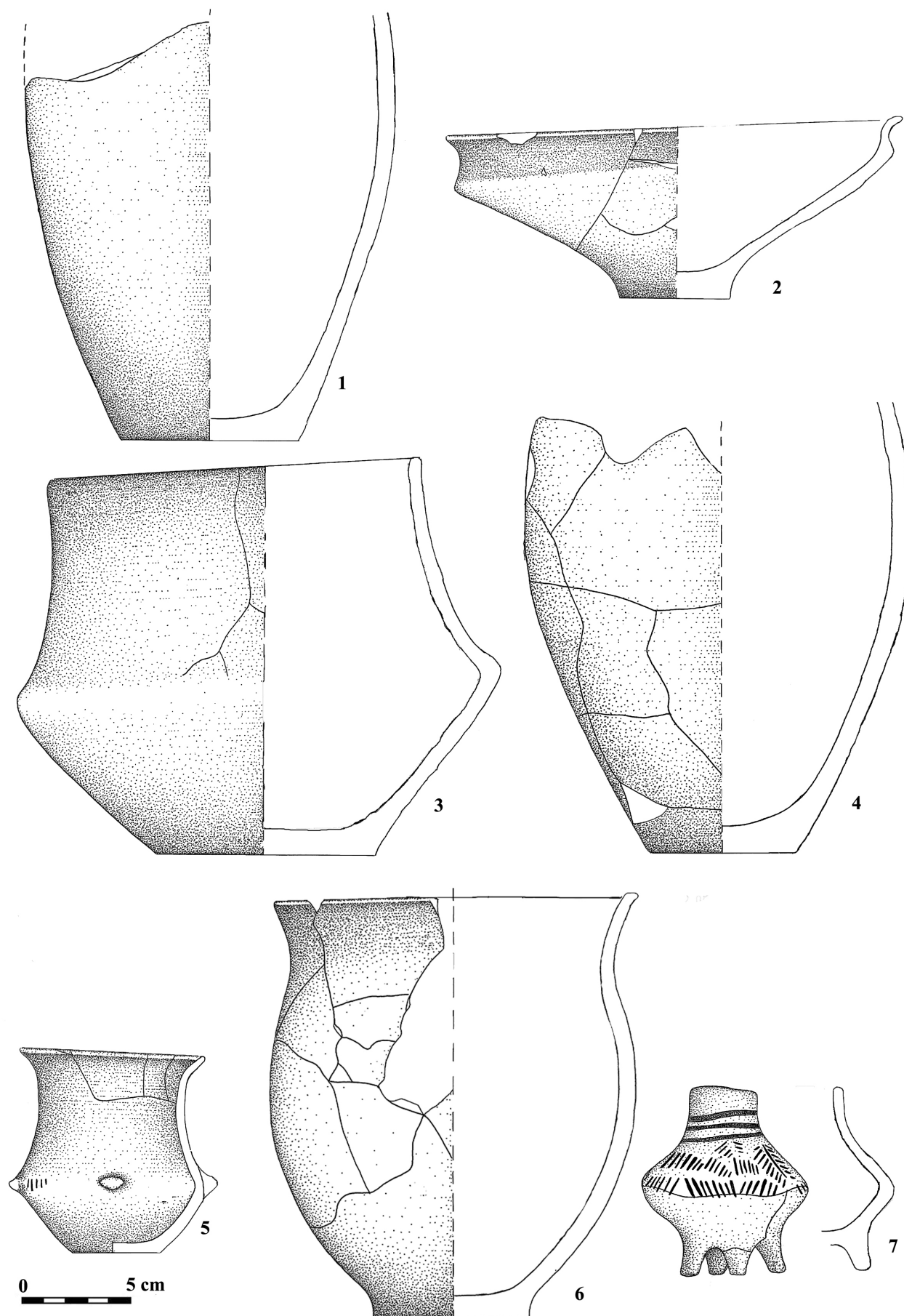
Dodatkowo, w materiale przypisanym do grobu 20 znajdowało się 25 fragmentów polepy, przy czym ich związek z tym zespołem grobowym jest bardzo mało prawdopodobny.

Grób 21 (popielnicowy)

Na głębokości 70 cm odkryto popielnicę (1), wewnątrz której znajdowały się przepalone kości ludzkie (2).

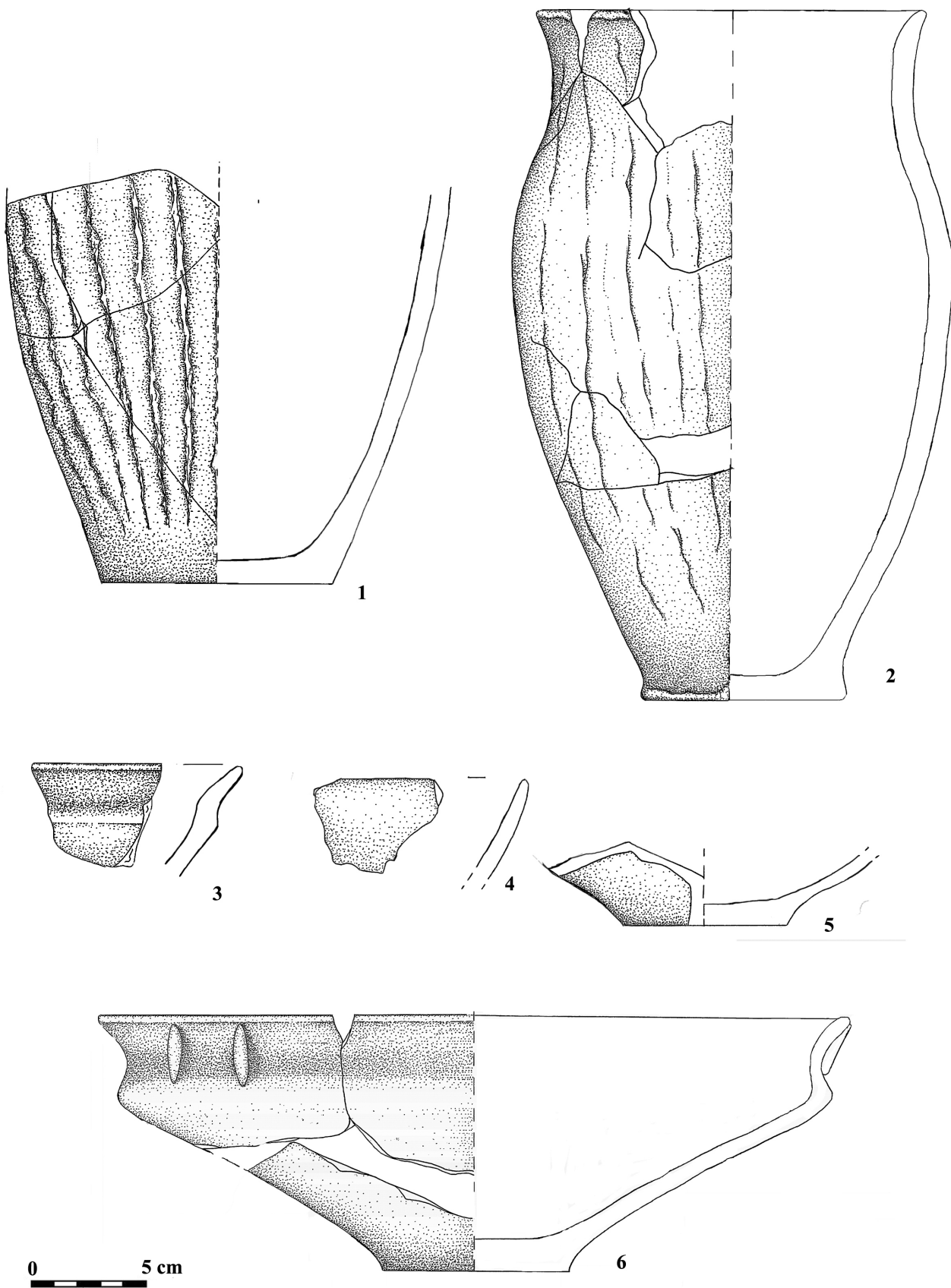
Inwentarz: 1. Tulipanowaty garnek o lekko zaokrąglonym chropowaconym brzuścu, wygładzonym dnie i wylewie; gt III B-1; średnica dna 9 cm, brzuśca 21 cm, wylewu 20 cm, wysokość 33 cm (tabl. IX, 1). 2. Przepalone kości (764,7g) kobiety w wieku *iuvēnis/adultus* (ok. 20 lat).

⁷ W polowej księdze wpływów znajduje się tylko informacja o fragmentach naczyń. Natomiast w artykule K. Moskwy zamieszczona jest wzmianka tylko o jednym naczyniu bez możliwości jego rekonstrukcji. Tym samym brak jest możliwości określenia relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi wyżej wyróżnionymi naczyniami a opisywanym zespołem grobowym.

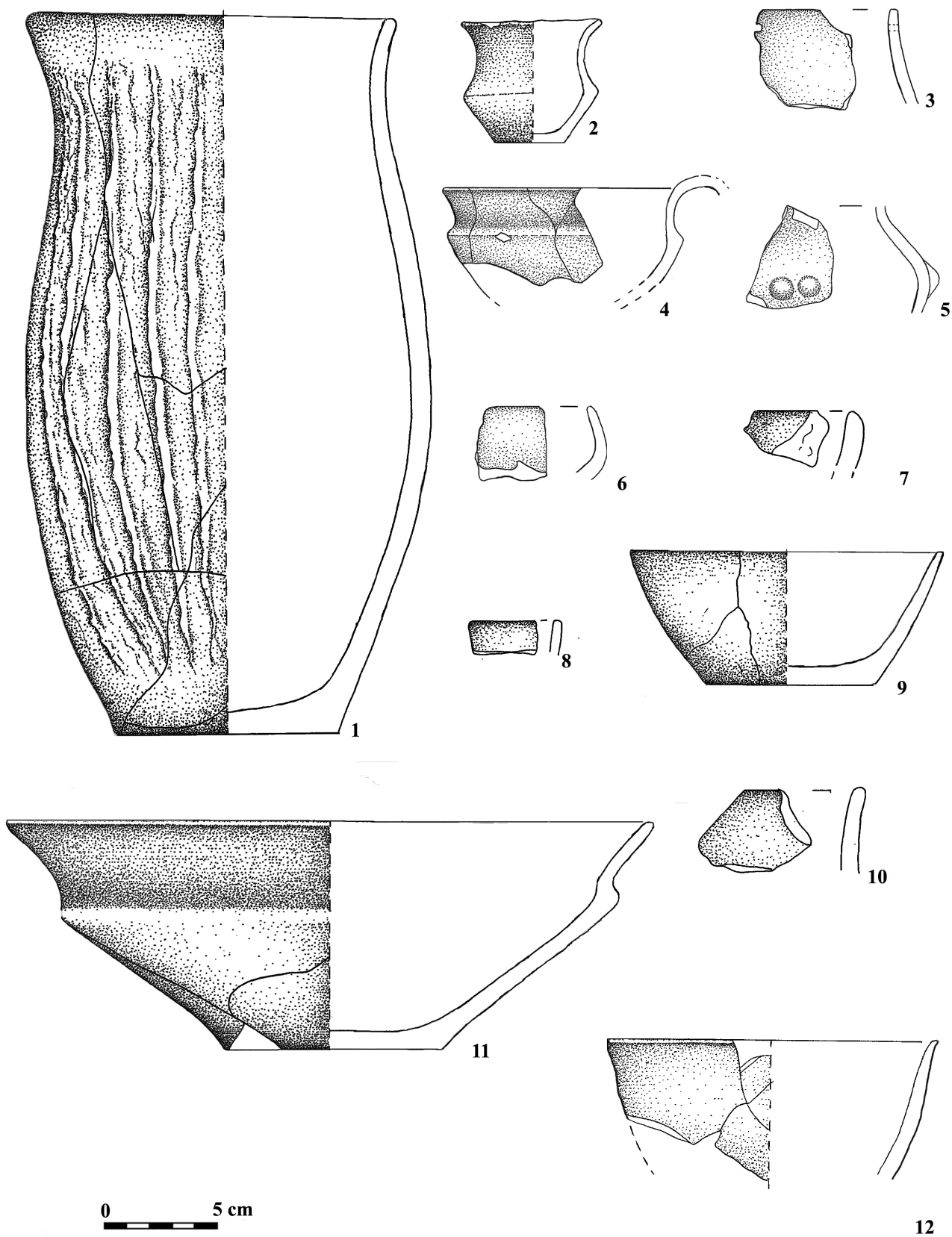
Tabl.VII. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika z grobów: 10 (1, 2), 11 (6), 12 (3), 14 (5, 7), 15 (4)

Taf. VII. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik aus den Gräbern: 10 (1, 2), 11 (6), 12 (3), 14 (5, 7), 15 (4)

Tabl. VIII. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika z grobów: 16 (1, 3), 18 (2, 6), 20 (4, 5)

Taf. VIII. Wierzawice, Kreis Leżajski, Fst. 4. Keramik aus den Gräbern: 16 (1, 3), 18 (2, 6), 20 (4, 5)

Tabl. IX. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika z grobu 21 (1) i znaleziska luźne z arów IV (2, 9, 11, 12); III (4) i I (3, 5-8 i 10)
Taf. IX. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik aus dem Grab 21 (und Streufunde aus dem Ar IV (2, 9, 11, 12); III (4) und I (3, 5-8 und 10)

Materiały znalezione luźno, spoza obiektów⁸

Ar Ia

Na nieokreślonej głębokości odnaleziono 114 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Fragment wylewu misy gt III A-1 (tabl. IX, 7). 2. Wylew naczynia z otworkiem pod krawędzią; gt III A-3 ? (tabl. IX, 3). 3. Fragment uszka czerpaka; gt III A-1. 4. Fragment brzuśca niewielkiej wazy zdobionej niewielkimi guzkami; gt III A-1 (tabl. IX, 5). 5. Fragment zaokrąglonego brzuśca niewielkiej wazy; gt III A-1 (tabl. IX, 6). 6. Drobnny fragment brzegowy misy (?); gt III A-1 (tabl. IX, 8). 7. Fragment wylewu wazy (?); gt III A-1 (tabl. IX, 10).

Ar III

Poza grobami w obrębie tego ara odkryto również niewielki półkulistyczny czerpak (1) określony jako zalegający luzem.

Inwentarz: 1. Fragmentarycznie zachowany półkulistyczny czerpak z utraconym uchem i zniszczonym dnem; gt III A-1; średnica wylewu 10,5 cm, brzuśca 10,5 cm, zachowana wysokość 5 cm (tabl. IX, 4).

Ar IVa

Poza grobami w obrębie tego ara odkryto również profilowaną misę (1) oraz niewielką wazkę (2), stożkową miskę (3), miniaturowe naczynie oraz pięć niecharakterystycznych fragmentów ceramiki. Materiały te zostały określone jako zalegające luzem.

Inwentarz: 1. Profilowana misa o esowatym wylewie i dwustożkowatym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 9,8 cm, brzuśca 24 cm, wylewu 27,5 cm, wysokość 10 cm (tabl. IX, 11). 2. Miniatura wazy o łukowatej szyjce i dwustożkowatym brzuścu; gt III A-1; średnica dna 3 cm, brzuśca 5,5 cm, wylewu 5,5 cm, wysokość 5 cm (tabl. IX, 2). 3. Niewielka stożkowa misa; gt III A-1; średnica dna 7,3 cm, wylewu 13,7 cm, wysokość 6 cm. 4. Fragmentarycznie zachowana stożkowa misa o średnicy wylewu 13 cm; gt III A-1 (tabl. IX, 12).

Materiały TKŁ z wykopalisk Krzysztofa Ormiana

Materiały TKŁ z Wierzawic, stan. 4 zarejestrowane w trakcie badań sondażowych przeprowadzonych w 2001 roku, zasadniczo można podzielić na trzy grupy źródłowe. Pierwszą z nich stanowią dwa zespoły grobowe reprezentowane przez pojedyncze pochówki: popielnicowy (?) (grób 25) i szkieletowy (grób 23). Drugą grupę stanowi co najmniej 15 obiektów o charakterze osadowym (?). Jamy te zostały przypisane do omawianej jednostki kulturowej na podstawie zalegania w ich wypełniskach fragmentów ceramiki TKŁ, którym niekiedy towarzyszyły nieliczne skorupy „trzciniackie”. Wreszcie trzecią, najliczniejszą, grupę stanowią tzw. luźne fragmenty ceramiki, na które trafiono w trakcie eksploracji warstw w ramach poszczególnych wykopów. Ta ostatnia grupa źródeł pochodzi z całej przebadanej powierzchni stanowiska (ryc. 4). Szczególnie licznie luźne fragmenty ceramiki TKŁ wystąpiły w obrębie odcinków 7 i 9. W tej części wykopów odnotowano również obecność obiektów o osadowym (?) charakterze.

Zespoły grobowe

Grób 23 (szkieletowy) (odcinek 5)

Na głębokości niezarejestrowanej w dokumentacji odkryto pozostałości szkieletu, któremu towarzyszył brązowy naszyjnik z drutu tordowanego (por. S. Czopek, K. Trybała 2005, tabele II, IV i V; S. Czopek, K. Ormian, K. Trybała 2005, tabela I).

⁸ W wykazie uwzględniono tylko charakterystyczne fragmenty ceramiki. Dane na temat niecharakterystycznych fragmentów naczyń i bryłek polepy pochodzących z innych kontekstów niż obiekty zawarto w tabeli nr 4. Analogiczny sposób postępowania przyjęto również dla niecharakterystycznych zabytków ceramicznych pochodzących z wykopalisk K. Ormiana.

Dodatkowo, w pobliżu tego grobu na różnych głębokościach ujawniono: 1. Fragment załomu brzuśca naczynia; gt IV A-1 (tabl. X, 1). 2. Fragment załomu brzuśca naczynia; gt III B-1. 3. Fragment naczynia o dwustożkowatym (?) brzuścu; gt III A-1. 4. Cztery fragmenty ceramiki (w tym jeden drobnny fragment wylewu); gt III B-1. 5. Dwa fragmenty ceramiki; gt II B-1. 6. Cztery fragmenty ceramiki; gt II A-3. 6. Dwa fragmenty ceramiki; gt III A-1. 7. Dwa fragmenty ceramiki o powierzchniach zewnętrznych brunatnych, gładkich, wewnętrznych zniszczonych, w domieszcze tłuczeń kamienny.

Grób 25 (popielnicowy) (odcinek 9)

Na poziomie 100 cm odkryto zniszczoną popielnicę (?). Wg informacji zawartych na metryczce z pochówkiem tym łączyć można jedynie zniszczoną przydenną partię popielnicy (1). Brak jest natomiast informacji o przepalonych kościach towarzyszących urnie.

Inwentarz: 1. Dziewięć fragmentów ceramiki wyklejających się w dolną partię naczynia garnekowego (?) o asymetrycznym dnie; gt III B-1 (tabl. X, 2).

Obiekty osadowe

Obiekt 17⁹

Inwentarz: 1. Dwie bryłki polepy. 2. Dwa fragmenty ceramiki; gt III B-1. 3. Fragment ceramiki o powierzchni zewnętrznej zniszczonej, wewnętrznej czarnej, gładkiej, w domieszcze tłuczeń kamienny z dodatkiem miki.

Dodatkowo, w okolicach obiektu 17, na głębokości 53 cm odnaleziono: cztery fragmenty ceramiki (1 i 2), w tym: 1. Trzy fragmenty (w tym jeden zniszczony wylew) ceramiki; gt III A-1. 2. Fragment ceramiki; gt II A-1.

Obiekt 18

Inwentarz: 1. Bryłka polepy. 2. Fragment ceramiki; gt III B-1.

Obiekt 19

Inwentarz: 1. Fragment ceramiki; gt III A-1.

Obiekt 20

Inwentarz: 1. Fragment ceramiki o powierzchniach zewnętrznej brunatnej, gładkiej, wewnętrznej zniszczonej, w domieszcze tłuczeń kamienny z dodatkiem miki. 2. Fragment ceramiki o powierzchniach zewnętrznej zniszczonej, wewnętrznej brunatnej, gładkiej, w domieszcze tłuczeń kamienny.

Obiekt 23

Inwentarz: 1. Dwa fragmenty ceramiki; gt III B-1.

Obiekt 38

Inwentarz: 1. 29 bryłek polepy. 2. Fragment ceramiki; gt III B-1.

Obiekt 39

Inwentarz: 1. Dziesięć bryłek polepy. 2. Fragment ceramiki; gt III B-1.

Obiekt 45 (odcinek 7)

Inwentarz: 1. Fragment ceramiki; gt I A-1. 2. Fragment ceramiki; gt III A-1.

Obiekt 46 (odcinek 7)

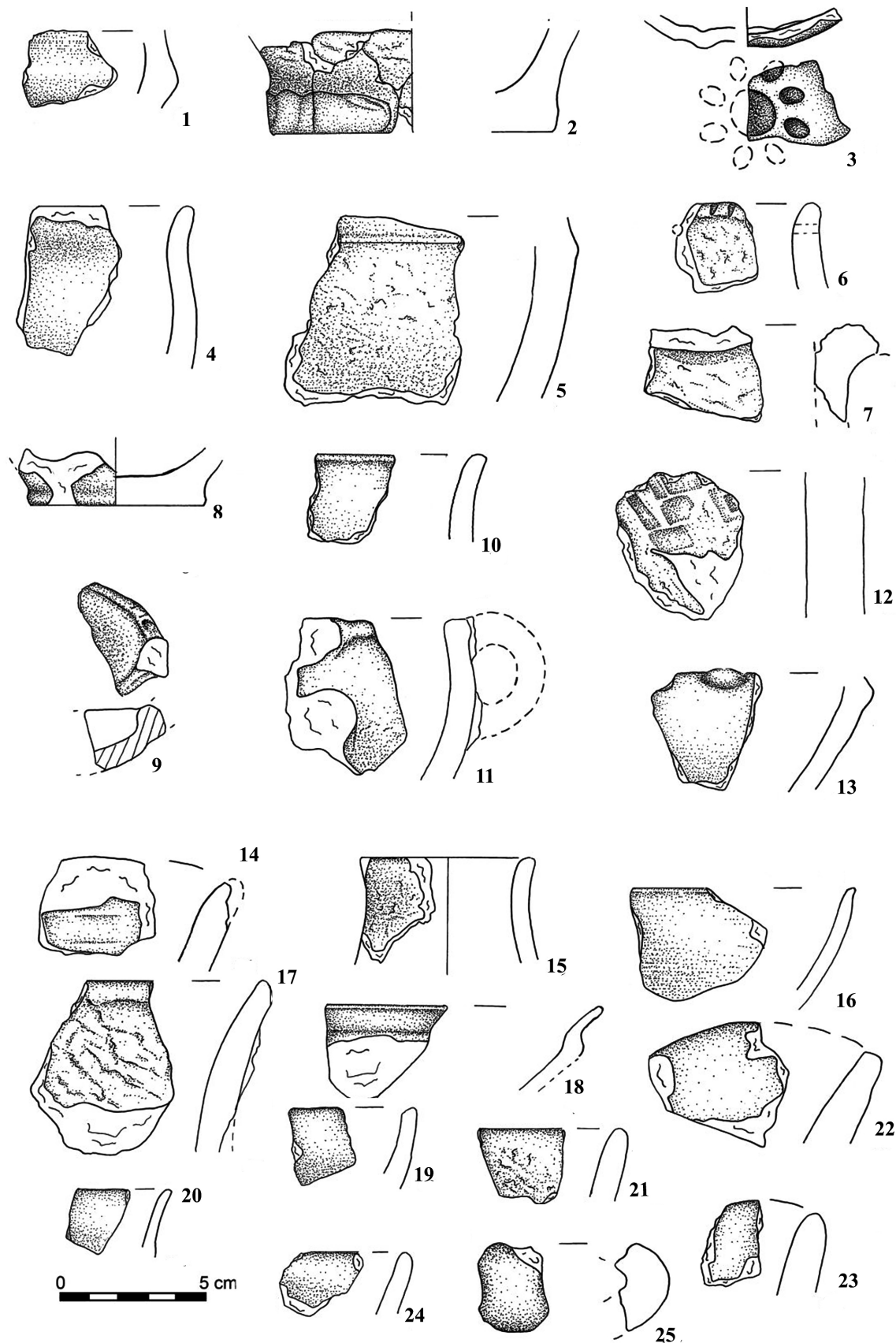
Inwentarz: 1. Fragment ceramiki gt I A-3. 2. Fragment ceramiki; gt III A-1. 3. Fragment ceramiki; gt III B-1. 4. Fragment ceramiki o powierzchniach zewnętrznej zniszczonej, wewnętrznej czarnej, gładkiej, w domieszcze tłuczeń kamienny z dodatkiem miki.

⁹ Ze względu na brak informacji na temat kształtu oraz wielkości poszczególnych obiektów, przy ich charakterystyce uwzględniano wyłącznie dane na temat zawartości ich wypełnisk (inwentarzy).

Tabelle 4

Die Anwesenheit der nicht charakteristischen Keramikfragmente der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur und der Hüttenlehmfragmente in der Schicht (außerhalb der Befunde) in den einzelnen Abschnitten (Forschungen von K. Ormian) und Aren (Forschungen von K. Moskwa)

[illegible]

Tabl. X. Wierzawice, pow. leżajski, stan. 4. Ceramika tarnobrzegskiej kultury łużyckiej z wykopalisk K. Ormiana: 1 – „grób” 23; 2 – „grób” 25; 3 – obiekt 55; 4–8 – warstwa orna; 9 – odcinek 5, warstwa kulturowa; 7–17 – odcinek 7, warstwa orna; 18–19 – odcinek 7, warstwa kulturowa; 20–21 – odcinek 9, warstwa kulturowa; 22–25 – luźne

Taf. X. Wierzawice, Kreis Leżajsk, Fst. 4. Keramik der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur aus den Ausgrabungen von K. Ormian: 1 – „Grab” 23; 2 – „Grab” 25; 3 – Befund 55; 4–8 – Ackerschicht; 9 – Abschnitt 5, Kulturschicht; 7–17 – Abschnitt 7, Ackerschicht; 18–19 – Abschnitt 7, Kulturschicht; 20–21 – Abschnitt 9, Kulturschicht; 22–25 – Streufunde

Obiekt 47 (odcinek 7)

Inwentarz: 1. Fragment ceramiki; gt II A-1. 2. Fragment ceramiki; gt III A-1. 3. Fragment ceramiki; gt III B-3f. 4. Drobny fragment ceramiki o nieokreślonych cechach technologicznych.

Obiekt 48 (odcinek 7)

Inwentarz: 1. Fragment kości zwierzęcej. 2. Bryłka polepy. 3. Fragment ceramiki; gt II A-1. 4. Fragment ceramiki; gt III B-1. 5. Fragment ceramiki; gt III C-1. 6. Fragment ceramiki; gt IV A-1. 7. Fragment ceramiki o powierzchniach zewnętrznej zniszczonej, wewnętrznej czarnej, gładkiej, w domieszce tłuczeń kamienny.

Obiekt 49 (odcinek 7)

Inwentarz: 1. Cztery fragmenty ceramiki; gt I B-1, (w trzech przypadkach z dodatkiem miki). 2. Trzy fragmenty ceramiki; gt III B-3.

Obiekt 50 (odcinek 7)

Inwentarz: 1. Fragment kości. 2. Fragment ceramiki; gt I A-1. 3. Fragment ceramiki; gt III A-1.

Obiekt 54 (odcinek 9)

Inwentarz: 1. Fragment ceramiki; gt IV A-1.

Obiekt 55 (odcinek 9)

Inwentarz: 1. Fragment przydennej partii czerpaka (?) z dnem wcisniętym do środka; na dnie „ornament” koncentrycznie rozmieszczonych dużych dołków (zachowane 3); gt III A-1 (tabl. X, 3). 2. Fragment ceramiki; gt I A-1. 3. Fragment ceramiki; gt III A-1.

Materiały znalezione luźno, spoza obiektów

Odcinek 5:

W warstwie kulturowej zalegającej na głębokości 50–65 cm odnaleziono 36 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Fragment naczynka miniaturowego z wałkowatym uchem; gt III B-1 (tabl. X, 9).

Odcinki 7 i 9:

W warstwie ornej zalegającej na głębokości 0–35 cm odnaleziono 34 fragmenty ceramiki, w tym: 1. Drobny fragment dna naczynia o powierzchniach zewnętrznej brunatnej, gładkiej, wewnętrznej zniszczonej, w domieszce tłuczeń kamienny.

Odcinek 7:

W warstwie ornej zalegającej na głębokości 0–30 cm odnaleziono 108 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Fragment brzegowej części naczynia wazowatego (?) o nieznacznie wychylonym wylewie; gt III A-3 (tabl. X, 10). 2. Fragment kubka półkulistego; gt II B-1 (tabl. X, 11). 3. Fragment środkowej części talerza-placka o powierzchniach brunatnych; gładkiej i szorstkiej z odciskami plecionki, w domieszce tłuczeń kamienny (tabl. X, 12). 4. Fragment dolnej części naczynia w typie misy lub naczynia wazowatego zdobionego na największej wydętości brzuśca (?) guzkiem plastycznym; gt III A-1 (tabl. X, 13). 5. Fragment brzegowej części talerza-placka; powierzchnie brunat-

ne, gładka i szorstka z odciskami plecionki, w domieszce tłuczeń kamienny (tabl. X, 14). 6. Fragment brzegowej części garnka esowatego (?); gt III B-1; średnica wylewu 6 cm (tabl. X, 15). 7. Fragment misy półkulistej o nieznacznie wyodrębnionej krawędzi; gt III A-1 (tabl. X, 16). 8. Fragment brzegowej części naczynia grankowatego o rozchylonym wylewie; gt III B-1 (tabl. X, 17). 9. Fragment przydennej partii naczynia o wyodrębnionym dnie; gt III A-1. 10. Fragment ucha naczynia; gt III A-1. 11. Fragment brzegowej części naczynia o powierzchniach zewnętrznej zniszczonej, wewnętrznej czarnej, gładkiej, w domieszce tłuczeń kamienny i ceramiczny. 12. Zniszczony fragment przydennej partii naczynia; gt III B-3.

W warstwie kulturowej zalegającej na głębokości 30–50 cm odnaleziono 45 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Fragment misy (?) esowatej; gt III A-1 (tabl. X, 18). 2. Fragment brzegu misy (?); gt II A-1 (tabl. X, 19). 3. Fragment kubka; gt III B-1.

Odcinek 9:

W warstwie kulturowej zalegającej na głębokości 45(?)–90 cm odnaleziono 27 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Fragment niewielkiego naczynia profilowanego; gt III A-1 (tabl. X, 20). 2. Fragment brzegowej części naczynia o nieznacznie wychylonym na zewnątrz wylewie; gt III B-1 (tabl. X, 21). 3. Fragment naczynia zdobionego poziomo rytym żłobkiem; gt II B-1. 4. Drobny fragment przydennej partii naczynia; gt III A-1.

Materiały z warstwy ornej

W obrębie warstwy ornej, bez podanej dokładnej lokalizacji w obrębie odcinków, ujawniono 97 fragmentów ceramiki, w tym: 1. Fragment garnka o lekko esowatym profilu; gt III A-1 (tabl. X, 4). 2. Fragment naczynia wazowatego o dwustożkowatym (?) brzuścu; powierzchnie brunatne, zewnętrzna do załomu szorstka, powyżej gładka, w domieszce tłuczeń kamienny z dodatkiem miki (tabl. X, 5). 3. Fragment naczynia grankowatego zdobionego na krawędzi wylewu krótkimi ukośnymi nacięciami; poniżej krawędzi wylewu dziurki (zachowana 1); gt III B-1 (tabl. X, 6). 4. Fragment naczynia z taśmowatym uchem (dzbaną?); gt III B-1 (tabl. X, 7). 5. Fragment przydennej partii naczynia; gt II A-1; średnica dna ok. 6 cm (tabl. X, 8). 6. Fragment profilowanego naczynia w typie misy lub wazy; gt I A-1. 7. Dwa silnie zniszczone fragmenty przydennej partii naczynia; gt III B-3 (?).

Materiały luźne

Wśród 29 fragmentów ceramiki o nieznannej lokalizacji znaleziono, m.in.: 1. Fragment talerza-placka o powierzchniach brunatnych, gładkich, w domieszce tłuczeń kamienny; średnica ok. 14 cm (tabl. X, 22). 2. Fragment brzegowej części talerza-placka o powierzchniach brunatnych, gładkiej i szorstkiej, w domieszce tłuczeń kamienny (tabl. X, 23). 3. Fragment brzegowej części naczynia; gt III A-1 (tabl. X, 24). 4. Fragment ucha naczynia; gt III A-1 (tabl. X, 25). 5. Drobny fragment środkowej części naczynia w typie misy lub kubka-czerpaka; gt III A-1.

ANALIZA MATERIAŁÓW

WYROBY METALOWE

Przedmioty metalowe odkryte na analizowanym stanowisku pochodzą głównie z wykopalisk K. Moskwy. Na badanym cmentarzysku odkrył on łącznie trzy zabytki wykonane z brązu. Pojedynczy artefakt wykonany z tego surowca ujawniony został także w czasie późniejszych prac prowadzonych przez K. Ormiana.

Z grobu nr 5 pochodzi **brązowa szpila z główką sklepaną i zwiniętą w uszko** (tabl. IV, 9). Przedmioty tego typu w zasadzie należą do form interregionalnych, powszechnych w całym kręgu kultur pól popielnicowych. W obrębie TKŁ spotykane są one na szeregu cmentarzysk (np. Bachórz-Chodorówka, stan. 1; Chodaczów, stan. 2; Grodzisko Dolne, stan. 1; Kłżyżów, stan. 1; Pysznica, stan. 1) (M. Gedl 1994, s. 48–49; S. Czopek 1996, s. 17–18; 2001, s. 149; K. Trybała-Zawiślak 2012a, s. 165), zaś ich datowanie przypada na całość rozwo-

ju tej jednostki kulturowej (K. Moskwa 1976, s. 20–21). Pod względem formalnym analizowany zabytek można zaliczyć do typu I/7 w klasyfikacji Łukasza Niemca (szpile o główce rozklepanej i zwiniętej na szerokość trzonka lub nieznacznie ją przekraczającą) (Ł. Niemiec 2006, s. 126). Formy te należą do najliczniej spotykanych szpil w zasięgu TKŁ i nie posiadają waloru datującego. Niemniej jednak w przypadku omawianego artefaktu należy zaznaczyć, że pewną przesłanką pozwalającą na określenie datowania tej szpili może być jej wielkość – pod względem metrycznym analizowany zabytek (7,7 cm) zbliżony jest do dolnej granicy (7,35 cm) długości szpil z II fazy rozwojowej TKŁ (*ibidem*, s. 126)¹⁰. Równocześnie trzeba odnotować, że niewielkie wymiary szpili mogą wynikać z faktu, iż przedmiot ten, w świetle wyników ustaleń antropologicznych, pochodzi z grobu mieszczącego szczątki dziecka.

Kolejne dwa przedmioty metalowe to pochodzące z grobów 1 i 5 **niezdobione brązowe bransolety** wykonane z taśmy wkleśło-wypukłej z końcami zachodzącymi na siebie (tabl. IV, 8 i 10). Jako analogie do nich wskazać można zabytki znane, m.in. z cmentarzysk w Paluchach, stan. 1 (S. Lewandowski 1978, ryc. 1b; 1979, tabl. II; W. Blajer, S. Czopek, A. Kostek 1991, ryc. 11g), Wierzawicach, stan. 7 (W. Poradyło 1995, tabl. IV, 6) i stan. 18 (K. Ormian, J. Wróbel 2007, tabl. I, 6; IV, 3, 4).

Większość z nich pochodzi z zespołów łączonych z pierwszą fazą rozwojową TKŁ, tylko zabytek z Wierzawic, stan. 7, odnoszony jest do III fazy (S. Czopek 1996, s. 42). W przypadku analizowanych bransolet, na podstawie pozostałych materiałów pochodzących z omawianego cmentarzyska można je łączyć, podobnie jak większość wskazanych analogii z fazą I, ewentualnie początkami II fazy.

Ostatnim zabytkiem metalowym, pochodzącym ze stanowiska Wierzawice 4 jest **brązowy naszyjnik tordowany** pochodzący z grobu 23 z wykopalisk K. Ormiana. Niestety, brak jest bliższych danych na temat tego przedmiotu, który zaginął. Jeżeli chodzi o analogie do tego typu zabytku to należy wskazać na serię podobnych ozdób obręczowych pochodzących z pochówków szkieletowych TKŁ z I fazy rozwojowej (np. S. Lewandowski 1979, s. 121–122, tabl. II:t; III:b; K. Ormian, J. Wróbel 2007, s. 555; tabl. I, 7; IV, 5). W tym miejscu należy zaznaczyć, że obecność naszyjnika tordowanego w grobie szkieletowym może posiadać pewne przesłanki chronologiczne – zdaniem S. Czopka (S. Czopek, K. Trybała 2005, tabela V) tak wyposażone pochówki mogą wyznaczać (ale nie muszą) środkowy etap rozwoju grobów nieciałopalnych TKŁ. Kwestia ta zostanie poruszona szerzej w dalszej części niniejszej publikacji poświęconej ustaleniom chronologicznym.

CERAMIKA

Technologia

Ze względu na wyraźne różnice w charakterze materiałów ceramicznych TKŁ pochodzących z wykopalisk K. Moskwy i K. Ormiana zdecydowano się na ich oddzielne potraktowanie. Analizę ceramiki TKŁ pod względem technologii przeprowadzono według metody zapożyczony z opracowania osady ze stanowiska Rzeszów 117 (S. Czopek, D. Niemasik, W. Pasternikiewicz, A. Pelisiak 2014, s. 177). Jest ona rozwinięciem już utrwalonej w literaturze systematykacji (S. Czopek 1997, s. 65) wzbogaconej o dodatkowe informacje dotyczące rodzaju domieszki. Przyjęcie tej klasyfikacji posługującej się w miarę obiektywnymi kryteriami pozwala na porównanie otrzymanych wyników z innymi stanowiskami. Podstawowe jednostki tego systemu przedstawia tabela 5.

Uzyskane wyniki statystyczne dla ceramiki pochodzącej z wykopalisk K. Moskwy (tabela 6) pozwalają mówić o zdecydowanej dominacji naczyń grupy III o gładkich ściankach, co jest zrozumiałe ze względu na funeralne pochodzenie tych materiałów. Na tle innych zbiorów ceramiki z cmentarzysk TKŁ, zespół naczyń grobowych z analizowanego stanowiska (ryc. 7) wyróżnia stosunkowo wysoka frekwencja naczyń grupy II. Należy jednak zaznaczyć, że taki stan rzeczy może wynikać z wymieszania materiałów funeralnych pozyskanych przez K. Moskwę z luźnymi fragmentami ceramiki pochodzącej z innych kontekstów niż zespoły grobowe (materiały luźne i osadowe).

Jak już wcześniej wspomniano, w trakcie wykopalisk przeprowadzonych na omawianym stanowisku w 2001 roku pozy-

skano około 883 fragmenty ceramiki TKŁ. Zdecydowana większość pochodziła z warstwy kulturowej oraz ze złoża wtórnego. Procentowy udział poszczególnych grup (wraz z ceramiką nieokreśloną technologicznie – fragmenty bardzo drobne i zniszczone stanowiące 1,5% analizowanego zbioru) na tle całości analizowanego materiału, jak i poszczególnych podzbiorów (obiekty, warstwy), pokazuje tabela 7. Struktura technologiczna materiału ceramicznego TKŁ pochodzącego z omawianych badań charakteryzuje się wyraźną dominacją naczyń III grupy technologicznej. Stanowią one aż 79,1% całego zbioru, co jest zgodne z obserwacjami poczynionymi dla innych osad TKŁ (ryc. 8). Zwraca uwagę wysoki odsetek naczyń analizowanej grupy o gładkich powierzchniach. Obserwacja ta jest ważna z tego względu, że porównanie ceramiki z cmentarzyska w Grodzisku Dolnym, stan. 2 oraz osady w Grodzisku Dolnym, stan. 22 wykazało, iż istnieją wyraźne różnice w ceramicznej wytwórczości funeralnej oraz osadowej (S. Czopek 2007, s. 197). Przejawiają się one między innymi w przewadze naczyń chropowaconych na osadach oraz naczyń o gładkich brzuścach na cmentarzyskach. W tym kontekście wydaje się, że wysoki udział naczyń gładkich w omawianym zbiorze źródeł z Wierzawic należy tłumaczyć częściowym zniszczeniem znajdującego się na omawianym stanowisku cmentarzyska i wymieszania pochodzących z niego zabytków ruchomych z późniejszymi (?), reprezentowanymi przez materiały osadowe. Inną cechą charakterystyczną dla zbioru ceramiki z wykopalisk K. Ormiana jest stosunkowo wysoki (ok. 13%) udział naczyń II grupy technologicznej. Sytuacja ta jest typowa właśnie dla stanowisk osadowych, podczas gdy w przypadku materiałów funeralnych wartość ta nie przekracza nigdy 5% (ryc. 7). Pozostałe dwie grupy technologiczne (I i IV) stanowiły niewielki odsetek wszystkich naczyń, co pozostaje w zgodzie z kanonem wytwórczości ceramicznej TKŁ.

¹⁰ Poza kwestiami wielkościami na związek tego zabytku z II fazą TKŁ wskazuje również kontekst w jakim go znaleziono. Forma popielnicy w której wystąpiła szpila łączona jest bowiem właśnie z tą fazą rozwojową TKŁ (por. s. 115).

Tabela 5

Podstawowe jednostki systemu klasyfikacji ceramiki TKŁ

Tabelle 5

Grundeinheiten des Klassifikationssystems der Keramik der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

Barwa	Faktura	Domieszka
I – ceramika o powierzchniach zewnętrznych czarnych, wewnętrznych brunatnych	A – obustronnie gładka; B – o powierzchniach zewnętrznych chropowaconych	1 – tłuczeń kamienny; 2 – tłuczeń ceramiczny; 3 – tłuczeń ceramiczny i kamienny
II – ceramika o powierzchniach zewnętrznych brunatnych, wewnętrznych czarnych	A – obustronnie gładka; B – o powierzchniach zewnętrznych szorstkich	
III – ceramika o powierzchniach brunatnych	A – obustronnie gładka; B – o powierzchniach zewnętrznych szorstkich, obmazowanych, chropowaconych; C – talerze-placki	
IV – ceramika o powierzchniach czarnych	A – obustronnie gładka; B – o powierzchniach zewnętrznych chropowaconych	

Tabela 6

Technologia ceramiki TKŁ pochodzącej z wykopalisk K. Moskwy

Tabelle 6

Technologie der aus den Ausgrabungen von K. Moskwa stammenden Keramik der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

Grupa technologiczna			Warstwa kulturowa ar I		Warstwa kulturowa ar IV		Warstwa kulturowa ar III		Groby		Razem	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
I	A	1	1	0,82	-	-	-	-	-	-	1	0,6
II	A	1	16	13,11	-	-	-	-	4	10,8	20	12,05
	B	1	2	1,64	-	-	-	-	1	2,7	3	1,81
III	A	1	77	64,75	9	89	1	100	20	54,1	107	63,92
	A	3	10	8,2	-	-	-	-	1	2,7	11	6,63
	B	1	10	8,2	-	-	-	-	10	27	20	12,05
Nieokreślona			3	2,46	-	-	-	-	1	2,7	4	2,41
Razem			119	100	9	100	1	100	37	100	166	100

Przy opisywaniu technologii zwykle dokonuje się także analizy domieszki. Na omawianym stanowisku, zarówno wśród ceramiki grobowej, jak również osadowej (i luźnej bez określonego kontekstu), zdecydowanie dominuje drobno- i średnioziarnista domieszka kamienna. Taki sposób schudzenia masy ceramicznej pozostaje w zgodzie z luźnym sposobem wytwarzania naczyń (por. M. Mogielnicka-Urban 1984, s. 61–65).

Stylistyka

Materiały z Wierzawic, stan. 4 pochodzące z badań K. Moskwy i K. Ormiana różnią się między sobą swoim charakterem (stanem zachowania). O ile te pierwsze, reprezentowane przez zbiór naczyń pochodzących z grobów zachowały się stosunkowo dobrze, o tyle materiały z wykopalisk K. Ormiana charakteryzują się silnym rozdrobnieniem; brak jest wśród nich całych form naczyniowych. Niemniej jednak, na podstawie zachowanych części diagnostycznych naczyń można stwierdzić, że dominują wśród nich fragmenty waz (głównie dwustożkowatych) oraz garnków (jajowatych i esowatych). Stosunkowo dobrze oznaczają się także zachowane fragmentarycznie misy

– reprezentowane są one zarówno przez stanowiące większość okazy esowate, jak również występujące z mniejszą częstotliwością naczynia półkuliste. Poza wyżej wymienionymi formami ceramicznymi, wśród materiałów pochodzących z wykopalisk K. Ormiana wyróżnić można także nieliczne fragmenty (głównie ucha oraz partie przydenne) niewielkich naczyń uchatych w typie kubków i czerpaków oraz fragmenty talerzy-placków.

Znacznie więcej można powiedzieć natomiast na temat stylistyki naczyń pochodzących z wykopalisk K. Moskwy. Na badanym cmentarzysku funkcję popielnic zwykle pełniły naczynia garnkowate o esowato wygiętych wylewach. W zaledwie czterech przypadkach funkcję popielnicy pełniła waza. Na ogół były to naczynia o dwustożkowatych brzuścach oraz cylindrycznych szyjkach. Wykaz ten uzupełniają dwie miniaturowe wazy z których jedna jest znaleziskiem luźnym (?), a druga pochodzi z grobu 14. Oba naczynia posiadają łukowate szyjki oraz dwustożkowate brzuśce. Wśród pojemników pochodzących z wykopalisk K. Moskwy, bardzo liczne były także misy stanowiące najczęściej nakrycia popielnic. Z reguły są to egzemplarze esowate, jedynie w dwóch przypadkach odnotowano obecność fragmentów naczyń, które można określić jako

Tabela 7

Technologia ceramiki TKŁ pochodzącej z wykopalisk K. Ormiana

Tabelle 7

Technologie der aus den Ausgrabungen von K. Ormian stammenden Keramik der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur

Grupa technologiczna			Obiekty		Złoże wtórne		Warstwa kulturowa		Groby?		Razem	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
I	A	1	3	7,7	11	2,1	22	7,3	-	-	36	4,1
		3	1	2,6	-	-	1	0,3	-	-	2	0,2
	B	1	4	10,3	3	0,57	-	-	-	-	7	0,8
II	A	1	2	5,1	51	9,75	18	5,9	-	-	71	8,0
		3	-	-	13	2,49	19	6,3	4	22,2	36	4,1
	B	1	-	-	1	0,19	5	1,7	2	11,1	8	0,9
III	A	1	7	17,9	256	48,95	134	44,2	3	16,7	400	45,3
		3	-	-	13	2,49	-	-	-	-	13	1,5
	B	1	13	33,3	162	30,98	101	33,3	6	33,3	282	31,9
		3	-	-	3	0,57	-	-	-	-	3	0,3
	C	1	1	2,6	4	0,76	1	0,3	-	-	6	0,7
		1	1	2,6	4	0,76	1	0,3	-	-	6	0,7
IV	A	1	2	5,1	1	0,19	2	0,7	1	5,6	6	0,7
Nieokreślona			6	15,4	5	0,96	0	-	2	11,1	13	1,5
Razem			39	100	523	100	303	100	18	100	883	100

misy półkuliste (?). Poza wyżej wymienionymi formami ceramicznymi w obrębie analizowanego cmentarzyska ujawniono obecność dwóch innych form stanowiących przystawki towarzyszące popielnicom. W jednym przypadku był to niewielki czerpak, a w drugim niezwykle interesująca forma mająca kształt butelki umieszczonej na czterech nóżkach.

Cechą wspólną obu analizowanych zbiorów ceramiki jest bardzo duży udział form pozbawionych jakiejkolwiek ornamentacji. W przypadku pojemników pochodzących z wykopalisk K. Moskwy, do najczęściej zdobionych form należą wazy. Naczynia te zdobione były na ogół niewielkimi guzkami umieszczanymi na brzuscach (tabl. IV, 5; VII, 5; IX, 9). Dodatkowo, w jednym przypadku element ten uzupełniony był o ornament niewielkich poziomych żłobków. Spośród innych wątków zdobniczych pojawiających się na naczyniach z badań K. Moskwy, wymienić należy zlokalizowane na wylewie misy z grobu 18, plastyczne listewki w postaci podłużnych pionowych wałków (tabl. VIII, 6). Oba sposoby zdobienia naczyń nie posiadają jednak waloru datującego. Właściwość taką wykazuje natomiast odnotowany na fragmencie naczynia z ara I otworek pod krawędzią wylewu (tabl. IX, 3) – ten sposób ornamentyki jest najbardziej charakterystyczny dla III fazy rozwoju TKŁ, choć spotyka się go również w materiałach wcześniejszych (M.S. Przybyła 2003, s. 41–42). Bez wątpienia spośród wszystkich naczyń pochodzących z omawianego stanowiska najbardziej oryginalnie zdobionym zabytkiem ceramicznym jest wspomniana już butelkowata forma na czterech nóżkach (tabl. VII, 7). Naczynie to charakteryzuje bardzo bogate zdobnictwo wykonane techniką rycia. Wątki zdobnicze obecne na tym pojemniku można podzielić na dwie grupy. Pierwszą z nich stanowi motyw trzech dookołnych żłobków zlokalizowanych w miejscu przejścia szyjki w brzusec, drugą grupę tworzą natomiast

umieszczone na brzucu linie ryte układające się w jednym miejscu w motyw jodełki. Ten ostatni wątek zdobniczy znany jest, m.in. z naczyń z cmentarzyska w Kosinie (J. Miśkiewicz; T. Węgrzynowicz 1974, np. tabl. X, 8, XIII, 1, 7), gdzie był interpretowany jako przejaw wpływów wschodnich (A. Gawlik, M.S. Przybyła 2005, s. 331–332) łącznych z oddziaływaniami kultury wysockiej, w obrębie której tak zdobione naczynia występują bardzo licznie (M. Bandriviśkij, L. Krušel'nic'ka 1998, ryc. 30; 32, 4, 6, 7; 43, 6; S. Czopek, W. Konopla 2005, ryc. 6). Wpływy te mają jednak późniejszą metrykę niż analizowane cmentarzysko, gdyż są odnoszone do późnej fazy rozwojowej TKŁ. Warto zaznaczyć, że ze środowiska kultury wysockiej pochodzą również naczynia, które są nie tylko zdobione w analogiczny sposób jak omawiany zabytek, ale również nawiązują do niego formą (M. Bandriviśkij, L. Krušel'nic'ka 1998, ryc. 34: 6). Wracając do kwestii zdobnictwa, należy zaznaczyć, że obecność występujących w grupach ukośnych kresek (łącznie z wątkiem jodełki) odnotowano również na niektórych naczyniach kultury ulwóweckiej; te ostatnie odnoszone są głównie do schyłku I oraz początków II fazy rozwoju TKŁ (J. Dąbrowski 1972, tabl. XXV). Takie datowanie jest częściowo zbieżne z pozycją chronologiczną drugiego naczynia pochodzącego z zespołu, w którym ujawniono obecność analizowanego pojemnika – jak zostanie to przedstawione poniżej, pochodząca z tego grobu mała waza (tabl. VII, 7) datowana jest na II fazę rozwojową TKŁ. Tym samym, łączenie omawianego wątku zdobniczego z wpływami kultury ulwóweckiej zdaje się być bardziej prawdopodobne niż jego związki z kulturą wysocką.

Również w przypadku materiału ceramicznego pochodzącego z badań K. Ormiana dominują formy nieornamentowane. Dodatkowym czynnikiem utrudniającym analizę zdobnictwa tego zbioru źródeł jest jego znaczne rozdrobnienie. Wśród or-

namentowanych fragmentów naczyń uzyskanych w trakcie badań w 2001 roku, najciekawszym zabytkiem jest przydena partia niewielkiego czerpaka, zdobiona dołkami umieszczonymi dookoła nieznacznie wciśniętego do wewnątrz dna (tabl. X, 3). Ten sposób zdobienia najbardziej popularny był w przypadku czerpaków łączonych z II i III fazy rozwoju TKŁ (K. Moskwa 1979, tabl. XIII, 3; S. Czopek 2001 tabl. XVII, 10; XXV, 10). Z późną fazą rozwojową TKŁ wiązać można również fragment brzegowej części naczynia zdobionego zlokalizowanymi na wylewie żłobkami i umieszczonymi pod jego krawędzią otworkami (tabl. X, 6) (M.S. Przybyła 2003, s. 41–42). Za nieprzydatne do ustaleń chronologicznych uznać należy fragmenty naczyń zdobione plastycznymi guzkami (tabl. X, 13) – ta forma zdobnictwa naczyń występuje we wszystkich fazach rozwojowych TKŁ.

Jak już wyżej zaznaczono, najliczniejszą formą ceramiczną występującą na stanowisku Wierzawice 4 są **garnki**. Największy zbiór naczyń garnkowych (17 egzemplarzy o różnym stanie zachowania) ujawnionych na badanym stanowisku pochodzi z wykopalisk K. Moskwy. Niestety, większość z nich (naczynia z grobów 2, 3, 6, 9¹¹, 10, 15, 16, 19 i 20 (dwa naczynia)) zachowało się tylko fragmentarycznie (tabl. IV, 3, 4; V, 1, 5; VII, 1, 4; VIII, 1, 5), przez co brak jest możliwości określenia ich pierwotnej formy. Tylko w siedmiu przypadkach stan zachowania naczyń umożliwił określenie ich formy – we wszystkich przypadkach były to garnki esowate. Garnki te reprezentowały typy I (groby 7, 9; tabl. V, 2 i 4) i 32 (groby 1, 11, 17, 18, 21, tabl. IV, 1; VII, 6; VIII, 2; IX, 1) według M.S. Przybyły (2003, s. 31, 37) oraz typy I/1 (gładkie garnki tulipanowate) i I/2 (chropowate garnki tulipanowate) w klasyfikacji S. Czopka (1996, s. 30–31). Dodatkowo, te ostatnie podzielić można na mniejsze podgrupy różniące się między sobą stosunkiem wielkości brzuśca do wylewu: podgrupy I/1A i I/2A posiadały wylew szerszy niż brzusiec, I/1/B i I/2B – wylew równy średnicy brzuśca, I/1/C i I/2C – brzusiec szerszy niż wylew. W analizowanym zbiorze naczyń garnki typu I/1 z gładkim brzuścem reprezentowane były tylko przez pojedyncze naczynie podtypu I/1/C pochodzące z grobu 11 (tabl. VII, 6). Dla formy tej można wskazać liczne analogie na cmentarzyskach w Bachórze-Chodorówce, stan. 1 (M. Gedl 1994, tabl. IV, 15; V, 8; XX, 9; XXII, 5; XXIV, 14; XXXVI, 7; XLVI–II 9–10; L, 8; LI, 14; LII, 7; LIII, 11; LIV, 1; LX 17), Złotej, stan. 1 (J.M. Ścibior 1993, ryc. 2:4–5), Wietlinie, stan. III (A. Kostek 1991, tabl. I, 1), Grodzisku Dolnym, stan. 1 (S. Czopek 1996, tabl. XIX, 17; XXII, 8; XXXVI, 6; XL, 1) i Furmanach, stan. 1 (K. Ormian 1998, tabl. XXVII, 12 i 15; XXX, 2; CVII, 2; CXI, 1). Znacznie liczniejszą grupę garnków esowatych stanowią natomiast naczynia chropowate typu I/2 – dwa z nich (popielnice z grobów 7 i 9) (tabl. V, 2, 4) można łączyć z podgrupą I/2/A, cztery inne (garnki z grobów 1, 17, 18 i 21) (tabl. IV, 1; VIII, 2; IX, 1) z podgrupą I/2C. Dla obu tych form wskazać można liczne analogie pochodzące zarówno ze stanowisk funeralnych (np. A. Kostek 1991, tabl. I, 6; M. Gedl 1994, tabl. VII, 12; XII, 11; XV, 16; XXI, 5; LXXXI, 7; XXXII, 8; LXXXII, 1, 4; LXXXV, 7; CXII, 13, 19; CXVI, 2; S. Czopek 1996 tabl. VII, 4; VIII, 5; XIX, 6; XXI, 1; XXIII, 8; XXV, 10, 12; XXXVI, 10; M. Ormian 1998, tabl. II, 4; VI, 3; XCIII, 8; CXXI, 1), jak również z osad (S. Czopek 1994, ryc. 6a, 9i i 10f).

Poza wyżej scharakteryzowanymi naczyniami, garnki esowate pochodzą również z wykopalisk K. Ormiana. Cechy pozwalające na przypisanie ich do tej grupy taksonomicznej (bezczułkowaty, dość wysmukły brzusiec i krótki rozchylony na zewnątrz wylew) posiadają dwa fragmenty naczyń (tabl. X, 4; 15). Zapewne z tą samą formą naczyniową łączyć należy również dwa fragmenty brzegowych części naczyń o wyraźnie rozchylonej górnej partii i szorstkich (chropowatych) powierzchniach zewnętrznych (tabl. X, 17, 21) oraz, być może, dwa analogicznie uformowane fragmenty gładkościennych (o ile nie są one fragmentami waz – zob. niżej). W tym miejscu należy zaznaczyć, że ze względu na fragmentaryczny stan zachowania tych form, brak jest możliwości ich przypisania do któregoś z wyżej wyszczególnionych typów taksonomicznych tej grupy naczyń. Na podstawie sposobu opracowania powierzchni można tylko stwierdzić, że prezentowały one typy I/1 (tabl. X, 4) i I/2 (tabl. X, 15, 17, 21) wg wyżej przytaczanej typologii S. Czopka.

Garnki esowate w zasięgu TKŁ należą do form dość często spotykanych. Występują one zarówno na cmentarzyskach, gdzie pełnią funkcję popielnic (i rzadziej przystawek) (np. K. Moskwa 1984; A. Kostek 1991; S. Czopek 1996), jak również na osadach (np. S. Czopek 1994). Pod względem chronologii odnoszone są głównie do materiałów związanych z I fazą rozwojową TKŁ (K. Moskwa 1976, s. 53–54; S. Czopek 1996, s. 30–33; M.S. Przybyła 2003, s. 30, typ 1). Naczynia tego typu, aczkolwiek o nieco innych, bardziej przysadzistych proporcjach niż klasyczne formy esowate (tulipanowate), znane są również z zespołów o młodszej chronologii (M.S. Przybyła 2003, s. 30–41, typy 31, 32, 34 i 36). Poruszając kwestię datowania garnków esowatych należy stwierdzić, że w literaturze wielokrotnie zwracano uwagę na fakt, iż pewien walor datujący może mieć sposób wykończenia ich powierzchni. Okazy gładkościennych tradycyjnie odnoszone są bowiem do III–IV okresu epoki brązu (K. Moskwa 1976, s. 53), podczas gdy w przypadku garnków o powierzchni obmazywanej wielokrotnie sugerowano możliwość ich młodszej pozycji chronologicznej (J. Chochorowski 1989, tabl. V), jednocześnie podkreślając przynajmniej częściową współczesność tej formy z okazami gładkościennymi (S. Czopek 1996, s. 32–33).

Poza wyżej scharakteryzowaną grupą garnków esowatych na stanowisku Wierzawice 4 ujawniono również obecność innych form, które można określić mianem garnków. Należą do nich okazy jajowate. Pojedyncze fragmenty przywylewowych partii tej formy naczyniowej pochodzą zarówno z wykopalisk K. Moskwy, jak również z badań K. Ormiana. Z tych ostatnich pochodzi pojedynczy fragment brzegowej części naczynia o nieznacznie wywiniętym na zewnątrz wylewie, pod którym znajdują się otworki. Dodatkowo, sama krawędź naczynia zdobiona jest krótkimi ukośnymi nacięciami (tabl. X, 6). Garnki jajowate zdobione dziurkami pod krawędzią wylewu odnoszone są w literaturze do III (ostatniej) fazy rozwojowej TKŁ (K. Moskwa 1976, wykres 3), co potwierdzają nowsze ustalenia (M.S. Przybyła 2003, s. 41–42). Jednocześnie należy zaznaczyć, że forma ta znana jest w kulturze łużyckiej już od IV okresu epoki brązu (T. Węgrzynowicz 1973, s. 56–57). Na umieszczenie analizowanego fragmentu naczynia w obrębie III fazy rozwojowej TKŁ wskazuje również zdobienie jego krawędzi krótkimi ukośnymi nacięciami – występowanie analogicznych zdobionych fragmentów naczyń garnkowych z dziurka-

¹¹ Z tego grobu pochodził również garnek zachowany w całości.

mi pod krawędzią wylewu (ale o odmiennie ukształtowanych partiach przywylewowych) stwierdzono na łączonym z późną fazą TKŁ stanowisku 1A w Białobrzegach (S. Czopek 1992, tabl. II, 7–8). Z garnkami jajowatymi z otworkami pod krawędzią wylewu wiązać można również fragment brzegu (tabl. IX, 3) pochodzący z ara 1, odkryty w czasie wykopalisk K. Moskwy.

Z grupą garnków można łączyć również asymetryczne dno naczyń z „grobu” 25 z wykopalisk K. Ormiana (tabl. X, 2), a także liczne, pochodzące z całego obszaru stanowiska, fragmenty środkowych części naczyń o powierzchniach szorstkich i chropawaconych przez obmazywanie.

Bardzo charakterystyczną grupę pojemników odkrytych na omawianym stanowisku stanowią **naczynia wazowate**. Najlepiej zachowane okazy pochodzą z cmentarzyska badanego przez K. Moskwę. Są one reprezentowane przez cztery egzemplarze z grobów 5, 8, 12 i 14 oraz jedno luźne znalezisko z ara IVa. Poza nimi z analizowanego zbioru naczyń pochodzą również, ujawnione w obrębie ara I, fragmenty waz bez możliwości rekonstrukcji ich formy (tabl. IX, 5, 6 i 10).

Pod względem formalnym egzemplarze z grobów 5, 8 i 12 reprezentowały zdobione guzkami na brzusku lub pozbawione ornamentyki wazy z cylindryczną szyjką i dwustożkowatym brzuskiem (S. Czopek 1996, s. 37). Okazy z grobów 5 i 12 (tabl. IV, 5; VII, 3) odnieść można do typu 12 według typologii M.S. Przybyły (2003, s. 33). Różnią się one między sobą drugorzędnymi cechami morfologicznymi oraz obecnością zdobienia (ornamentowana umieszczonymi na brzusku guzkami plastycznymi waza z grobu nr 12) lub jego brakiem (naczynie z pochówku nr 5). Dla wazy z grobu nr 12 trudno jest wskazać precyzyjne analogie, aczkolwiek w zasięgu TKŁ podobne naczynia ujawniono, m.in. na cmentarzysku w Pysznicy, stan. 1 (S. Czopek 2001 tabl. LXIX, 8). Znacznie więcej analogii posiada natomiast, niezdobiona forma z grobu 5; pochodzą one, m.in. z cmentarzysk w Paluchach, stan. 1 (A. Kostek 2002, ryc. 9e), Bachórze-Chodorówce, stan. 1 (M. Gedl 1994, np. tabl. II, 7; III, 9; XX, 3; XLVI, 1; LXIX, 14) i Grodzisku Dolnym, stan. 1 (S. Czopek 1996 tabl. XXI, 10). Naczynie z grobu 8 (tabl. VI, 2) charakteryzowało się nieco wyższą szyjką niż wyżej scharakteryzowane pojemniki z grobów 5 i 12 i reprezentowało typ 14, według wspomnianej już klasyfikacji M.S. Przybyły (2003, s. 33). Jako analogie do niego wskazać można zabytki z cmentarzysk w Wietlinie, stan. III (A. Kostek 1991, tabl. XII), Trzęsówce, stan. 1 (K. Moskwa 1971, tabl. XI, 1), Lipniku, stan. 5 (W. Blajer 2001, ryc. 4a), Bachórze-Chodorówce (M. Gedl 1994, tabl. XVII, 1; XXXIV, 6) i Zbydniowie, stan. 1 (K. Moskwa 1979, tabl. VII, 5). Pod względem datowania, oba wyżej wymienione typy (12 i 14) wiązać można ze starszymi (I i II) fazami rozwojowymi TKŁ, przy czym najczęściej łączy się je ze starszym odcinkiem II fazy (faza IIA) rozwojowej ceramiki tego ugrupowania kulturowego (M.S. Przybyła 2003, s. 44).

Drugą grupę waz z analizowanego cmentarzyska stanowią niewielkie naczynia o łukowatej szyjce i dwustożkowatym brzusku. W przeciwieństwie do wyżej omówionego zbioru, formy te nie posiadają precyzyjnych analogii, a tym samym nie mają one waloru datującego. Spośród pojemników o takim ukształtowaniu wyróżnia się waza z grobu 14 (tabl. VII, 5) – jej brzusiec zdobiony był małymi stożkowatymi guzkami oraz niewielką grupą żłobionych kreseczek. Jako analogię dla tego naczynia wskazać można miniaturowe naczynie z grobu

44 z cmentarzyska w Furmanach, stan. 1 (K. Ormian 1998, tabl. III, 3). Zabytek ten wystąpił w jednym grobie z misą zbydniowską, co pozwalało na jego datowanie w ramach V okresu epoki brązu. Zbliżoną formę do analizowanego naczynia posiada także waza z grobu 86 z cmentarzyska w Manasterzu, stan. 6 (P. Godlewski 2001, tabl. XIII, 1). Od omawianego zabytku różni ją ornamentyka – naczynie z Manasterza pozbawione było guzków, zdobił je natomiast ornament ryty w postaci umieszczonych na brzusku grup poziomych linii i znajdujących się w miejscu przejścia szyjki w brzusiec naprzemianległych ukośnych linii. Bardzo zbliżone, chociaż pozbawione zdobienia, jest także naczynie z grobu 23 z cmentarzyska w Zbydniowie, stan. 1 (K. Moskwa 1979 tabl. II, 3), które również można odnosić do II fazy rozwoju TKŁ.

Bardziej problematycznie rysuje się natomiast kwestia wskazania analogii dla drugiej miniaturowej wazy (tabl. IX, 2) z omawianego zbioru ceramiki. Najbardziej zbliżona do niej jest niewielka waza z grobu 73 z cmentarzyska w Manasterzu, stan. 6 (P. Godlewski 2001, tabl. 11, 3). Naczynie to współwystępowało w jednym zespole z gładkim esowatym garnkiem oraz profilowaną misą, co pozwala odnosić je do starszej fazy TKŁ.

Znacznie mniej można powiedzieć, natomiast, na temat form wazowatych pochodzących z badań K. Ormiana. Ze względu na ich silny stopień rozdrobnienia można jedynie wskazać na ich ogólną przynależność do waz dwustożkowatych. Zachowane partie brzuscowe reprezentują zarówno formy ostro – (tabl. X, 1, 13), jak i słabo profilowane (tabl. X, 5). Części brzegowe (o ile nie pochodzą z garnków gładkościennych) pochodzą wyłącznie z egzemplarzy o nieznacznie rozchyłonym wylewie (tabl. X, 10). Brak większych form naczyńiowych uniemożliwia dokładniejsze określenie form, do których należały poszczególne fragmenty. Tym samym niemożliwe jest ich bardziej precyzyjne wydatowanie.

W przypadku **mis** można wyróżnić ich trzy odmiany. Pierwsza z nich, najliczniejsza, reprezentowana zarówno przez całe formy, jak i fragmenty, obejmuje misy o esowatym profilu. Największy zbiór tego typu naczyń pochodzi z wykopalisk K. Moskwy. Z badanego przez niego cmentarzyska znanych jest sześć egzemplarzy pochodzących z grobów 1, 7, 8, 10, 18 oraz jeden z warstwy, z ara IVa. Pojedynczy fragment tego typu formy ujawniono również w trakcie badań K. Ormiana (tabl. X, 18). Zasadniczo, wszystkie wymienione zabytki reprezentowały grupę naczyń profilowanych o esowatym wylewie typu II/1a w klasyfikacji K. Moskwy (1976, s. 76). Naczynia te w całości można odnosić do wczesnej fazy rozwoju TKŁ. Pod względem morfologii misy esowate można podzielić na mniejsze grupy. I tak, naczynia z grobów 1 i 7 (?) (tabl. IV, 2; V, 3) można odnieść do grupy płaskich mis esowatych typu 35 według M.S. Przybyły (2003, s. 37) lub mis esowatych typu A (średnica wylewu szersza od średnicy brzusca) w systematyce S. Czopka (1996, s. 40). Jako analogie dla tego typu mis można wskazać naczynia z cmentarzysk w Grodzisku Dolnym, stan. 1 (S. Czopek 1996, tabl. XIX, 3, XXI, 13, XLIV, 6) i Chodaczkowie, stan. 1 (S. Czopek 1996, tabl. XVI, 4). Naczynie z grobu 8 (tabl. VI, 1) odpowiada z kolei typowi 30 według M.S. Przybyły (2003, s. 37) lub typowi A według S. Czopka (1996, s. 40). Analogie do niego pochodzą z cmentarzysk w Lipniku, stan. 1 (M.S. Przybyła 2002, tabl. LXXXV, 3) i Bachórze-Chodorówce (M. Gedl 1994, tabl. XII, 9, XXV, 2, XXXVII, 10). Misy z grobów 10 i 18 oraz o bliżej nieokre-

ślonej lokalizacji w obrębie ara IVa (tabl. VII, 2; VIII, 6; IX, 11) reprezentowały natomiast typ 9 według M.S. Przybyły (2003, s. 32). Z kolei, według klasyfikacji S. Czopka (1996, s. 40) materiały z grobów należałoby odnieść do typu B, natomiast znalezisko luźne z ara IVa do typu A. Dodatkowo, w przypadku naczyń z grobu 18, miejsce przejścia szyjki w brzusiec było podkreślone podłużnymi listewkami. Jako analogie dla naczyń pochodzących z grobów 10 i 18 wskazać można misy z cmentarzysk w Grodzisku Dolnym, stan. 1 (S. Czopek 1996, tabl. XXXIII, 7), Bachórze-Chodorówce (M. Gedl 1994, tabl. LXXIX, 14) i Manasterzu, stan. 6 (P. Godlewski 2001, tabl. IX, 9). Z kolei, najbliższymi odpowiednikami misy pochodzącej z ara IVa są naczynia z cmentarzysk w Chodaczuwie, stan. 1 (S. Czopek 1996, tabl. V, 13) i Lipniku, stan. 1 (M.S. Przybyła 2002, tabl. LXXXV, 2). Pod względem chronologii misy takie uważane są za wyznacznik młodszych materiałów w obrębie I fazy rozwojowej TKŁ, choć podobne egzemplarze spotykane są również w zespołach z fazy II (S. Czopek 1996, s. 40–41; M.S. Przybyła 2003, s. 30–40).

Niewykluczone, że z grupą mis profilowanych można łączyć również profilowane naczynie z odcinka 9 z wykopalisk K. Ormiana (tabl. X, 20). Należy jednak zaznaczyć, że zachowany fragment nie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, czy jest on częścią misy, czy też profilowanego kubka czy czepaka. Jeżeli jednak fragment ten rzeczywiście pochodziłby z misy, to wydaje się, iż reprezentował on inny typ mis profilowanych niż wyżej scharakteryzowane misy esowate.

Drugą odmianę mis ujawnioną w analizowanym materiale stanowią okazy półkuliste o lekko łukowatych ściankach. Pochodzą one zarówno z badań K. Moskwy (tabl. V, 6; VIII, 4), jak i późniejszych wykopalisk K. Ormiana (tabl. X, 16, 19). Analogiczne formy zaliczane przez K. Moskwę (1976, s. 74–75) do typu I/1 stanowią formę interkulturową i należą do jednej z najbardziej popularnych odmian mis spotykanych na stanowiskach TKŁ. Naczynia te nie są jednak dobrymi wyznacznikami chronologicznymi, chociaż w literaturze wielokrotnie zwracano uwagę na fakt, iż najgłębsze misy tego typu najczęściej występują w zespołach z III fazy rozwoju TKŁ (*ibidem*, s. 74–75; M.S. Przybyła 2003, s. 41). Analogie do nich wskazać można praktycznie na każdym stanowisku związanym z tą jednostką kulturową.

Ostatnią grupę mis w analizowanym zbiorze ceramiki stanowiła odkryta w obrębie ara IVa (wykopaliska K. Moskwy) misa stożkowata (tabl. IX, 9). Było to niewielkie naczynie o prostych ściankach stożkowato rozchodzących się ku górze i prostym dnie. Egzemplarz ten odpowiada typowi I/5 według K. Moskwy (1976, s. 75) lub typowi 40 w systematyce M.S. Przybyły (2003, s. 37). Naczynia te są bardzo rozpowszechnione w zasięgu TKŁ; znane są one chociażby z takich stanowisk jak Grębów, stan. 4, Paluchy, stan. 1 i Pigany, stan. 5 (K. Moskwa 1976, s. 75, ryc. 15, b; 44, j; 47, p). Chronologia tych naczyń jest bardzo szeroka i obejmuje wszystkie trzy fazy rozwoju TKŁ. Ponadto, z grupą mis stożkowatych można łączyć także fragmentarycznie zachowane naczynie bez dna (tabl. IX, 12), również pochodzące z ara IVa.

Kolejną grupę morfologiczną, której obecność odnotowano w materiale zabytkowym TKŁ pozyskanym na stanowisku 4 w Wierzawicach są naczynia z uchami w typie **kubków i czepaków**. Dwa z nich pochodzą z wykopalisk K. Moskwy. Pierwszy stanowiący przystawkę umieszczoną w grobie 9 (tabl. V,

7) wpisuje się w typ II/1a według typologii K. Moskwy (1976, s. 80), zaś w nowszej klasyfikacji M.S. Przybyły (2003, s. 31) naczynie to jest najbardziej zbliżone do typu 4. Dla tej formy naczyń uchatych można wskazać dużo analogii, chociażby na cmentarzyskach w Bachórze-Chodorówce (M. Gedl 1994, tabl. LXXXVIII, 11; XCIII, 2; CX, 8, CXVI, 13, CXXI, 13) i Manasterzu, stan. 6 (P. Godlewski 2001, tabl. VIII, 6; XI, 8; XII, 7). Zasadniczo przyjmuje się, że naczynia te można odnosić do całości rozwoju TKŁ, niemniej jednak, najczęściej występują one w kontekście materiałów z jej I fazy (S. Czopek 1996, s. 42; M.S. Przybyła 2003, s. 30).

Drugi czepak odkryty przez K. Moskwę w obrębie ara III (tabl. IX, 4) prezentował formę półkulistą. Niestety dno się nie zachowało, stąd brak jest możliwości określenia czy prezentował on typ I/1a (półkuliste kubki o płaskim dnie) czy I/2/a (półkuliste kubki o zaokrąglonym dnie) według typologii K. Moskwy (1976, s. 79). Obydwie formy były bardzo rozpowszechnione (*ibidem*, s. 79). Uwaga ta dotyczy przede wszystkim kubków i czepaków typu I/1/a, które występowały we wszystkich trzech fazach rozwoju TKŁ, aczkolwiek należy zaznaczyć, że naczynia te najczęściej występowały we wcześniejszych fazach (S. Czopek 1996, s. 41–42). W przypadku półkulistych kubków z zaokrąglonym dnem typu I/2/a, forma ta łączona jest przede wszystkim z późniejszymi fazami rozwoju TKŁ (M.S. Przybyła 2007, s. 41), niemniej, sporadycznie pojawia się ona również w materiałach wcześniejszych (np. S. Czopek 1996, tabl. III, 3).

Podobnie jak w przypadku wcześniej zaprezentowanych grup naczyń, również kubki i czepaki pochodzące z wykopalisk K. Ormiana charakteryzują się znacznym stopniem rozdrobnienia, przez co utrudniona jest ich bardziej szczegółowa analiza. Tylko w przypadku pojedynczego kubka pochodzącego z warstwy ornej odcinka 7 (tabl. X, 11) można pokusić się o rekonstrukcję całej formy naczynia – jak się wydaje zabytek ten należy łączyć z wyżej wspomnianą grupą kubków półkulistych o łukowatych ściankach typu I/1/a według K. Moskwy (1976, s. 78–79). O pozostałych kubkach i czepakach pochodzących z analizowanego zbioru form ceramicznych w zasadzie nie można nic powiedzieć. Należy tylko stwierdzić, że o większym udziale obecności tej grupy morfologicznej w badanym materiale świadczy obecność fragmentów uch (tabl. X, 7, 25). Z bardzo dużym prawdopodobieństwem, z grupą kubków i czepaków należy łączyć również fragment zdobionego naczynia z obiektu 55 (tabl. X, 3). Co prawda skorupa ta pochodzi z przydennej partii bliżej nieokreślonego naczynia, to jednak zarówno jej ukształtowanie, jak i sposób zdobienia wskazują na jej przynależność do tej właśnie grupy morfologicznej. Zabytek ten znajduje bowiem bardzo bliskie analogie w zbiorze znanych z niektórych cmentarzysk TKŁ (np. K. Moskwa 1979, tabl. XIII, 3; S. Czopek 2001, tabl. XVII, 10; XXV, 10; XL, 6; LXV, 3; LXVI, 2) czepaków zdobionych „ornamentem” koncentrycznie rozmieszczonych dołków otaczających wciśnięte do środka dno. Analogicznie zdobione kubki i czepaki z wklęsłym dnem różnią się między sobą zarówno formą, jak również wielkością i liczbą samych dołków. Ze względu na obecność tego ostatniego elementu, jako najbliższą analogię do analizowanego zabytku wskazać można czepaki z grobów 86 i 173 z cmentarzyska w Pysznicy, stan. 1 (S. Czopek tabl. XVII, 10; XXV, 10). Pod względem datowania przytoczone tu analogie pochodzą albo z grobów łączonych z III fazą TKŁ albo

z zespołów o bliżej nieokreślonej chronologii (*ibidem*, s. 175). Pozostałe analogicznie zdobione czerpaki z wciśniętym do wewnątrz dnem pochodzą natomiast z grobów z klasycznymi wazami nadszańskimi, a więc formami powszechnie odnoszonymi w literaturze do II fazy rozwojowej TKŁ.

W analizowanym zbiorze form naczyniowych, odnotowano również obecność fragmentów **talerzy-placków**. Wśród pozyskanych w 2001 roku na stan. 4 w Wierzawicach naczyń tego typu można wyróżnić zarówno okazy z odciskami plecionki (tabl. X, 12, 14), jak również egzemplarze o obu powierzchniach gładkich (tabl. X, 22, 23). Warto odnotować, że okazy obustronnie gładkie przeważają nad talerzami-plackami zdobionymi odciskami plecionki. Tylko w jednym przypadku udało się określić średnicę talerza-placka wynoszącą 14 cm. Wartość ta doskonale mieści się w przedziale wielkości talerzy-placków znanych z innych stanowisk TKŁ (S. Czopek 2007, s. 189, ryc. 170).

Talerze-placki należą do jednej z najpopularniejszych form ceramicznych spotykanych na osadach TKŁ. Forma ta nie posiada jednak waloru datującego. Co prawda występują one głównie w towarzystwie materiałów typowych dla fazy III (K. Moskwa 1976, s. 82–83; S. Czopek 2007, s. 188–190; J. Adamik, M. Burghardt, s. 163), ale znane są również z materiałów fazy wcześniejszej i środkowej (S. Czopek 1994, s. 32–42).

Niewątpliwie najciekawszą formą naczyniową ujawnioną na stanowisku Wierzawice 4 jest już kilkakrotnie wspomniane **butelkowate naczynko na czterech nóżkach** z grobu 14 (tabl. VII, 7). Jak już wcześniej odnotowano, zdobienie tego naczynia, m.in. motywem jodełki w pewnym stopniu stanowi przykład „wschodnich” nawiązań w ceramice TKŁ, przy czym, za najbardziej prawdopodobne przyjąć należy powiązania tego naczynia z grupą ulwówecką, pamiętając jednocześnie o obecności tego rodzaju zdobnictwa w środowisku kultury wysockiej. Na powiązania z tym ostatnim środowiskiem wskazuje również sama forma tego pojemnika posiadająca analogie w zespołach wysockich (M. Bandrivs’kij, L. Krušel’nic’ka 1998, ryc. 34, 6). Jednocześnie należy zaznaczyć, że naczynia butelkowate znane są również z zasięgu śląskiej grupy kultury łużyckiej (M. Gedl 1985, tabl. L) oraz z Pomorza (R. Wołągiewicz 1990, ryc. 3). Nie były one jednak wyposażane w nóżki. Nóżki są obecne natomiast na naczyniach KT, przy czym ten element pojawia się wyłącznie na wazach. Obecność na analizowanym zabytku nóżek, w połączeniu z niektórymi wątkami zdobniczymi umieszczonymi na tym naczyniu (dookolne żłobki na szyjce),

pozwoliła K. Moskwie (1984, s. 48) na postawienie tezy o nawiązaniach tego pojemnika do ceramiki KT. Należy jednak zaznaczyć, że wbrew sugestiom przytaczanego badacza, ten kierunek powiązań należy wykluczyć ze względu na znaczne rozbieżności w datowaniu trzcinieckich waz na nóżkach typowych dla klasycznego okresu rozwoju KT (J. Górski 2007, s. 255–256) i cmentarzyska z którego pochodzi analizowany zabytek. Jednocześnie należy zaznaczyć, że wałkowate nóżki, analogiczne do tych pochodzących z wierzawickiej „butelki” obecne są natomiast na stożkowatych misach z cmentarzyska w Lipniku, stan. 5 (M.S. Przybyła 2003, s. 30, przypis 5; tabl. VIII, 2). Zabytki te pochodzą z najwcześniejszego horyzontu grobów TKŁ odkrytych na tym stanowisku i są łączone ze stylistyką post-trzciniecką związaną z fazą IA w rozwoju ceramiki TKŁ (*ibidem*, s. 30, 40). Szukając analogii do analizowanego zabytku warto wspomnieć o butelkowatej formie umieszczonej na czterech nóżkach z cmentarzyska w Domaśławiu (B. Gediga 2010, ryc. 8), datowanej na okres halszacki. Podobne, butelkowate naczynie na nóżkach znane jest również ze stanowiska Wartin na Pomorzu (M. Kwapiński 1990, ryc. 1). Należy jednak zaznaczyć, że oba wymienione okazy należą do grupy naczyń zoomorficznych wyposażonych w głowy zwierzęce. Takiego elementu nie ma natomiast na omawianym naczyniu. Podsumowując uwagi na temat opisywanego naczynia należy podkreślić brak dokładnych analogii do niego oraz trudności w określeniu jego chronologii. Niemniej jednak, wcześnie datowanie pozostałych materiałów z tego cmentarzyska wskazuje na związki tej formy ze starszą fazą rozwojową TKŁ.

Ostatnią kategorię form naczyniowych, które odnotowano w badanym materiale stanowi fragmentarycznie zachowane **naczynie miniaturowe** z wałkowatym uchem z warstwy kulturowej odcinka 5 (tabl. X, 9). Zabytek ten swoją formą wyraźnie nawiązuje do naczynka z Białobrzegów, stan. 1 (S. Czopek 1996, ryc. 3, b). Pod względem stylistycznym oba naczynka (jeżeli nie są fragmentami łyżek) traktować można jako miniaturowe naśladownictwa większych naczyń, zapewne czerpaków półkulistych z wałkowatym uchem należących do typu III/2 według Kazimierza Moskwy (1976, s. 82), łączonego w literaturze zazwyczaj z wczesną fazą TKŁ (*ibidem*, s. 82; S. Czopek 1996, s. 42). Z drugiej strony należy jednak zaznaczyć, że taka pozycja chronologiczna dla analizowanych naczynek może być zbyt wczesna, za czym przemawia kontekst białobrzezkiego zabytku – naczynie to pochodzi bowiem z późnotarnobrzezkiej osady (S. Czopek 1996, s. 69).

ŹRÓDŁA NIERUCHOME

W trakcie badań na stanowisku Wierzawice 4 odkryto pewną liczbę obiektów, które można łączyć z TKŁ. W pierwszej kolejności wymienić należy ponad dwadzieścia grobów tej jednostki kulturowej odkrytych przez K. Moskwę. Dodatkowo, z późniejszych badań K. Ormiana pochodzą jeszcze co najmniej dwa zespoły funeralne. Charakterystykę odkrytych grobów przedstawiono w dalszej części publikacji. Pozostałe, odkryte przez K. Ormiana obiekty (16 jam), które na podstawie zalegania w nich materiałów zabytkowych powiązano z TKŁ, mają charakter osadowy. Niestety, o samych obiektach w zasadzie nie można nic powiedzieć. Należy tylko zaznaczyć, że

w wypełniskach niektórych z nich (obiekty 38 i 39) odnotowano dużą ilość polepy, co może świadczyć o tym, że pełniły one funkcję palenisk.

ANALIZA OBRZĄDKU POGRZEBOWEGO I ROZPLANOWANIE CMENARZYSKA

Jak już wielokrotnie wspomniano, na stanowisku Wierzawice 4 odkryto co najmniej 23 obiekty o charakterze funeralnym. 21 z nich pochodzi z wykopalisk K. Moskwy, dwa

pozostałe – z badań K. Ormiana. Należy jednakże zaznaczyć, że w tym ostatnim przypadku brak jest pewności, czy odkryte obiekty grobowe można łączyć z cmentarzyskiem ujawnionym w trakcie badań K. Moskwy. Dlatego też do materiałów tych trzeba podchodzić z dużą rezerwą. Jednocześnie należy zaznaczyć, że w przypadku cmentarzyska odkrytego przez K. Moskwę, zbadano tylko jego część. Przy braku danych na temat całkowitej liczby grobów TKŁ, które pierwotnie znajdowały się na analizowanej nekropolii, wypowiadanie się w kwestii cech obrządku pogrzebowego nie może być wiążące. Zasadne jest natomiast wskazanie pewnych ogólnych elementów rytuału pogrzebowego zastosowanego przez grupę ludności użytkującą w przeszłości badane cmentarzysko.

W przypadku analizowanej nekropolii zdecydowanie najliczniejszą grupę źródeł stanowią ciałopalne pochówki popielnicowe. Stanowią one około 91,3% grobów odkrytych na tym cmentarzysku. Sytuacja ta doskonale wpisuje się w ogólny obraz rytuału pogrzebowego stosowanego przez ludność TKŁ. Na wielu związanych z nią stanowiskach sepulkralnych, ciałopalne pochówki popielnicowe wyraźnie dominują osiągając bardzo często frekwencję powyżej 90% wszystkich grobów (S. Czopek 2001, s. 153, tabela IX). Pozostałe dwa groby reprezentowane są przez pojedynczy ciałopalny pochówek jamowy (grób nr 13) oraz pojedynczy grób szkieletowy (nr 23 z badań K. Ormiana).

W przypadku ciałopalnych pochówków popielnicowych, które wystąpiły na analizowanym cmentarzysku, można pokusić się o ich podział na dwie grupy – ze szczątkami umieszczonymi wyłącznie w popielnicy i z pozostałościami po kremacji znajdującymi się w urnie i rozsypanymi wokół niej. Należy jednak zaznaczyć, że ten drugi sposób umieszczenia szczątków w grobie dotyczy zespołów, w których popielnica była zniszczona, w związku z czym nie można wykluczyć, że pozostałości te pierwotnie zostały złożone w urnie i znalazły się (częściowo) poza nią na wskutek uszkodzenia naczynia.

Aż w dziesięciu przypadkach popielnica była nakryta misą. Sama obecność misy nie jest wyznacznikiem chronologicznym, aczkolwiek należy zaznaczyć, że większa częstotliwość zwyczaju nakrywania urn misami jest typowa dla cmentarzysk z wcześniejszych faz rozwoju TKŁ (K. Trybała-Zawiślak 2012b, s. 151–152, ryc. 1). Omawiane cmentarzysko z 43% pochówków nakrytych misami doskonale wpisuje się w obraz starszych nekropolii.

Zasadniczo większość popielnic odkrytych na analizowanym cmentarzysku ułożona była otworem ku górze. Jedynie w pojedynczym przypadku naczynie było umieszczone na boku, otworem w kierunku południowo-wschodnim. Niestety, w jego przypadku zachowało się bardzo niewiele szczątków kostnych. Trudno jest zatem na tej podstawie wysnuwać jakiegokolwiek wnioski, tym bardziej, że pierwotne ułożenie tego naczynia mogło ulec zaburzeniu już po dokonaniu pochówku. Sporadyczne przypadki anormalnego położenia popielnic odnotowano również na innych cmentarzyskach TKŁ, przy czym w ich obrębie nie stwierdzono większych prawidłowości jeżeli chodzi o kierunek ułożenia urny w grobie. Przykładowo na nekropolii w Pysznicy popielnice najczęściej skierowane były otworem w kierunku zachodnim, jednak zdarzały się też te inne ułożenia (S. Czopek 2001, s. 157).

Z ciałopalną formą pochówku wiąże się również grób jamowy nr 13 mieszczący szczątki kostne kobiety w wieku *ma-*

turus złożonej bez żadnego wyposażenia grobowego. W przypadku tego pochówku nie można wykluczyć, że pierwotnie pozostałości po kremacji znajdowały się w pojemniku wykonanym z substancji organicznej. Pochówki jamowe w obrębie TKŁ stanowiły rzadkość – ich udział na większości nekropolii tej jednostki kulturowej wynosił od 1 do 7% pochówków (K. Trybała-Zawiślak 2012a, s. 266 – tablica XIII). Trudno wyrokować o przyczynach takiego podejścia do tych konkretnych zmarłych. Przyjmuje się, że pochówki jamowe bez wyposażenia, analogiczne do omawianego grobu, były charakterystyczne dla cmentarzysk z okresu halsztackiego, takich jak Trzęsówka, Knapy, Grodzisko Dolne, stan 2 i Kłyżów (K. Moskwa 1976, s. 118).

Niewątpliwie, najbardziej wyróżniającym się zespołem grobowym pochodzącym z cmentarzyska w Wierzawicach, stan. 4 jest grób szkieletowy nr 23 (wykopaliska K. Ormiana). Jak już wcześniej wspomniano, ze względu na brak dokumentacji oraz sam fakt zaginięcia szczątków kostnych pochodzących z tego grobu, analiza szkieletowego obrządku pogrzebowego zastosowanego na omawianej nekropolii nie jest możliwa do przeprowadzenia. Co do samych pochówków szkieletowych, to stanowią one jeden z najbardziej charakterystycznych elementów obrządku pogrzebowego TKŁ w jej I fazie rozwoju, a w szczególności w jej najstarszym horyzoncie wyznaczanym właśnie przez pochówki tego typu (S. Czopek, K. Trybała 2005). Obecność na analizowanym cmentarzysku tylko jednego grobu szkieletowego pozwala na umieszczenie analizowanej nekropolii w gronie cmentarzysk TKŁ, na których odkryto pojedyncze obiekty tego typu (S. Czopek, K. Ormian, K. Trybała 2005, s. 67, tabela I; S. Czopek, K. Trybała 2005, s. 140, 141, tabela II). Charakter informacji jakimi dysponujemy w przypadku wyżej scharakteryzowanego zespołu grobowego pozwala jedynie na przeprowadzenie analizy porównawczej z innymi grobami szkieletowymi TKŁ wyłącznie pod względem wyposażenia grobowego. Obecność w inwentarzu pojedynczego przedmiotu metalowego w postaci naszyjnika brązowego pozwala na umieszczenie grobu 23 z Wierzawic w grupie pochówków wyposażonym tylko w przedmioty wykonane z brązu. Nie należą one jednak do zbyt licznych (S. Czopek, K. Ormian, K. Trybała 2005, s. 66–67, tabela I, ryc. 2), zaś ich wyposażenie ogranicza się do pojedynczych (rzadziej dwóch) przedmiotów metalowych (S. Czopek, K. Trybała 2005, tabele II–IV). Dodatkowo, obecność w analizowanym zespole grobowym naszyjnika z drutu tordowanego pozwala na umieszczenie go w drugiej grupie grobów szkieletowych z tzw. ozdobami obręczowymi wg S. Czapka i K. Trybały (2005, s. 148, tabela V), dla której typowe jest właśnie występowanie w inwentarzach ozdób obręczowych wykonanych z drutu. Grupa ta stanowi pośrednie ogniwo sekwencji grobów szkieletowych z ozdobami obręczowymi i umieszczona jest pomiędzy grupami z ozdobami ze sztabki i ozdobami z taśmy. Sekwencja ta, zdaniem przytaczanych badaczy, może mieć (ale nie musi) charakter zróżnicowania chronologicznego. W tym kontekście grób 23 z Wierzawic, stan. 4, podobnie jak inne zespoły wyposażone w ozdoby obręczowe z drutu, można umieścić niejako pomiędzy najstarszymi i najmłodszymi pochówkami nieciałopalnymi TKŁ (S. Czopek, K. Trybała 2005, s. 148–149). Brak w analizowanym zespole innych, bardziej czułych chronologicznie zabytków niż naszyjnik tordowany, w znaczący sposób utrudnia jego precyzyjne datowanie. Niemniej

jednak, w oparciu o współwystępowanie w niektórych bogaciej wyposażonych grobach obręczy tordowanych z pewnymi typami naczyń ceramicznych (typy 3 i 31 wg M.S. Przybyły) można przypuszczać, że rozpatrywany zespół grobowy odnosi się do fazy przejściowej pomiędzy starszym i młodszym odcinkiem I fazy rozwojowej TKŁ datowanej na HaA1-HaA2 (M.S. Przybyła 2003, s. 43).

Osobne zagadnienie stanowi kwestia rozplanowania przestrzennego analizowanej nekropolii. Jak już wcześniej zaznaczono, ustalenia takie można przeprowadzić jedynie dla zespołów grobowych pochodzących z wykopalisk K. Moskwy. Odkryte przez niego groby znajdowały się na dwóch arach IV i III, które w dodatku nie zostały przebadane w całości (ar III w połowie, a ar IV tylko w ¼) stąd w żadnym razie nie można stwierdzić, że cmentarzysko to zostało rozpoznane w całości. Same groby nie tworzą żadnych czytelnych zgrupowań (układów) aczkolwiek należy zaznaczyć, że ze względu na wyrwkowy charakter rozpoznania badanej nekropolii, obserwacji tej nie można uznać za wiążącą. Na chwilę obecną można tylko wskazać na znaczną koncentrację grobów (15 zespołów) w obrębie IV ara. Warto odnotować, że zlokalizowane w jego obrębie pochówki 7, 8, 9, 10, 14, 20 i 16 układają się w wyraźną linię prostą zlokalizowaną w przybliżeniu na osi północ-południe. Skupisko to od południa przecina linia wyznaczona przez groby 13, 12, 19, przy czym najbardziej skrajny z nich, nr 13, to pochówek jamowy. Dodatkowo, ze zgrupowaniem tym można połączyć znajdujące się na południowy wschód od niego pochówki 15 i 21. W takim układzie nieco na uboczu pozostawałyby groby 17 i 18. Pozostałe sześć grobów skupia się w obrębie ara III. Zespoły zlokalizowane w tej części analizowanego cmentarzyska są dość mocno rozproszone i nie tworzą tak czytelnych układów jak odnotowano to dla ara IV. Niemniej jednak warto podkreślić, że znajdujące się najbliżej siebie groby 3, 4 i 5 tworzą trójkątny układ. W stosunkowo niewielkiej odległości od nich znajdowały się pochówki 1 i 2.

Kończąc analizę rozplanowania przestrzennego grobów na omawianym cmentarzysku warto zastanowić się nad tym, czy wyżej scharakteryzowany sposób ułożenia pochówków nie wiąże się z uwarunkowaniami wynikającymi z wieku i płci zmarłych (ryc. 9). Co do najciekawszego południkowego układu siedmiu pochówków leżących w jednym rzędzie, to niestety brak jest dla niego dokładnych danych antropologicznych. Niemniej jednak, w oparciu o dostępne oznaczenia można stwierdzić, że układ ten zaczyna się od dwóch pochówków mężczyzn. W trzech z pięciu pozostałych grobów z tego skupiska stwierdzono obecność szczątków kostnych należących do dzieci zmarłych w wieku *infans* I. Jednocześnie, groby z pochówkami dziecięcymi rozdzielone były przez dwa zespoły grobowe (nr 10 i 14), w przypadku których ze względu na zaginięcie szczątków kostnych brak jest możliwości określenia płci i wieku zmarłych. Zwraca uwagę fakt, że położone po obu stronach tego układu groby nr 13, 12 i 19 oraz 15 i 21, mieściły szczątki kobiet (groby nr 13, 19 i 21) oraz dzieci (pochówki nr 12 i 15). W kontekście tych obserwacji nie można wykluczyć, że w przypadku analizowanego skupiska grobów o lokalizacji konkretnego grobu w jego obrębie decydowała płeć i wiek zmarłego. Jeżeli chodzi natomiast o północne „skupisko” grobów to w jego przypadku brak jest podstaw do wyciągania jakichś wiążących wniosków. Można tylko stwierdzić, że w przypadku trójkątnego układu grobów, dwa pochówki dziecięce (nr 4 i 5) znajdowały się po obu stronach popielnicy ze szczątkami osoby o nieokreślonej płci i wieku (kości zaginęły). Warto odnotować, że znajdujący się w tym skupisku pochówek nr 5 należał do najbogatszych w obrębie całego cmentarzyska – w jego inwentarzu znaleziono aż dwa zabytki brązowe, podczas gdy standardem było umieszczanie zmarłych w grobach pozbawionych, poza urną i nakrywającą ją misą, jakichkolwiek dodatkowych elementów. Sam pochówek, podobnie jak grób nr 4, mieścił szczątki dziecka w wieku *infans* II-X.

CHRONOLOGIA

Niewątpliwie, za najwcześniejszy obiekt TKŁ ujawniony na stanowisku Wierzawice 4, uznać należy grób szkieletowy nr 23 pochodzący z wykopalisk K. Ormiana. Ten typ pochówku w obrębie TKŁ datuje się wyłącznie na III okres epoki brązu lub HA1 (S. Czopek 2002, s. 236). Również inne groby dostarczyły materiału pozwalającego na określenie ram chronologicznych funkcjonującego na omawianym stanowisku cmentarzyska. Wśród zabytków istotnych przy datowaniu tej nekropolii, wymienić należy dominujące w materiale ceramicznym garnki oraz misy esowate (np. tabl. IV, 2; V, 2, 3, 4, VII, 2, IX, 11). Formy te, jak już wspomniano, w całości odnosić można do I fazy rozwoju TKŁ. Warto zaznaczyć, że w wśród garnków esowatych wystąpiły formy chropowate oraz gładkie. Zasadniczo, przyjmuje się, że formy gładkie są nieco starsze, niemniej jednak nie wyklucza się okresu współwystępowania obydwu form. Najbardziej czułym chronologicznie typem garnków esowatych są naczynia typu I/2C (tabl. IV, 1; VIII, 2; IX, 1), które zwykle odnosi się IV/V okresu epoki brązu i traktuje się jako najmłodszy typ tej grupy taksonomicznej (S. Czopek 1996, s. 32–33). Pewnych danych na temat chronologii oma-

wianego cmentarzyska dostarczają również wazy. Wśród nich w pierwszej kolejności wymienić należy naczynia z grobów 5, 8 i 12 (tabl. IV, 5; VI, 2; VII, 3), które odpowiadały typom 12 i 14 datowanym na I/II i II fazę rozwoju TKŁ (M.S. Przybyła 2003, s. 44). Inny okaz wazy pochodzący z analizowanego zbioru naczyń w postaci niewielkiej wazy z grobu 14 (tabl. VII, 7), na podstawie analogii z Furmanów, stan. 1 (K. Ormian 1998, tabl. III, 3), odnosić można do V okresu epoki brązu. Jediną formą naczyniową pochodzącą z badań K. Moskwy, którą można odnosić do III fazy rozwojowej TKŁ, jest fragmentarycznie zachowany garnek z otworkiem pod krawędzią wylewu (tabl. IX, 3). Jednak z racji, iż pochodził on z ara I, jego związek z cmentarzyskiem jest wątpliwy.

Z wykopalisk K. Ormiana pochodzi niewiele naczyń, w przypadku których możliwe jest określenie ich mniej lub bardziej dokładnego datowania. Jako najstarsze należy wskazać, związane z wczesną fazą rozwojową TKŁ, fragmenty garnków esowatych (tabl. X, 4, 15) (S. Czopek 1996, s. 30–33) oraz misę (tabl. X, 18) o esowatym wylewie (S. Czopek 1996, s. 40–41, ryc. 15). Najmłodszą metrykę wydaje się mieć frag-

ment garnka jajowatego z otworkami pod krawędzią wylewu (tabl. X, 6) odnoszony do III fazy rozwoju TKŁ (M.S. Przybyła 2003, s. 41–42). Z młodszymi fazami rozwoju TKŁ można łączyć również jedyny charakterystyczny zabytek obecny w obiekcie osadowym, jakim jest pochodzący z jamy nr 55 fragment przydennej partii niewielkiego czerpaka, zdobiony dołkami umieszczonymi dookoła nieznacznie wciśniętego do wnętrza dna (tabl. X, 3). Jak już wspomniano, najbliższe do niego formy można odnosić do II i III fazy rozwoju TKŁ. Trudno jest natomiast mówić o dokładniejszym datowaniu obecnych w analizowanym materiale fragmentów talerzy-płacków (tabl. II, 12, 14, 22, 23). Zwykle występują one w towarzystwie materiałów, które odnosić można do III fazy rozwoju TKŁ, niemniej, są też obecne na stanowiskach o starszej metryce (K. Moskwa 1976, s. 82–83; S. Czopek 2007, s. 188–190; J. Adamik, M. Burghardt 2011, s. 16).

W świetle powyższych obserwacji można przyjąć, że początek użytkowania nekropolii w Wierzawicach, stan. 4 wyznacza pochówek szkieletowy. Kolejną grupę źródeł stanowią garnki esowate. Dokumentują one przejście od III do IV okresu epoki brązu. Najmłodszy materiał wyznaczający kres użytkowania analizowanej nekropolii to wazy, które można odnosić do początków II fazy rozwoju TKŁ. Bardziej problematycznie rysuje się kwestia datowania materiałów osadowych. W świetle powyższych ustaleń chronologicznych, nie powinien budzić wątpliwości fakt, iż przynajmniej część materiałów związanych z najstarszą fazą rozwoju TKŁ należałoby łączyć jeszcze z cmentarzyskiem. Jeżeli chodzi natomiast o materiały z III fazy to należą one do niezbyt licznych, dlatego też na ich podstawie trudno jest wyrokować na temat faktycznej chronologii osady. Niemniej jednak wydaje się, że datowanie jej w obrębie późnej (III) fazy jest bardzo prawdopodobne.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w niniejszej pracy źródła pozyskane w trakcie badań przeprowadzonych przez K. Moskwę w 1984 i K. Ormiana w 2001 roku obejmują materiały związane z KT i TKŁ. Te pierwsze reprezentowane są przez stosunkowo nieliczne obiekty osadowe oraz powiązane z nimi zabytki ceramiczne, które można odnieść do klasycznej fazy rozwoju KT. Znacznie liczniejszą grupę źródłową stanowią materiały TKŁ. W ich obrębie można wydzielić dwie grupy. Pierwszą z nich stanowią obiekty grobowe oraz powiązane z nimi luźne zabytki ceramiczne związane z funkcjonującym na tym stanowisku cmentarzyskiem. Jego datowanie przypada na I i początki II fazy TKŁ, aczkolwiek ze względu na niepełny stan przebadania stanowiska nie można wykluczyć, że nekropola ta mogła funkcjonować dłużej. Drugą grupę źródeł TKŁ stanowią obiekty o charakterze osadowym oraz powiązane z nimi (?) tzw. luźne fragmenty ceramiki. Funkcjonująca na tym stanowisku osada posiada najprawdopodobniej młodszą metrykę niż odkryte na nim cmentarzysko – w oparciu o nieliczne źródła ceramiczne ustalono, że osadę tę można łączyć z młodszymi etapami rozwoju TKŁ, najprawdopodobniej z jej III fazą.

Dużym mankamentem w prawidłowym wnioskowaniu na temat funkcjonującego na stanowisku Wierzawice 4 osadnic-

two KT i TKŁ jest jego niepełny stan rozpoznania oraz brak możliwości powiązania wykopalisk K. Ormiana z wcześniejszymi badaniami K. Moskwy. Sytuacja ta na poziomie źródeł KT uniemożliwia jednoznaczne określenie, czy odkryte na analizowanym stanowisku materiały pochodzą z tej samej osady użytkowanej w jednym czasie, czy też stanowią one pozostałości po kilku krótkich epizodach osadniczych. W przypadku TKŁ, wyżej wzmiankowane trudności utrudniają prześledzenie relacji zachodzących pomiędzy funkcjonującymi na tym stanowisku cmentarzyskiem i osadą TKŁ. Niemniej jednak, w oparciu o wyniki badań z 2001 roku, w trakcie których stwierdzono występowanie obiektów grobowych i osadowych w obrębie tych samych jednostek eksploracyjnych (odcinków), a także efekty analizy chronologicznej wskazującej na asynchronizację cmentarzyska i osady, można przypuścić, że młodsza osada naruszała (przynajmniej częściowo) starsze cmentarzysko. Sytuacja taka znajduje swoje odpowiedniki również na innych stanowiskach TKŁ takich jak, np. Manasterz, stan. 6 (K. Trybała-Zawiślak 2009, s. 392) i Dębina (informacja ustna dr K. Trybały-Zawiślak).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

<p>Adamik J., Burghardt M.
2011 Osada tarnobrzesckiej kultury łużyckiej w Białobrzegach, pow. Łącut, stanowisko nr 5, w świetle ostatnich badań, „MSROA”, t. 32, s. 117–167.</p> <p>Bandrivs’kij M., Krušel’nic’ka L.
1998 Osnovni periodi rozkvitku visoc’koï kul’turi (za materialami pohoval’nih pam’atok), „Zapiski naukovoï tovaristva imeni Ševčenko. Praci arheologičnoï komisiji”, t. 235, s. 193–247.</p> <p>Blajer W.
2001 Cmentarzysko w Lipniku, pow. przeworski, po trzech sezonach badań, „MSROA”, t. 22, s. 279–290.</p> | <p>Blajer W., Czopek S., Kostek A.
1991 Początki grupy tarnobrzesckiej nad środkowym Sanem, [w:] „Die Anfänge der Urnenfelderkulturen in Europa”, „Archaeologia Interregionalis”, t. 13, s. 265–293.</p> <p>Czopek S.
1992 Badania stanowisk z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza prowadzone przez Muzeum Okręgowe w Rzeszowie w latach 1985–1990, „MSROA za lata 1985–1990”, s. 167–82.</p> <p>1994 Materiały z wielokulturowego stanowiska „Krowia Góra” w Piasecznie, woj. Tarnobrzeg, „MSROA za rok 1993”, s. 167–183.</p> |
|---|---|

- 1996 *Grupa tarnobrzeńska nad środkowym Sanem i dolnym Wiślokiem*, Rzeszów.
- 1997 Osada grupy tarnobrzeńskiej na stanowisku nr 5 w Białobrzegach, woj. Rzeszowskie, „MSROA”, t. 18, s. 29–76.
- 2001 *Pysznica, pow. Stalowa Wola, stanowisko 1 – cmentarzysko ciałopalne z przełomu epok brązu i żelaza*, Rzeszów.
- 2004 *Cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki żelaza w Knapach*, Rzeszów.
- 2006 Czas użytkowania cmentarzysk tarnobrzeńskiej kultury łużyckiej – możliwości interpretacyjne i uwagi dyskusyjne, „AAR”, t. 1, s. 101–132.
- 2007 *Grodzisko Dolne, stanowisko 22 – wielokulturowe stanowisko nad dolnym Wiślokiem – część I od epoki kamienia do wczesnej epoki żelaza*, Rzeszów.
- Czopek S., Konopla W.
2005 *Kultura wysoka – wschodnia rubież środkowoeuropejskiej cywilizacji epoki brązu*, Rzeszów.
- Czopek S., Niemasiak D., Pasterkiewicz W., Pelisiak A.
2014 *Rzeszów, stanowisko 117 – osada wielokulturowa*, Rzeszów.
- Czopek S., Ormian K., Trybała K.
2005 *Groby szkieletowe w tarnobrzeńskiej kulturze łużyckiej a kultura wysoka*, [w:] Czopek S. (red.), *Problemy kultury wysokiej*, Rzeszów, s. 63–81.
- Czopek S., Trybała K.
2005 Das zweite Köpergrab aus Gräbelfeld in Manasterz. Die Probleme der Chronologie und der Differenzierung des Köperbestattungsrituals in der Tarnobrzeg-Gruppe Lausitzerkultur/Drugi grób szkieletowy z cmentarzyska w Manasterzu, a problem chronologii i zróżnicowania szkieletowego obrządku pogrzebowego w tarnobrzeńskiej kulturze łużyckiej, „Spr. Arch.”, t. 57, s. 131–162.
- Dąbrowski J.
1972 *Powiązania ziem polskich z terenami wschodnimi w epoce brązu*, Wrocław.
- 2004 *Ältere Bronzezeit In Polen*, Warszawa.
- Gardawski A.
1959 Plemiona kultury trzcinieckiej w Polsce, „Mat. Star.”, t. 5, s. 7–189.
- Gediga B.
1970 *Motywy figuralne w sztuce ludności kultury łużyckiej*, Wrocław.
- 2010 Śląsk – regionalna prowincja kultury halsztackiej, [w:] Gediga B. (red.), *Rola głównych centrów kulturowych w kształtowaniu oblicza kulturowego Europy środkowej we wczesnych okresach epoki żelaza*, s. 187–218.
- Gedl M.
1985 *Epoka brązu i wczesna epoka żelaza w Europie*, Kraków.
- 1994 *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórze-Chodorówce*, Kraków.
- Godlewski P.
2001 Cmentarzysko grupy tarnobrzeńskiej w Manasterzu, stan. 6, „MSROA”, t. 22, s. 21–57.
- Górski J.
1994 Materiały kultury trzcinieckiej z kopca wschodniego w Rosiejowie, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty”, t. 17, s. 41–64.
- 2007 Powiązania kultury trzcinieckiej z obszaru lessów podkarpowskich z innymi terenami w świetle analizy ceramiki, [w:] Chochorowski J. (red.), *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, s. 253–274, Kraków.
- Górski J., Makarowicz P., Wawrusiewicz A.
2011 *Osady i cmentarzyska społeczności trzcinieckiego kręgu kulturowego w Polesiu, stanowisko 1, woj. łódzkie. Tom 2. Katalog źródeł*, Łódź.
- Hozer M.
2009 Materiały kultury łużyckiej ze stanowiska nr 4 i 5 w Terliczce, pow. Rzeszów, [w:] Czopek S., Trybała-Zawiślak K. (red.), *Tarnobrzeńska kultura łużycka – źródła i interpretacje*, Rzeszów, s. 313–349.
- Kwapiński M.
1990 Ikonografia kultury łużyckiej na Pomorzu, [w:] Malinowski T. (red.), *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, Słupsk, s. 273–293.
- Kostek A.
1991 Cmentarzysko grupy tarnobrzeńskiej w Wielinie III, gm. Laszki, woj. Przemyśl, „MSROA za lata 1980–1984”, s. 5–44.
- 2002 Cmentarzysko w Paluchach, pow. Przeworsk. Dotychczasowe badania, [w:] Gedl M. (red.), *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, s. 313–337.
- Lewandowski S.
1978 Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Paluchach, woj. Przemyśl, „Spr. Arch.”, t. 30, s. 129–150.
- Makarowicz P.
1998 *Rola społeczności kultury iwieńskiej w genezie trzcinieckiego kręgu kulturowego (2000–1600 BC)*, Poznań.
- 2010 *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy*, Poznań.
- Michalski J.
1992 *Osadnictwo w Małopolsce od II okresu epoki brązu do początków okresu lateńskiego*, Warszawa.
- Mikłaszewska-Balcer R., Miśkiewicz J.
1968 Cmentarzysko kultury łużyckiej z miejscowości Podule, pow. Łask, stanowisko 1, „WA”, t. 33, s. 3–113.
- Miśkiewicz J., Węgrzynowicz T.
1974 Cmentarzyska kultury łużyckiej z Kosina, pow. Kraśnik (stanowiska I–III), „WA”, t. 39, z. 2, s. 131–203.
- Mogielnicka-Urban M.
1984 *Warsztat ceramiczny w kulturze łużyckiej*, Wrocław.
- Moskwa K.
1976 *Kultura łużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów.
- 1979 Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Zbydniowie, gm. Zaleszany, woj. Tarnobrzeg, „MSROA za lata 1973–1975”, s. 3–59.
- 1984 Badania zwiadowcze na stanowisku nr 4 w Wierzawicach, gm. Leżajsk, woj. Rzeszów, „MSROA za lata 1976–1979” s. 41–49.
- Ormian K., Wróbel J.
2007 Pochówki szkieletowe z cmentarzyska ludności tarnobrzeńskiej kultury łużyckiej w Wierzawicach stan. 18, pow. Leżajsk, woj. podkarpackie, [w:] Chochorowski J. (red.), *Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza. Księga poświęcona profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Kraków, s. 543–564.
- Ormian K.
1998 Cmentarzysko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Furmanach stan. 1, woj. Tarnobrzeg, maszynopis pracy magisterskiej przechowywany w zbiorach UJ w Krakowie.
- Poradyło W.
1995 Materiały z dawnych badań na cmentarzyskach grupy tarnobrzeńskiej przechowywane w muzeach w Przemyślu i Krakowie, „MSROA”, t. 16, s. 23.
- 2011 *Stanowisko 1 w Terliczce nad dolnym Wiślokiem. Materiały z końca epoki brązu i młodszego okresu rzymskiego*, Rzeszów.
- Przybyła M.S.
2002 *Stanowisko z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Lipniku, pow. Przeworsk. Badania w latach 1998–2000*, maszynopis pracy magisterskiej przechowywany w zbiorach UJ w Krakowie.

- 2003 Uwagi o chronologii ceramiki grupy tarnobrzesckiej, „MSROA”, t. 24, s. 27–53.
- Sulimirski T.
1931 *Kultura wysocka*, Kraków.
- Ścibior J.M.
1993 Grób szkieletowy z III okresu epoki brązu odkryty w Złotej k. Sandomierza, „Spr. Arch.”, t. 45, s. 147–153.
- Taras H.
1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*, Lublin.
- Trybała-Zawiślak K.
2009 Manasterz, pow. Jarosław stan. 6 – podsumowanie ratowniczych badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku tarnobrzesckiej kultury łużyckiej w latach 2004–2006, [w:] Czopek S., Trybała-Zawiślak K. (red.), *Tarnobrzescka kultura łużycka – źródła i interpretacje*, Rzeszów, s. 383–394.
- 2012a *Kłyżów stan. 2 i Mokrzyzów stan. 2 cmentarzyska ciałopalne z wczesnej epoki żelaza*, Rzeszów.
- 2012b *Groby z przykryciem popielnicy w tarnobrzesckiej kulturze łużyckiej*, [w:] Czopek S. (red.), *Hic mortui vivunt: z badań nad archeologią funeralną*, Rzeszów, s. 149–168.
- Węgrzynowicz T.
1973 Kultura łużycka na wschodnim Mazowszu i Podlasiu, „Mat. Star. Wcz.”, t. 2, s. 7–126.
- Wołagiewicz R.
1990 Cmentarzysko w Marianowie i problem schyłkowej fazy kultury łużyckiej na Pomorzu, [w:] Malinowski T. (red.), *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*, Słupsk, s. 307–321.

Joanna Adamik, Marcin Burghardt, Wojciech Rajpold

Materialien der Trzciniec- und Tarnobrzeg Lausitzer Kultur aus der Fundstelle von Wierzawice 4 im Lichte archäologischer Analysen

Zusammenfassung

Das Ziel des vorliegenden Beitrags ist die Darstellung der Materialien aus der Fundstelle Wierzawice 4. Die im Südostteil des Dorfes lokalisierte Fundstelle (Abb. 1) wurde 1961 von A. Jodłowski und A. Talar entdeckt. Damals wurden Keramikfragmente freigelegt, die der Lausitzer Kultur zugeordnet wurden. 1978 wurden am nordöstlichen Rand der Fundstelle (Abb. 2) unter Leitung von K. Moskwa weitere Forschungen durchgeführt. Im Rahmen der Forschungsarbeiten wurde die Fläche von 1,5 Ar (Abb. 3) untersucht, wobei man Relikte einer Siedlung der Trzciniec Kultur und eines Gräberfeldes der ersten Entwicklungsphase der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur freilegte. Die Fundmaterialien wurden teilweise veröffentlicht (K. Moskwa 1984). Weitere Ausgrabungen folgten 2001 unter Leitung von K. Ormian. Infolge der Forschungen wurde im Bereich des Grabungsschnitts (seine Größe ist unbekannt) (Abb. 4) eine näher nicht bestimmte Menge von Befunden und Funden registriert, darunter zwei Grabkomplexe, wie auch zahlreiche Gefäßfragmente der Trzciniec-, wie auch der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur. Außerdem wurden auch einzelne in eine spätere Zeitspanne – in die römische Kaiserzeit, ins frühe(?) Mittelalter und in die Neuzeit – datierte Scherben entdeckt.

Die Fundmaterialien der Trzciniec Kultur werden an der Fundstelle in Wierzawice durch zwei Quellengruppen vertreten – Keramik und Siedlungsbefunde (Pfostengruben). Insgesamt wurden 352 Fragmente der handgemachten Keramik registriert. Die auf technologische Fragen bezogenen Analysen wiesen auf (Tabelle 2–3), dass das die Charakteristik des gewonnenen Materials von den üblichen Merkmalen der Töpferzeugnisse der Trzciniec Kultur, die aus anderen Fundstellen dieser Kultur aus Südpolen bekannt sind, nicht abweicht (Abb. 5). Nur in ein paar Fällen gelang es, die Form der Gefäße zu bestimmen. Das sind Töpfe mit S-förmigem Profil, wie auch ein Exemplar des fassförmigen Topfes, Schüsseln, einzelnes vasenförmiges Gefäß. Starke Zerstückelung des keramischen Materials der Trzciniec Kultur ließ weitgehende typologisch-chronologische Feststellungen zu. Am zahlreichsten sind im

Fundmaterial die Gefäßfragmente mit typischen „klassischen“ Merkmalen (verdickte und schräge Mündungsränder), mit Verzierung in Gestalt von waagerechten Rillen, Ritzlinien und ziemlich oft vorkommenden waagerechten plastischen Leisten vertreten. Diese Merkmale berücksichtigend wurde die besprochene Keramiksammlung den Keramiksammlungen vom Typ A1 und A2 im westlichen Kleinpolen zugeordnet. Ihre Chronologie wurde allgemein in die klassische Phase der Trzciniec Kultur datiert.

Neben der Keramik der Trzciniec Kultur wurden an der Fundstelle in Wierzawice 4 auch Befunde (10 Pfostengruben) freigelegt, die man wahrscheinlich auch mit dieser Kultur in Verbindung bringen kann. Die Anordnung der erwähnten Befunde (Abb. 6) lässt vermuten, dass sie Überreste eines aus anderen Siedlungsfundstellen des Trzciniec – Kulturkreises bekannten viereckigen Pfostenbauwerkes darstellen.

Die entschieden zahlreichste Gruppe der an der Fundstelle in Wierzawice entdeckten Funde bilden Materialien der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur. In dieser Sammlung kann man ein paar Gruppen unterscheiden: Gräber (22 Brandgräber und 1 Skelettgrab) und aus ihnen stammende Fundsammlung (Gefäße und ihre Fragmente, wie auch einzelne Metallfunde), Befunde mit Siedlungscharakter (16 Gruben), die einzelne Gefäßfragmente lieferten, wie auch außerhalb der Gräber und Siedlungsgruben freigelegtes, hauptsächlich aus der Kulturschicht stammendes keramisches Material.

Die an der besprochenen Fundstelle freigelegten Metallfunde stammen aus den Gräbern. Insgesamt fand man 4 Bronzegegenstände: zwei unverzierte Armbänder mit übereinander greifenden Enden (Taf. IV, 8 und 10), eine Rollenkopfnadel (Taf. IV, 9) und eine tordierte Halskette.

Zu den zahlreichsten Quellen der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur gehören entschieden die keramischen Funde. Die Sammlung machen sowohl ganze Gefäße als Gefäßfragmente aus (insgesamt ca. 1050 keramische Funde im unterschiedlichen Erhaltungszustand). Die Ergebnisse technologischer Analyse

der Keramik der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur (Tabellen 5–7) stimmen in der Regel mit der Situation, die an anderen Fundstellen dieser Kultur beobachtet wurde, überein (Abb. 7–8). Die analysierte Keramiksammlung weist sehr viele unverzierte Formen auf. Nur wenige Exemplare besitzen plastische und Ritzverzierung. Unter diesen zuletzt genannten soll man ein Fußgefäß erwähnen, dessen Verzierung an die Ornamentierung der Gefäße aus der Wysocko Kultur und der Ulwówek-Gruppe der Lausitzer Kultur anknüpft. In formaler Hinsicht kann man unter den aus dieser Sammlung stammenden Gefäßen folgende taxonomische Einheiten aufzählen: Töpfe, hauptsächlich S-förmige Töpfe (gebraucht als Urnen) und weniger zahlreiche eiförmige Formen, vasenförmige Gefäße samt Miniaturformen, unterschiedliche Schüsseln, (neben den zahlreichsten S-förmigen Exemplaren kamen in der Sammlung auch einzelne halbkugelige und kegelförmige Schüsseln zum Vorschein), wenige Tassen und Schöpfgefäße, wie auch andere Formen. Unter diesen zuletzt genannten soll man auch das (nicht nur) in der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur außergewöhnliche flaschenförmige Vierfüßchengefäß erwähnen.

Unter den Befunden aus der Fundstelle von Wierzawice 4 sind zweifellos diese besonders bemerkenswert, die sich auf die an diesem Ort vorhandene Nekropole der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur beziehen. Die zahlreichste Befundgruppe bilden dort die Urnengräber. Andere Bestattungstypen wurden nur in Einzelfällen registriert – Brandgrubenbestattung ohne ein Tongefäß (Grab 13) und Skelettbestattung (Grab 23). Das hier beobachtete Bild der Bestattungsrituale, wie auch andere Merkmale des Grabrituals (z.B. häufig beobachtetes Zudecken der Urnen mit Schüsseln) decken sich mit der Situation, die an anderen mit der älteren Phase der Tarnobrzeg Lausitzer Kul-

tur verbundenen Gräberfeldern (einschließlich der in der I. Phase angelegten und dann über den gesamten Zeitraum der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur genutzten mehrphasigen Nekropolen) beobachtet wurde. Im Südteil des freigelegten Gräberfeldes gelang es, die Anwesenheit einer linienartigen Anordnung zu registrieren (Abb. 9).

Die an der Fundstelle von Wierzawice 4 freigelegten Fundmaterialien der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur unterscheiden sich durch ihren Charakter und Chronologie. Unter ihnen lassen sich 2 Gruppen erkennen: Die erste Gruppe bezieht sich auf das ältere Gräberfeld und die zweite auf die später datierte Siedlung. Allem Anschein nach kann man im Falle der funeralen Materialien annehmen, dass die Skelettbestattung Nr. 23 den Beginn der Nekropolennutzung in Wierzawice Fst. 4 bestimmt. Die nächste Fundgruppe machen die aus den Brandbestattungen stammenden S-förmigen Töpfe aus. Sie dokumentieren den Übergang von der Phase III bis zur Phase IV der Bronzezeit. Das jüngste Material, das die Nutzungszeit der besprochenen Nekropole festlegt, bilden die Vasen, die man auf den Beginn der II. Entwicklungsphase der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur beziehen kann. Problematisch ist dagegen die Datierung der Siedlungsfunde. Im Lichte chronologischer Forschung ist es klar, dass mindestens ein Teil der aus der I. Phase stammenden Materialien noch auf das Gräberfeld zurückgeführt werden sollte. Die aus der II. und III. Entwicklungsphase der Tarnobrzeg Lausitzer Kultur stammenden Materialien sind spärlich und deshalb fällt es schwer, die wirkliche Chronologie der Siedlung zu bestimmen. Dennoch scheint es, dass ihre Datierung im Rahmen der III. Entwicklungsphase als sehr wahrscheinlich erscheint.

